

JUGOSLOVENSKI PREGLED

*INFORMATIVNO DOKUMENTARNI
PRIRUČNIK O JUGOSLAVIJI*

SEPTEMBAR 1961

9

JUGOSLOVENSKI PREGLED

GODINA V
Septembar 1961.

Uredivački odbor

Predsednik NIKOLA MINČEV; *članovi*: dr JOŽE BRILEJ, BOŽIDAR ĐUROVIĆ, dr PAVLE KOVAČ, LJUBICA MIHIĆ, ANTE NOVAK, VOJO RAKIĆ, STANA TOMAŠEVIĆ, dr TONE VRATUŠA

Glavni urednik BOŽIDAR ĐUROVIĆ

Izdavač

PUBLICISTIČKO-IZDAVAČKI ZAVOD »JUGOSLAVIJA«
BEOGRAD, Knez Mihajlova 6

SADRŽAJ

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Statuti opština i srezova	345—347
Kretanje kriminaliteta i rad krivičnih su- dova	347—350

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

Članstvo Socijalističkog saveza radnog naroda Jugo- slavije	351
Sastav mesnih i opštinskih odbora SSRNJ	352
Podmladak Jugoslovenskog crvenog krsta	353—354

PRIVREDA

Sistem i politika cena u Jugoslaviji	355—361
Smene u industriji	361—363
Šumsko bogatstvo i njegovo iskorišćavanje	364—372
Poslovanje privrednih organizacija	372—376
Proizvodnja, potrošnja i izvoz šljiva	376—380

SOCIJALNA POLITIKA I NARODNO ZDRAVLJE

Služba zapošljavanja radnika	381—383
Povrede na radu	383—384

SPOLJNA POLITIKA

Jugoslavija na Konferenciji šefova država i vlada neangažovanih zemalja	385—388
Dokumenti Konferencije šefova država i vlada van- blokovskih zemalja	389—392

STATUTI OPŠTINA I SREZOVA

Statuti opština i srezova doneseni su posle uvođenja novog komunalnog uređenja krajem 1955. i početkom 1956. godine.

Statuti opština i srezova su najviši normativni akti koje donose narodni odbori.¹ To su »mali ustavi« opština i srezova, kojima se, u okviru Ustava i zakona, utvrđuju organizacija i način rada narodnih odbora i njihovih organa, mesnih i stambenih zajednica, zborova birača i zborova proizvođača, zatim postupak sprovođenja referenduma, i dr. Statutima se takođe razrađuju oblici kroz koje se u opštinama i srezovima obezbeđuje ostvarivanje demokratskih prava građana, metodi funkcionisanja organa društvenog samoupravljanja i oblici saradnje raznih organa društvenog samoupravljanja na području opštine odnosno sreza.²

ISTORIJAT

Zakoni o narodnim odborima od 1946, 1949. i 1952. poznavali su samo statute narodnih odbora. U ovim zakonima, statuti su bili definisani kao *organizaciono-pravni akti* narodnih odbora:

»Narodni odbor donosi statut o svom unutrašnjem ustrojstvu i poslovanju koji potvrđuje viši narodni odbor odnosno narodna skupština autonomne pokrajine ili prezidijum narodne skupštine« (Čl. 23. Opšteg zakona o narodnim odborima od 1946);

»Narodni odbori imaju statut o svome delokrugu, organizaciji i radu. Narodni odbori donose statut sami i podnose ga na potvrdu oblasnom narodnom odboru. Statut oblasnog narodnog odbora potvrđuje prezidijum narodne skupštine narodne republike (Čl. 8. Opšteg zakona o narodnim odborima od 1949);

»Narodni odbor ima statut koji sam donosi. — Statutom se određuje unutrašnje ustrojstvo, raspodela poslova i poslovanja narodnog odbora, kao i odnos narodnog odbora prema preduzećima i ustanovama koje osniva. Statut se donosi uz saglasnost sa republičkim zakonom o narodnim odborima i u skladu sa osobenostima i uslovima svake opštine, sreza i grada. — Statut narodnog odbora sreza, grada i gradske opštine sa posebnim pravima stupa na snagu kad ga potvrdi prezidijum skupštine narodne republike, a statuti narodnih odbora ostalih opština kad ih potvrdi narodni odbor sreza odnosno grada« (Čl. 10. Opšteg zakona o narodnim odborima od 1952).

U periodu 1946—1955, a naročito do 1952, organizacija, ovlašćenja i rad narodnih odbora detaljno su utvrđivani i razrađivani saveznim i republičkim propisima. Tako je, na primer, 1952. svaka republika imala po tri zakona o narodnim odborima: zakon o narodnim odborima opština, zakon o narodnim odborima srezova i zakon o narodnim odborima gradova i gradskih opština. Svi zakoni o narodnim odborima do 1955. sadržavali su, mada nedovoljno razrađene, i odredbe o raznim oblicima samoupravljanja, kao, na primer, o zborovima birača, i sl.

Tek 1955. ovlašćenja centralnih organa u velikoj meri su prenesena na lokalne organe. Pored toga, radničko

¹ Vidi: »Propisi narodnih odbora«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 240—243 (50—53).

² Osnovni pravni okvir za donošenje sadašnjih statuta opština i srezova dat je Opštim zakonom o uređenju opština i srezova od 1955. »Statutom opštine i sreza utvrđuju se njihova prava i dužnosti u saglasnosti sa ovim zakonom i saveznim i republičkim zakonima o nadležnosti narodnih odbora opština i srezova. Statut određuje organizaciju, delokrug i način rada narodnog odbora i drugih organa opštinske, odnosno sreske samouprave. Statut opštine donosi narodni odbor opštine, a potvrđuje ga narodni odbor sreza. Statut sreza donosi narodni odbor sreza, a potvrđuje ga republička narodna skupština, odnosno predstavništvo autonomne jedinice.« (Čl. 7. Opšteg zakona o uređenju opština i srezova od 1955.)

samoupravljanje u privredi, a delimično i društveno upravljanje u ustanovama javnih službi, bili su već znatno razvijeni i stabilizovani. Ceo društveno-politički i ekonomski sistem dostigao je stepen razvoja koji je dozvoljavao više originalnosti i samostalnosti u organizaciji i načinu rada opštinskih i sreskih narodnih odbora i njihovih organa i raznih drugih oblika neposrednog učešća građana u vršenju društvenih poslova (zborova birača, stambenih zajednica, mesnih odbora, i dr.), kao i u stvaranju novih međusobnih odnosa između njih i narodnih odbora. Opština je postala osnovna ćelija društva, a srez je dobio ulogu zajednice opština na svom području.

Uvođenje veća proizvođača u svim narodnim odborima i stvaranje velikog broja saveta narodnih odbora, takođe su doprineli da opštine sve više postanu stvarne zajednice udruženih interesa građana, privrednih organizacija, samostalnih ustanova, društveno-političkih organizacija i raznih društava i udruženja.

Sve je to omogućilo da se pitanje sadržine statuta ne samo drukčije postavi, već i da oni dobiju još veći značaj u društveno-političkom sistemu uopšte.

Prvi, tipski nacrt statuta opštine i sreza izrađen je u Sekretarijatu Saveznog izvršnog veća za zakonodavstvo i organizaciju, na primeru opštine i sreza Kranj. To je omogućilo da se i statuti ostalih opština i srezova donesu vrlo brzo. Međutim, brzo donošenje statuta pokazalo je i određene slabosti: u njih se nije unosilo dovoljno originalnosti niti su oni potpuno odražavali specifičnosti pojedinih opština i srezova,

Nova koncepcija o statutima opština i srezova (a ne narodnih odbora)³ nije se do 1955. realizovala, već je samo započeto njeno ostvarivanje.

Opšti zakon o uređenju opština i srezova od 1955. kojim su izmenjene neke bitne odredbe ranijeg Opšteg zakona o narodnim odborima i izražen nov položaj i osnovna struktura opštinske samouprave kao osnove društveno-političkog sistema zemlje, obezbedio je i pravnu osnovu za donošenje novih statuta opština i srezova.

Kasnijim saveznim i republičkim zakonima dalje su utvrđivana prava narodnih odbora da određene odnose izražavaju, utvrđuju i regulišu statutima opština i srezova. Tako je utvrđeno da se »statutom opštine odnosno sreza može odrediti da narodni odbor na zajedničkoj sednici oba veća postavlja i razrešava i starešine drugih organa uprave i druge službenike, kao i rukovodioce zanatskih, ugostiteljskih i drugih radnji u društvenoj svojini. Isto tako, statutom se može odrediti da rukovodiocima ustanova u kojima ne postoje organi društvenog upravljanja (ambulanta i dr.) postavlja i razrešava komisija za izbore i naime-novanje po pribavljenom mišljenju odgovarajućeg saveta« (Čl. 5. st. 3. Zakona o nadležnosti opštinskih i sreskih narodnih odbora i njihovih organa od 1957). »Statutom i urbanističkim planom opštine, odnosno odlukom koja taj plan zamenjuje, predviđaju se područja za koja se mogu obrazovati stambene zajednice« (Čl. 10. Opšteg zakona o stambenim zajednicama od 1959.) »Narodni odbori osnivaju organe uprave statutom opštine odnosno sreza« (Čl. 18. Zakona o organizaciji uprave narodnih odbora NR Srbije iz 1959. godine.)

SADRŽAJ STATUTA

Pošto statuti opština i srezova treba da izražavaju njihove specifičnosti, postoje i znatne razlike u konkretnom rešavanju pojedinih pitanja koja se njima regulišu. Međutim, u osnovi svih statuta zahteva se jedna tipična sistematika, jer njihove odredbe regulišu u suštini jednu istu materiju. Tako, na primer, Statut opštine Kranj, koji je služio kao ugled za donošenje većine statuta opština

³ Postavlja se takođe pitanje da li statuti treba da daju sliku komune kao društvene zajednice u svim njenim unutrašnjim odnosima ili da oni budu samo statuti narodnog odbora komune. Praktično je to pitanje rešeno na taj način što je sadašnji projekt privremenih statuta uglavnom kompromis između jednog i drugog stanovišta, s tim što se statuti ipak pretežno bave organizacijom i funkcionisanjem narodnog odbora... »Kardelj — citirano po »Komunistu«, br. 6—7, 1955.)

i srezova, sadrži sistematiku koja se u osnovi sve do danas zadržala u svim statutima opština i srezova, bez obzira na izmene i dopune koje su u njima vršene:

Opšte odredbe o opštini: pojam i definicija opštine;⁴ područje opštine (konkretno nabranje naselja koja sačinjavaju opštinu); načelne odredbe o opštinskoj samoupravi;⁵ odredbe o funkcijama opštine (prava i dužnosti);⁶

Narodni odbor opštine: sastav narodnog odbora; rad narodnog odbora; odborničke komisije; predsednik narodnog odbora; saveti (sastav i delokrug, ovlašćenja i dužnosti, rad);⁷ upravni organi (vrste i ovlašćenja, sekretar narodnog odbora, osnovni organi uprave, načelnici odeljenja i šefovi samostalnih odelaka, sudija za prekršaje, mesni uredi, službenici narodnog odbora);⁸

*Mesni odbori:*⁹ sastav i izbor; delokrug; način rada.

Pored toga, Statut opštine Kranj sadrži i odredbe o zborovima birača, referendumu, kao i prelazne i završne odredbe.

Bitne karakteristike sadržine svih prvih, a i sadašnjih statuta, sledeće su:

— statuti sadrže dosta načelnih i uopštenih odredaba zajedničkih za pojedine opštine i srezove;

— statuti sadrže i niz preuzetih ili adaptiranih odredaba iz pojedinih saveznih i republičkih zakona. To je slučaj naročito sa odredbama o narodnim odborima i njihovim organima, kao i sa odredbama o službenicima narodnih odbora;

— u statutima ima mnogo odredaba o pitanjima organizacije i rada narodnih odbora i njihovih organa. Iako

⁴ Opština Kranj je osnovna politickoteritorijalna organizacija samoupravljanja radnog naroda i osnovna društveno-ekonomska zajednica stanovnika na području opštine. — Opština Kranj je u sastavu sreza Kranj. (Čl. 1. Statuta opštine Kranj.)

⁵ »Radni narod u opštini vrši prava i dužnosti u opštini preko narodnog odbora opštine, mesnih odbora i drugih organa opštinske samouprave, ili neposredno putem izbora predstavničkih organa opštine i opozivanja njihovih članova, kao i putem zborova birača i referendumu. — U ostvarivanju prava opštine organi opštinske samouprave oslanjaju se na organe samoupravljanja u privrednim organizacijama i ustanovama, kao i na druge organe društvenog samoupravljanja.« (Čl. 3. Statuta opštine Kranj.)

»Opština vrši sva prava i dužnosti upravljanja društvenim poslovima koja ne pripadaju organima samoupravljanja radnog naroda u privrednim organizacijama i društvenim ustanovama, osim onih prava i dužnosti koji su Ustavom i zakonom utvrđeni za srez, republiku ili Federaciju.« (Čl. 4. Statuta opštine Kranj.)

⁶ »Opština ima naročito sledeća prava i dužnosti: stara se o usklađivanju pojedinačnih interesa građana sa opštedruštvenim interesima; obezbeđuje uslove za razvitak proizvodnih snaga i za stalno poboljšavanje životnih i kulturnih prilika uopšte; usmerava privredni razvitak i vrši raspodelu dela narodnog dohotka ostvarenog u opštini za privredne, kulturne i socijalne potrebe opštine; stara se o usklađivanju interesa i rada privrednih organizacija sa opštim i društvenim interesima; podstiče razvitak privrednih organizacija i proizvodnost rada; upravlja opšternarodnom imovinom u opštoj upotrebi i ostalom opšternarodnom imovinom koja joj je poverena; štiti društvenu i ličnu svojinu; samostalno raspolaže prihodima opštine; utvrđuje obaveze privrednih organizacija prema opštini; zavodi određene prireze; uređuje samostalno poslove od neposrednog interesa za opštinu; izvršuje zakone i druge propise, osim ako to izvršenje nije izričito dato u nadležnost drugih organa, ustanova i organizacija; utvrđuje ustrojstvo i poslovanje opštinskih organa i ustanova; organizuje komunalne i druge opštinske službe; stara se o čuvanju i podizanju narodnog zdravlja; stara se o opštem obaveznom školovanju i stručnom obrazovanju i obezbeđuje uslove za razvitak kulture; stara se o socijalnoj zaštiti; stara se o ostvarivanju ličnih i političkih prava građana i o zakonitom radu uprave; vrši nadzor u pogledu zakonitosti rada samoupravnih ustanova i organizacija; stara se o javnom redu i miru uopšte; pretresa pitanja iz nadležnosti sreza, republike i Federacije, kao i iz delokruga samoupravnih organizacija, stavlja predloge za njihovo rešavanje i saglasno zakonu učestvuje u njihovom rešavanju. — Prava i dužnosti opštine Kranj vrši narodni odbor opštine sam i njegovi organi i ustanove, kao i samoupravne ustanove i organizacije prema delokrugu koji je utvrđen zakonom, ovim Statutom ili drugim propisima.« (Čl. 8. Statuta opštine Kranj.) »Opština ima sopstvene izvore prihoda koji su zakonom određeni.« (Čl. 9. Statuta opštine Kranj.)

⁷ Predsednika i članove saveta bira narodni odbor (Čl. 52. Statuta opštine Kranj). Narodni odbor, prema zakonskom ovlašćenju (Čl. 10. Opšteg zakona o narodnim odborima od 1952), samostalno utvrđuje broj saveta i njihov sastav.

⁸ Osnivanje, ukidanje i spajanje osnovnih upravnih organa i ustanova vrši se statutom (Čl. 71. st. 1. Statuta opštine Kranj).

⁹ Prvi statut opštine Kranj nije sadržavao odredbe o stambenim zajednicama, što je u ovaj Statut, a i druge, kasnije uneseno.

statuti opština, oni su ipak po sadržini ostali pretežno statuti narodnih odbora. Tako, na primer, u Statutu opštine Kranj, od ukupno 126 članova, 76 članova se odnosi isključivo na narodni odbor i njegove organe; a u Statutu opštine Palilula u Beogradu od ukupno 161 člana, 140 obrađuju pitanja u vezi sa narodnim odborom, njegovim organima i službama, itd.;

— skoro u svim statutima postoji velika nesrazmera u razradi pojedinih pitanja s obzirom na njihovu važnost. Na primer, Statut opštine Zrenjanin ima 196 članova, od čega se 62 člana odnose na sekretara narodnog odbora i organe uprave, 5 na stambenu zajednicu, 18 na mesne odbore, 10 na zborove birača i jedan član na referendumu. U isto vreme, vrlo malo i sasvim uopšteno se govori o odnosu prema radničkom i društvenom samoupravljanju.

IZMENE I DOPUNE STATUTA 1955—1961. U vreme svog donošenja, prvi statuti nisu do kraja učinjeni aktuelnim aktima i u pravom smislu »malim ustavima« opština i srezova. Razlog za to delimično leži u činjenici da je komunalno uređenje tada tek uvedeno, da su mnoge njegove institucije samo inicirane, a praksa nije još pokazala kako će se i šta od toga i u kojem pravcu razvijati. Na to je takođe uticao i nedostatak iskustva u pravom oblikovanju statuta, a naročito u izražavanju specifičnosti pojedinih opština i srezova.

U periodu 1955—1961. materijalna osnova jugoslovenskog društva je znatno porasla, a sistem društvenog samoupravljanja se proširio i učvrstio. Donesen je i niz zakona kojima su utvrđena prava i obaveze građana i njihovih organizacija i koji su uticali na organizaciju i rad državnih organa i organa društvenog samoupravljanja u celini, a posebno na organizaciju i rad svih organa i organizacija u opštinama i srezovima.

Međutim, intenzivno razvijanje i izgradnja komunalnog uređenja u periodu 1955—1961, a naročito sve veća ovlašćenja opština kao osnovnih društvenih zajednica u kojima se raspravlja i rešava ogroman broj pitanja iz svih oblasti života i rada, nedovoljno su se odrazili u statutima opština i srezova. Takođe je izostala i političko-pravna, odnosno teoretska obrada statuta. Osim zahteva da statut treba da bude statut opštine odnosno sreza, a ne narodnog odbora, dalje se nije dovoljno napredovalo.

U statutima opština i srezova izvršena su u ovom periodu samo najnužnija usaglašavanja njihovih odredaba sa stvarnim stanjem u komunalnom uređenju. Izmene i dopune uglavnom su bile posledica izvršenih teritorijalnih promena u područjima opština i srezova (spajanje, ukidanje, sitnije korekture područja, i sl.);¹⁰ promena u strukturi narodnih odbora i njihovih organa, što je naročito došlo do izražaja u organizaciji saveta i organa uprave;¹¹ zatim uvođenja veća proizvođača u sve opštinske narodne odbore i širenje mreže samoupravnih organa i organizacija na području opštine (stambenih zajednica, mesnih zajednica, zborova birača, i dr.).

Samo su u pojedinim opštinama, uglavnom u onim najrazvijenijim, činjeni pokušaji da se u statute unesu i odredbe koje će bliže naglašavati specifičnosti ovih opština. Naročito su zapaženi pokušaji razrade i konkretizacije statutarne odredaba o dužnostima i odnosu narodnih odbora opština i njihovih organa prema zborovima birača, mesnim i stambenim zajednicama i ostalim organima društvenog samoupravljanja u komunama (opština Stari grad u Beogradu, Kragujevac, grad Zagreb i dr.). Takvi pokušaji pokazuju stalan razvoj stvarnih demokratskih odnosa u životu komun i potrebu usklađivanja ovih odnosa upravo u njima. U tome statuti opština dobijaju sve značajniju ulogu.

¹⁰ Vidi: »Političkoteritorijalna podela«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 343—348 (75—80).

¹¹ Vidi: »Organi uprave narodnih odbora«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 451—457 (91—97) i »Nova organizacija uprave narodnih odbora«, »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 293—297 (67—71).

PERSPEKTIVA

Razvijeno i stabilizovano komunalno uređenje, koje za sobom ima već šestogodišnju praksu, i predstojeća ustavna reforma kojom treba (uz donošenje niza novih zakona) da se organizaciono i pravno izrazi ceo dosadašnji društveno-politički razvitak i predvide novi pravni i organizacioni okviri za njegov dalji razvoj — nameću i potrebu revizije dosadašnjih statuta narodnih odbora.

Na potrebu korenitije revizije sadašnjih statuta opština i srezova ukazao je i potpredsednik Saveznog izvršnog veća Edvard Kačaljić u svom eksponatu u Saveznoj narodnoj skupštini 19. aprila 1960, prilikom razmatranja Izveštaja Saveznog izvršnog veća za 1960. godinu: »Ukoliko budemo sposobni da pravnu i organizacionu strukturu komune što pravilnije prilagodimo uspostavljenim ekonomskim odnosima, utoliko će se brže ona razvijati kao zajednica proizvođača. Čini mi se da bi bilo vreme da naše komune u tom smislu pristupe jedač dabljoj reviziji svojih statuta.«

Problem statuta opština i srezova postavlja se i kao širi problem, jer zahteva prethodno principijelno rasprav-

ljanje određenih opštih pitanja koja će biti rešena u novom ustavu. O tome postoji osnovna orijentacija u političkim dokumentima (»U statutu komune svaki građanin treba da nalazi svoja prava i svoje obaveze, kao i svoje mogućnosti upravljanja komunom, a preko nje, kao i drugih organa društvenog samoupravljanja, i društvom uopšte« — Program SKJ) i osnovnim pravnim aktima (na primer, u Opštem zakonu o uređenju opština i srezova, i dr.).

Sadržina i sistematika sreskih statuta nije od primarnog značaja, jer je nužno najpre izgraditi opštinu sa svim njenim institucijama i sve to pravno izraziti, da bi se u potpunosti mogla sagledati uloga sreza kao zajednice opština i pravno izraziti njegov položaj. Pitanje sreskih statuta, prema tome, može se u potpunosti rešiti tek posle izrade i donošenja opštinskih statuta.

IZVOR: Zakoni o narodnim odborima od 1946, 1949, i 1952 (»Službeni list FNRJ«, br. 43/46, 49/49 i 22/52); Opšti zakon o uređenju opština i srezova (»Službeni list FNRJ«, br. 26/55); Opšti zakon o stambenim zajednicama (»Službeni list FNRJ«, br. 16/59); Program SKJ.

D. J.

KRETANJE KRIMINALITETA I RAD KRIVIČNIH SUDOVA

Ocena kretanja kriminaliteta i rada krivičnih sudova u Jugoslaviji u periodu 1952—1960. data je u ovom prikazu na osnovu podataka sudske statistike¹ koja ne raspolaze svim podacima potrebnim za davanje potpune ocene, ali koja ipak pruža relativno sigurne pokazatelje o broju krivičnih dela, njihovoj težini i vrsti, o izrečenim kaznama punoletnim i maloletnim licima i dr., kao i podatke o radu krivičnih sudova. U prikazu su namerno izbegnuti posredni zaključci, već je ukazano samo na one pojave koje neposredno proizlaze iz podataka.

Podaci o kriminalitetu odnose se isključivo na sudske utvrđeni kriminalitet, tj. na krivična dela koja je sud utvrdio i na lica koja su osuđena, bilo da je prema njima primenjena krivična sankcija, bilo da su samo oglašena krivim a protiv njih nije izrečena krivična sankcija.

Podaci o kriminalitetu upućuju na dva osnovna zaključak: prvo, da kriminalitet u Jugoslaviji u periodu 1952—1960. pokazuje tendenciju opadanja, iako smanjenje obima kriminaliteta nije podjednako za sve grupe krivičnih dela i za sva krivična dela, i drugo, da je procenat teških krivičnih dela koja ozbiljnije ugrožavaju osnovne vrednosti društva, izuzetno mali i da ne iznosi ni 10% od ukupnog broja krivičnih dela. Ovi zaključci posebno važe za kriminalitet maloletnika.

Podaci o radu krivičnih sudova pokazuju da je postupak pred ovim sudovima ubrzan i da je manjen broj neresenih krivičnih predmeta.

OBIM, STRUKTURA I INTENZITET KRIMINALITETA

OBIM. Podaci o broju krivičnih dela i broju osuđenih lica pokazuju da se obim kriminaliteta u periodu 1952—1960. kretao na približno istom nivou, sa izrazitom tendencijom opadanja (tabela 1).

TABELA 1 — KRIVIČNA DELA I OSUĐENA LICA 1952—1960

Godina	Krivična dela	Osuđena lica		
		ukupno	punoletna	maloletna
1952	138.357	135.159	131.321	3.838
1953	125.368	118.988	115.275	3.713
1954	126.022	119.953	116.195	3.758
1955	152.555	144.006	139.592	4.414
1956	147.163	140.537	136.081	4.456
1957	130.150	127.668	124.288	3.380
1958	115.781	114.456	111.758	2.698
1959	126.718	125.198	122.198	3.000
1960	114.145	110.361	107.940	2.421

¹ Podaci sudske statistike jednoobrazno se vode od početka 1952, prve kalendarske godine od stupanja na snagu Krivičnog zakonika (30. jun 1951), zbog čega je 1952. godina uzeta kao početna. Podaci koji se daju u prikazu donekle se razlikuju od podataka objavljenih u »Statističkom godišnjaku FNRJ« za 1961, jer se podaci Saveznog zavoda za statistiku do 1957. ne odnose na kalendarsku godinu.

Podaci o obimu pojedinih grupa krivičnih dela pružaju sličnu sliku. Izuzev krivičnih dela protiv naroda i države i protiv čovečnosti i međunarodnog prava, koja stalno opadaju, i krivičnih dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine, koja stalno rastu, nijedna druga grupa krivičnih dela nije se, u posmatranom periodu, kretala stalno u istom pravcu. Kod nekih grupa krivičnih dela variranje u veličini bilo je minimalno, a kod nekih znatno (tabela 2).

TABELA 2 — BROJ KRIVIČNIH DELA PO GRUPAMA 1952 I 1960

Krivična dela	1952	1960
Protiv naroda i države	2.319	424
Protiv čovečnosti i međunarodnog prava	263	6
Protiv života i tela	22.051	28.298
Protiv slobode i prava građana	1.881	2.161
Protiv radnih odnosa	71	49
Protiv časti i ugleda	24.869	30.058
Protiv dostojanstva ličnosti i morala	731	995
Protiv braka i porodice	1.579	1.955
Protiv zdravlja ljudi	170	119
Protiv narodne privrede	28.521	5.338
Protiv društvene imovine	17.489	10.597
Protiv privatne imovine	15.308	17.206
Protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine	1.443	5.008
Protiv pravosuđa	760	562
Protiv javnog reda i pravnog saobraćaja	10.936	5.138
Protiv službene dužnosti	9.778	6.096
Ostala	188	135

Kod krivičnih dela protiv života i tela u izvesnom porastu su telesne povrede i ugrožavanje opasnim oruđem pri tuči ili svađi, dok se sve ostale vrste krivičnih dela iz ove grupe kreću na približno istom nivou.

Porast krivičnih dela protiv časti i ugleda odnosi se na krivično delo uvrede i krivično delo klevete.

Znatno smanjenje krivičnih dela protiv narodne privrede odnosi se na sve vrste dela iz ove grupe. Upadljivo je opao broj krivičnih dela nesavesnog poslovanja u privredi, nedozvoljene trgovine i proizvodnje, i pustošenja šuma.

U grupi krivičnih dela protiv društvene imovine znatnije su opala krivična dela krađe (čl. 249. i 259. Krivičnog zakonika), utaje i prikrivanja, dok se obim ostalih dela iz ove grupe održava na približno istom nivou.

Promene u kretanju krivičnih dela protiv privatne imovine odnose se na krivična dela krađe (čl. 249, 250. i 259. Krivičnog zakonika), oštećenja tuđih stvari i prevare, koja su u posmatranom periodu varirala. Krivična dela utaje pokazuju tendenciju opadanja, a krivična dela oštećenja tuđih prava tendenciju porasta. Kod ostalih dela iz ove grupe uglavnom nema promena.

Znatn porast krivičnih dela protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine odnosi se isključivo na krivična dela ugrožavanja javnog saobraćaja.

U grupi krivičnih dela protiv službene dužnosti u znatnom opadanju su krivična dela zloupotrebe službenog položaja ili ovlašćenja, nesvesnog rada u službi, pronevere i protivzakonite naplate i isplate. Ostala dela iz ove grupe variraju na približno istom nivou.

Ovakvo kretanje kriminaliteta rezultat je delovanja više faktora. Opšte prilike u zemlji uticale su na znatno smanjenje svih vrsta krivičnih dela koja se ubrajaju u politički kriminal. S druge strane, neke okolnosti, kao što su, na primer, stambeni problemi, imovinskopравни odnosi na selu, nagli porast drumskog saobraćaja uz relativno slaba vozila i puteve, i sl., uticale su na porast odnosno održavanje na istom nivou pojedinih vrsta krivičnih dela. Privredne mere koje su u proteklom periodu preduzimane, kao i stalno razvijanje i jačanje društvene kontrole preko organa društvenog samoupravljanja, uticali su na znatno smanjenje nekih vrsta krivičnih dela koja spadaju u privredni kriminal.

Broj krivičnih dela koja su izvršila *maloletna lica* takođe je varirao, ali od 1955. pokazuje tendenciju znatnijeg opadanja, i to uglavnom kod svih vrsta krivičnih dela.

STRUKTURA. Osnovna karakteristika strukture kriminaliteta u Jugoslaviji je da samo nekoliko vrsta krivičnih dela, i to lakše prirode, čine više od polovine celokupnog kriminaliteta. U 1960. godini samo 4 krivična dela, i to: laka telesna povreda, uvreda, kleveta i krađa (čl. 249. i 259. Krivičnog zakonika), iznosila su 59,2% od celokupnog kriminaliteta. Teška krivična dela relativno su malobrojna (u 1960. godini krivičnih dela ubistva bilo je 718, razbojništava 116, pljačke 82, razbojničke krađe 16).

Podaci o izrečenim kaznama potvrđuju ne samo da kriminalitet uglavnom sačinjavaju krivična dela lakše prirode s obzirom na zaštitni objekt, vrstu i visinu kazne kojom su pojedina dela zaprećena, već i da su oko 90% od svih izvršenih dela lakša krivična dela kako po načinu i motivima njihovog izvršenja, tako i po ličnim svojstvima njihovih izvršilaca.

Struktura kriminaliteta po vrstama krivičnih dela u periodu 1952—1960. unekoliko se izmenila. U 1952. najbrojnija su bila krivična dela protiv imovine (društvene i privatne) i krivična dela protiv narodne privrede. Na treće mesto dolazila su krivična dela protiv časti i ugleda, a na četvrto krivična dela protiv života i tela. U 1960. međutim, najveći procent činila su krivična dela protiv časti i ugleda, zatim krivična dela protiv života i tela, pa tek onda krivična dela protiv imovine. Krivična dela protiv narodne privrede su po brojnosti pala na šesto mesto. (Tabela 3).

TABELA 3 — STRUKTURA KRIMINALITETA PO GRUPAMA KRIVIČNIH DELA 1952 i 1960

Krivična dela	(U procentima)	
	1952	1960
Protiv naroda i države	1,7	0,4
Protiv čovečnosti i međunarodnog prava	0,2	0,0
Protiv života i tela	15,9	24,8
Protiv slobode i prava građana	1,4	1,9
Protiv radnih odnosa	0,1	0,0
Protiv časti i ugleda	18,0	26,3
Protiv dostojanstva ličnosti i morala	0,5	0,9
Protiv braka i porodice	1,1	1,7
Protiv zdravlja ljudi	0,1	0,1
Protiv narodne privrede	20,6	4,7
Protiv društvene imovine	12,7	9,3
Protiv privatne imovine	11,1	15,1
Protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine	1,0	4,4
Protiv pravosuđa	0,5	0,5
Protiv javnog reda i pravnog saobraćaja	7,9	4,5
Protiv službene dužnosti	7,1	5,3
Ostala	0,1	0,1

U grupi krivičnih dela protiv naroda i države najbrojnija su krivična dela izazivanja nacionalne, rasne ili verske netrpeljivosti, mržnje ili razdora (u 1960. godini 188), a zatim krivična dela neprijateljske propagande (u 1960. godini 139).

U grupi krivičnih dela protiv života i tela najbrojnija su krivična dela lake telesne povrede (u 1960. godini 21.810), zatim teške telesne povrede (2.981) i tuče (1.631). Krivičnih dela ubistva (čl. 135. Krivičnog zakonika) bilo je u 1960. godini 718.

Među krivičnim delima protiv slobode i prava građana najbrojnija su krivična dela ugrožavanja sigurnosti (u 1960. godini 1.299) i narušavanja nepovredivosti stana (607).

Krivična dela protiv časti i ugleda uglavnom se svode na uvrede (u 1960. godini 22.298) i klevete (7.191).

Kod krivičnih dela protiv dostojanstva ličnosti i morala na prvo mesto po brojnosti dolaze krivična dela silovanja (u 1960. godini 329), a zatim krivična dela vršenja bludnih radnji (290).

U grupi krivičnih dela protiv braka i porodice najbrojnija su krivična dela neplaćanja alimentacije (u 1960. godini 1.187), zatim vanbračni život sa maloletnim licem (441).

Kod grupe krivičnih dela protiv narodne privrede na prvom mestu su krivična dela nedozvoljene trgovine (u 1960. godini 1.653), a zatim pustošenja šuma (1.022) i šumske krađe (958).

U grupi krivičnih dela protiv imovine najbrojnija su krivična dela krađe (u 1960. godini protiv društvene imovine: čl. 259. Krivičnog zakonika — 2.997, čl. 249. Krivičnog zakonika — 2.734, čl. 250. Krivičnog zakonika — 2.173; protiv privatne imovine: čl. 249. Krivičnog zakonika — 7.170, čl. 259. Krivičnog zakonika — 3.485, čl. 250. Krivičnog zakonika — 2.789). Kod krivičnih dela protiv društvene imovine na drugom mestu po brojnosti su utaje (1.122), a kod krivičnih dela protiv privatne imovine — prevare (1.175).

Među krivičnim delima protiv opšte sigurnosti ljudi i imovine najbrojnija su krivična dela ugrožavanja javnog saobraćaja (u 1960. godini 4.341), a zatim krivična dela dovođenja u opasnost života i imovine opšteopasnom radnjom ili sredstvom (448).

U grupi krivičnih dela protiv javnog reda i pravnog saobraćaja najbrojnija su krivična dela falsifikovanja isprava (u 1960. godini 1.790), zatim krivična dela samovlašća (1.006).

Kod krivičnih dela protiv službene dužnosti na prvom mestu po brojnosti su krivična dela pronevere (u 1960. godini 2.653), zatim falsifikata i uništenja službene isprave, knjige ili spisa (1.342).

Podaci o izrečenim kaznama takođe pokazuju da teška i teža krivična dela opadaju ne samo apsolutno nego i relativno u odnosu na ukupan kriminalitet (tabela 4).

Blage kazne, tj. kazne lišenja slobode do 6 meseci i novčane kazne (uključujući slučajeve proglašenja krivim uz istovremeno oslobađanje od kazne, a za 1960. i sudsku opomenu i vaspitnu meru), primenjene su u 1960. godini u 89,81% slučajeva, a u 1952. godini u 82,82%. Kazna lišenja slobode u trajanju od 6 meseci do 5 godina primenjena je 1960. godine u 9,47% slučajeva, a 1952. godine u 15,69%. Kazna lišenja slobode u trajanju dužem od 5 godina primenjena je u 1960. godini samo u 0,72% slučajeva, dok je u 1952. godini bila primenjena u 1,44% slučajeva. U 1960. godini bile su izrečene samo 3 smrtno kazne, a 1952. godine 71.

Pored toga, znatan deo izrečenih blagih i blažih kazni (novčanih kazni i kazni lišenja slobode do 2 godine, odnosno do 3 godine u 1960) izrečen je uslovno. Procent uslovnih osuda stalno raste. Od ukupnog broja svih izrečenih kazni uslovno je bilo izrečeno u 1952. godini 17%, a u 1960. godini 47%. U periodu 1957—1960. za više od 40% izvršilaca krivičnih dela sud je našao da su okolnosti dela, ponašanje učinioaca posle izvršenja dela i njegov raniji život takvi da se izvršenje kazne sa osnovom može usloviti.

Broj recidivista je relativno mali. Od ukupno 110.361 lica prema kojima su primenjene krivične sankcije

TABELA 4 — IZREČENE KRIVIČNOPRAVNE SANKCIJE PUNOLETNIH LICIMA 1952 i 1960

Vrsta i visina izrečenih sankcija	1952		1960	
	broj	%	broj	%
Smrtna kazna	71	0,05	3	0,00
Strogi zatvor* u doživotnom trajanju, odnosno 20 godina**	30	0,02	23	0,02
preko 15 do 20 godina	237	0,18	—	—
preko 10 do 15 godina	426	0,33	241	0,22
preko 5 do 10 godina	1.186	0,91	520	0,48
preko 1 do 5 godina	5.215	3,97	3.564	3,30
preko 6 meseci do 1 godine	2.238	1,71	—	—
Zatvor***				
preko 1 do 5, odnosno do 3 godine	4.554	3,47	1.500	1,39
preko 6 meseci do 1 godine	8.593	6,54	5.161	4,78
preko 1 do 6 meseci	36.788	28,01	31.151	28,86
preko 15 do 30 dana	17.559	13,37	15.268	14,14
do 15 dana	12.699	9,67	7.260	6,73
Novčana kazna kao glavna	40.710	31,00	39.579	36,67
Sudska opomena	—	—	3.244	3,01
Vaspitna mera (čl. 79j KZ)	—	—	17	0,02
Proglašeno krivim, a oslobođeno od kazne	1.015	0,77	409	0,38

* Po Krivičnom zakoniku iz 1951. maksimum kazne strogog zatvora iznosio je 20 godina, a minimum 6 meseci. Po Zakonu o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 1959. maksimum kazne strogog zatvora je 15 godina, a minimum godina dana.

** Kazna strogog zatvora u doživotnom trajanju mogla se izreći kao zamena smrtna kazne do 1959. godine, a od donošenja Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika smrtna kazna može se zameniti kaznom strogog zatvora u trajanju od 20 godina (čl. 29. KZ).

*** Maksimum kazne zatvora po Krivičnom zakoniku iz 1951. bio je 5 godina, a po Zakonu o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 1959. iznosi 3 godine.

u 1960. godini, bilo je 13.598, ili 12,3%, lica koja su bila ranije osuđivana.² Od toga na ranije jedanput osuđivana lica dolazi 8.191. Od 13.598 povratnika 5.288 su bili osuđivani ranije za istovrsna dela, 6.118 za druga dela, a 2.192 i za istovrsna i za druga dela.

Struktura kriminaliteta maloletnika, i po vrsti počinjenih krivičnih dela i po njihovoj težini, znatno se razlikuje od opšte strukture kriminaliteta.

Karakteristično je da se maloletnički kriminalitet u 1960. godini svodi uglavnom na dve grupe krivičnih dela, i to protiv imovine i protiv života i tela. Međutim, i u okviru ove dve grupe krivičnih dela samo dva dela čine pretežnu većinu maloletničkog kriminaliteta. To su krađe (čl. 249, 250. i 259. Krivičnog zakonika) i lake telesne povrede. Samo ova dva dela u 1960. godini čine 77,7% svih krivičnih dela maloletnika (krađe 70,5%, a lake telesne povrede 7,2%).

Specifičnosti maloletničkog kriminaliteta uopšte, a pogotovu specifičnosti maloletnih delikvenata, ne dopuštaju da se težina krivičnih dela koja su izvršila maloletna lica ceni istim merilima kojima se ceni težina krivičnih dela punoletnih lica. Zbog toga podaci o izrečenim sankcijama prema maloletnim izvršiocima krivičnih dela mogu samo delimično da posluže za ocenu težine krivičnih dela koja su izvršila maloletna lica i za ocenu maloletnika kao delikvenata (tabela 5).³

² Kao ranije osude uzete su sve osude na kaznu, bezuslovne i uslovne; osude kojima je optužen proglašen krivim a oslobođen od kazne; primenjene mere (sudska opomena i vaspitna mera); osude koje su brisane u smislu čl. 88. KZ, kao i osude u pogledu kojih su ukinute pravne posledice putem amnestije ili pomilovanja.

³ Do donošenja Zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika (30. jun 1959), maloletnicima su se, pored vaspitnih mera, mogle izreći i sve vrste kazni izuzev smrtna kazna, sa izvesnim ograničenjima u pogledu kazne lišenja slobode. (Vidi »Krivično pravo FNRJ«, »Jugoslovenski pregled«, 1959, str. 367—372 (73—78). Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika ograničio je mogućnost kažnjavanja maloletnika time što je samo u izuzetnim slučajevima dopustio izricanje kazne maloletniku, i to posebne kazne maloletničkog zatvora (čl. 79. KZ). S obzirom da postoje bitne razlike u sistemu krivičnihopravnih mera predviđenih za maloletne delikvente u Krivičnom zakoniku iz 1951. i Zakonu o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 1959, teško je vršiti poređenja krivičnihopravnih sankcija izrečenih u 1960. sa onima koje su izrečene u ranijim godinama.

TABELA 5 — KRIVIČNOPRAVNE SANKCIJE IZREČENE MALOLETNICIMA U 1960*

Vrsta krivičnopravne sankcije	Ukupno	Stariji maloletnici	Mladi maloletnici
Maloletnički zatvor	105	105	—
Vaspitne mere			
ukor	653	444	209
pojačan nadzor od strane roditelja ili staraoca	422	238	184
pojačan nadzor u drugoj porodici	8	3	5
pojačan nadzor od strane organa starateljstva	178	115	63
upućivanje u vaspitnu ustanovu	68	31	37
upućivanje u vaspitno-popravn dom	482	311	171
upućivanje u ustanovu za defektne maloletnike	1	1	—

* Razlika između broja maloletnih delikvenata u 1960. i broja ovde iskazanih sankcija izrečenih maloletnicima, pojavljuje se zbog toga što se u statističkoj dokumentaciji za 1960. nalazio i izvestan broj slučajeva u kojima je po Krivičnom zakoniku iz 1951. prema maloletnicima izrečena uslovna osuda, a ti slučajevi ovde nisu iskazani.

INTENZITET KRIMINALITETA. Za ocenu intenziteta kriminaliteta služi koeficijent koji se dobija poređenjem broja osuđenih lica sa brojem stanovništva (tabele 6 i 7).

TABELA 6 — KOEFICIJENT OSUĐENIH PUNOLETNIH LICA NA 10.000 PUNOLETNIH STANOVNIKA 1952 i 1960

Narodna republika	1952	1960
Jugoslavija	122	88
Srbija sa AKMO	143	99
AP Vojvodina	92	78
Hrvatska	120	89
Slovenija	133	96
Bosna i Hercegovina	123	74
Makedonija	79	77
Crna Gora	93	64

TABELA 7 — KOEFICIJENT MALOLETNIH PRESTUPNIKA NA 10.000 MALOLETNIH STANOVNIKA 1952 i 1960

Narodna republika	1952	1960
Jugoslavija	28	21
Srbija sa AKMO	16	15
AP Vojvodina	13	23
Hrvatska	38	25
Slovenija	100	52
Bosna i Hercegovina	21	11
Makedonija	21	24
Crna Gora	12	16

Uopšte uzevši, kriminalitet je u periodu 1952—1960. opao u odnosu na broj stanovništva. Pored toga, intenzitet kriminaliteta nije ravnomeran u svim narodnim republikama, već su, naprotiv, razlike dosta znatne. I najzad, navedeni podaci pokazuju da je intenzitet maloletničkog kriminaliteta četiri puta manji od kriminaliteta punoletnih lica.

RAD KRIVIČNIH SUDOVA

KRIVIČNI PREDMETI U PRVOSTEPENOM POSTUPKU. Podaci o kretanju krivičnih predmeta u sudovima pokazuju da je u periodu 1952—1960. priliv prvostepenih predmeta (optužnica, optužnih predloga i privatnih tužbi) varirao na približno istom nivou, s tim što od 1955. znatnije opada. Do 1955. sudovi nisu uspevali da rešavaju toliko predmeta koliko je iznosio priliv novih, pa su se usled toga povećavali zaostaci (krajem 1954. bilo je blizu 100.000 nerešenih krivičnih predmeta). Međutim, od 1955. sudovi su rešavali godišnje više predmeta nego što su primali novih, i tako postepeno smanjivali zaostatke. Na kraju 1960. zaostaci u krivičnim predmetima bili su najmanji za poslednjih devet godina. (Tabela 8.)

TABELA 8 — KRIVIČNI PREDMETI U PRVOSTEPENOM POSTUPKU 1952—1960

Godina	Primljeno	Rešeno	Nerešeno na kraju godine
1952	266.330	252.648	58.766
1953	245.926	217.948	86.750
1954	283.842	271.917	98.675
1955	290.450	293.019	96.106
1956	262.273	271.767	86.612
1957	247.537	248.574	85.565
1958	252.546	247.088	91.023
1959	241.534	265.355	67.202
1960	223.296	233.186	57.312

U ukupnom prilivu krivičnih predmeta najveći procent čine predmeti po privatnim tužbama (u 1960. godini 51,6%), zatim po optužnim predlozima i optužnicama javnog tužioca (43,0%) i oštećenog kao tužioca (5,4%).

Podaci o rešenim predmetima pokazuju da se samo oko 43% krivičnih predmeta okončava u prvostepenom postupku osuđujućom presudom,⁴ a u ostalim slučajevima dolazi ili do obustave postupka, ili do presude kojom se optuženi oslobađa optužbe, odnosno kojom se optužba odbija. Međutim, u pogledu rezultata okončanja prvostepenog krivičnog postupka postoje znatne razlike između sreskih i okružnih sudova kao prvostepenih. Ove razlike su razumljive kad se ima u vidu da se postupak pred sreskim sudom najčešće pokreće privatnom tužbom i da usled odustanka privatnog tužioca od podnete tužbe, kao i usled neosnovanosti tužbe, dolazi u velikom broju slučajeva do obustave postupka. Pored toga, po optužnim predlozima javnog tužioca ne vodi se u svim slučajevima prethodni krivični postupak, pa i po tim predmetima češće dolazi do obustave postupka, odnosno do oslobađanja od optužbe ili do odbijanja optužbe. Kod okružnih sudova postupak pokreće javni tužilac podnošenjem optužnice kojoj uvek prethodi prethodni krivični postupak (izviđaj, odnosno istraga), u kome se osnovanost daljeg gonjenja znatno detaljnije ispituje, što ima za rezultat znatno manji broj obustavljenih postupaka i odbijenih optužbi. (Tabela 9.)

TABELA 9 — REZULTATI OKONČANJA PRVOSTEPENOG KRIVIČNOG POSTUPKA 1954* i 1960

Vrsta odluke	(U procentima)			
	Kod sreskih sudova		Kod okružnih sudova	
	1954	1960	1954	1960
Presuda				
— kojom se optuženi oglašava krivim	44,0	39,9	75,4	80,3
— kojom se optuženi oslobađa optužbe	9,9	8,4	10,3	8,7
— kojom se optužba odbija	5,6	7,0	3,8	3,0
Rešenje kojim se postupak obustavlja ili predmet okončava na drugi način	40,5	44,7	10,5	8,0

* Za uporedno izlaganje podataka o načinu rešavanja predmeta i o trajanju postupka uzeta je 1954. kao prva godina po stupanju na snagu Zakonika o krivičnom postupku.

Iz podataka o trajanju prvostepenog krivičnog postupka vidi se da se najveći broj predmeta okončava u vremenu do 3 meseca, ali i da je dosta velik procent predmeta po kojima je postupak trajao duže. Bez obzira na okolnosti koje su uticale na brzinu postupka, u posmatranom periodu došlo je

TABELA 10 — TRAJANJE PRVOSTEPENOG KRIVIČNOG POSTUPKA 1954 i 1960

Dužina trajanja postupka	(U procentima)			
	Kod sreskih sudova		Kod okružnih sudova	
	1954	1960	1954	1960
Do 1 meseca	24,7	27,5	15,6	17,0
Od 1 do 3 meseca	37,6	39,1	40,8	44,4
Preko 3 meseca	37,7	33,4	43,6	38,6

⁴ Pod izrazom »osuđujuća presuda«, odnosno »presuda kojom se optuženi oglašava krivim«, podrazumeva se i rešenje o primeni sudske opomene i vaspitne mere.

do izvesnog ubrzanja prvostepenog krivičnog postupka. (Tabela 10.)

KRIVIČNI PREDMETI U DRUGOSTEPENOM POSTUPKU. Kretanje krivičnih predmeta po uloženim žalbama na odluke prvostepenih sudova bilo je slično kretanju krivičnih predmeta u prvostepenom postupku. (Tabela 11.)

TABELA 11 — KRIVIČNI PREDMETI U DRUGOSTEPENOM POSTUPKU 1952—1960

Godina	Primljeno	Rešeno	Nerešeno na kraju godine
1952	69.958	67.155	5.725
1953	61.188	59.605	7.308
1954	55.889	53.445	9.662
1955	69.827	67.621	11.868
1956	65.431	65.418	11.881
1957	55.510	58.532	8.859
1958	49.673	50.453	8.109
1959	53.564	55.209	6.464
1960	46.347	47.579	5.232

Iz upoređenja broja uloženih žalbi na presude prvostepenih sudova sa brojem donetih presuda u prvostepenim sudovima vidi se da se žalba izjavljuje samo protiv jednog dela prvostepenih presuda. U 1960. žalbe su izjavljene na 30,7% presuda sreskih sudova i 60,1% presuda okružnih sudova, što pokazuje da su prvostepene presude u velikom broju slučajeva prihvatili kao pravilne i okrivljeni i tužioc. Isto tako, u najvećem broju slučajeva drugostepeni sud odbija žalbu kao neosnovanu i potvrđuje prvostepenu presudu kao pravilnu. (Tabela 12.)

TABELA 12 — REZULTATI OKONČANJA DRUGOSTEPENOG KRIVIČNOG POSTUPKA 1954 i 1960

Odluka po žalbi	(U procentima)			
	Kod okružnih sudova		Kod vrhovnih sudova	
	1954	1960	1954	1960
Žalba odbijena				
potvrđena prvostepena presuda	55,3	57,6	54,0	53,7
Žalba usvojena				
ukinuta prvostepena presuda	18,3	17,1	16,9	14,4
preinačena prvostepena presuda	24,5	24,1	27,5	29,4
Žalba odbačena: kao nedozvoljena ili neblagovremena	1,9	1,2	1,6	2,5

Upoređenje broja prvostepenih presuda protiv kojih uopšte nije bila uložena žalba i presuda na koje je žalba odbijena ili odbačena, sa brojem presuda protiv kojih je žalba usvojena, pokazuje da je broj prvostepenih presuda kod kojih je u drugostepenom postupku utvrđena nepravilnost relativno mali (u 1960. oko 13% presuda sreskih sudova i oko 28% presuda okružnih sudova).

Do ukidanja prvostepenih presuda najčešće dolazi zbog pogrešno ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja (u 1960. godini 67,0% od ukupno ukinutih presuda sreskih sudova, a 79,9% od ukupno ukinutih presuda okružnih sudova). Preinačenja prvostepenih presuda najčešće se odnose na kazne (u 1960. godini 78,0% od ukupnog broja preinačenih presuda sreskih sudova i 83,8% od ukupnog broja preinačenih presuda okružnih sudova).

Podaci pokazuju da se i drugostepeni postupak u najvećem broju slučajeva okončava u vremenu do 3 meseca. U posmatranom periodu, kod okružnih sudova drugostepeni postupak je nešto ubrzan, a kod vrhovnih sudova je znatno usporen. U 1960 rešavano je u vremenu do tri meseca kod okružnih sudova 80,6%, a kod vrhovnih 62,2% predmeta po žalbama.

IZVOR: Podaci sudske statistike Sekretarijata Saveznog izvršnog veća za pravosudne poslove.

O. S.

ČLANSTVO SOCIJALISTIČKOG SAVEZA RADNOG NARODA JUGOSLAVIJE

Broj članova Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije¹ povećao se u toku 1960. za 176.638, odnosno za 2,8%. Krajem 1960. Socijalistički savez je imao ukupno 6,575.553 člana, što iznosi 58,8% od ukupnog broja birača u Jugoslaviji, dok je u 1959. imao 6,398.915 članova, odnosno 57,9% od broja birača. Porast članstva u toku 1960. u odnosu na broj birača iznosi u Jugoslaviji oko 1%, u Hrvatskoj i Sloveniji po oko 2,4%, u Bosni i Hercegovini 0,5%, a u Srbiji 0,3%. Broj članova u odnosu na broj birača relativno se smanjio u Crnoj Gori (za oko 1,3%) i u Makedoniji (za oko 0,6%), ali je i u ovim republikama zabeležen apsolutan porast broja članova Socijalističkog saveza.

Broj žena članova SSRNJ povećao se u 1960. u odnosu na 1959. za 52.454. Krajem 1960. u SSRNJ bila je učlanjena 2,694.831 žena, što je činilo 41% od ukupnog broja članova. Međutim, u odnosu na 1959. došlo je do neznatnog opadanja učešća žena u ukupnom broju članova SSRNJ (za 0,3%), a povećanje je zabeleženo jedino u Makedoniji (za 0,9%) i u Srbiji (0,1%). Najveći procenat žena u ukupnom broju članova u Socijalističkom savezu je u Crnoj Gori — 48,5%, a najmanji u Hrvatskoj — 38,9%.

Omladine (od 18 do 25 godina) u SSRNJ ima 886.015, što čini 13,5% od ukupnog broja članova, prema 13,1% u 1959. Relativno je najviše omladine članova Socijalističkog saveza u organizacijama SSRN Bosne i Hercegovine — 16,3%, a najmanje u Hrvatskoj — 11,7%. (Tabele 1.)

TABELA 1 — ČLANOVI SSRNJ PO REPUBLIKAMA 1960*

Narodna republika	Ukupan broj članova	% od ukupnog broja birača	Žene članovi SSRN		Članovi SSRN do 25 godina starosti	
			broj žena članova	% od ukupnog broja članova SSRN	broj članova	% od ukupnog broja članova SSRN
Jugoslavija	6,575.553	58,8	2,694.831	41,0	886.015	13,5
Srbija	2,677.970	56,2	1,049.652	39,2	352.765	13,2
Hrvatska	1,358.602	50,7	528.877	38,9	158.531	11,7
Slovenija	692.557	67,3	330.334	47,7	87.094	12,6
Bosna i Hercegovina	1,206.031	70,2	507.746	42,1	196.484	16,3
Makedonija	453.149	61,1	187.491	41,4	64.668	14,3
Crna Gora	187.244	76,6	90.731	48,5	26.473	14,1

* Stanje 31. XII 1960.

Podaci: Statistika Saveznog odbora SSRNJ.

Učešće radnika u ukupnom broju članova Socijalističkog saveza povećano je u 1960. u odnosu na 1959. za 1%. Najveće povećanje ostvareno je u Crnoj Gori — za 3,4%, a zatim u Bosni i Hercegovini — za 1,1%, u Srbiji i Hrvatskoj — za po 1%, Sloveniji — 0,7%, i Makedoniji — 0,1%. Broj službenika učlanjenih u Socijalistički savez radnog naroda porastao je za 0,7%.

U decembru 1960. u Socijalističkom savezu je bilo učlanjeno 1,526.842 radnika i 859.387 službenika, odnosno ukupno 2,386.229 lica u radnom odnosu.

Učešće zemljoradnika u ukupnom broju članova SSRNJ opalo je za 1,2%, osim u Hrvatskoj, gde je poraslo za 0,6%. Opadanje učešća zemljoradnika u strukturi članova Socijalističkog saveza radnog naroda najveće je u Crnoj Gori (usled najvećih promena u ekonomsko-socijalnoj strukturi stanovništva) — za 12,1% u odnosu na 1959.

Učešće studenata i daka poraslo je za 0,2%, dok je »ostalih« opalo za 0,7%.² (Tabela 2.)

Broj evidentiranih članova Socijalističkog saveza još uvek nije adekvatan političkoj aktivnosti organizacija SSRNJ i širokom angažovanju građana u društvenom i političkom životu zemlje. U pojedinim opštinama i srezovima, broj birača učlanjenih u Socijalistički savez je mali. Uzroci tome su mnogobrojni i različiti u pojedinim mestima. Jedan od njih je, na primer, što mesna rukovodstva Socijalističkog saveza najčešće ne poklanjaju potrebnu pažnju evidenciji i statistici. Postoji takođe još uvek prilično rasprostranjeno shvatanje na selu da samo domaćin kuće treba da učestvuje u javnom životu pa, prema tome, i u članstvu Socijalističkog saveza. Pored toga, mnoge organizacije Socijalističkog saveza nisu još našle odgovarajuće oblike rada, naročito sa ženama, pa je zato i procent obuhvaćenih birača relativno najmanji na selu. Uz to, u nekim slučajevima, omasovljavanju organizacija Socijalističkog saveza prilazi se kampanjski, u određenom periodu, obično pred kongrese i sl., što ne može dati trajnije rezultate, a usled tehničko-organizacionih slabosti neredovno se prikuplja članarina, zbog čega se ona nagomilava, a onda se često brišu iz evidencije članovi koji trenutno ne mogu platiti svu zaostalu članarinu. Zatim, ne vodi se dovoljno računa o radnicima koji većinu slobodnog vremena provode na putu od radnog mesta do mesta stanovanja i obratno; zapostavljaju se kontakti i sporo se evidentiraju stanovnici novih naselja, ili naselja koja se poklapaju sa sindikalnim podružnicama (poljoprivredna dobra, ekonomije, bolnice van grada), itd.

Odluke V kongresa SSRNJ, a naročito novi Statut, pružaju veće mogućnosti da se članstvo Socijalističkog saveza poveća iz redova građana koji na najraznovrsnije načine učestvuju u društveno-političkom životu svoje komune a do sada su bili van organizacije.

Pravo upisivanja svakog punoletnog građanina u organizaciju takođe je jedna od mogućnosti za veći priliv novih članova u SSRNJ koju daje Statut Socijalističkog saveza.

TABELA 2 — SOCIJALNI SASTAV ČLANOVA SSRNJ PO REPUBLIKAMA 1960*

Narodna republika	Ukupan broj članova	Radnici		Zemljoradnici		Službenici		Studenti i daci		Ostali	
		broj članova	%	broj članova	%	broj članova	%	broj članova	%	broj članova	%
Jugoslavija	6,575.553	1,526.842	23,2	2,837.739	43,2	859.387	13,1	118.342	1,8	1,233.243	18,7
Srbija	2,677.970	499.155	18,6	1,416.051	52,9	348.686	13,0	52.961	2,0	361.117	13,5
Hrvatska	1,358.602	385.474	28,4	453.904	33,4	213.162	15,7	27.132	2,0	278.930	20,5
Slovenija	692.557	247.895	35,8	121.884	17,6	113.092	16,3	13.877	2,0	195.809	28,3
Bosna i Hercegovina	1,206.031	265.140	22,0	587.836	48,7	105.169	8,7	14.452	1,2	233.434	19,4
Makedonija	453.149	96.451	21,3	186.465	41,1	56.520	12,5	6.867	1,5	106.846	23,6
Crna Gora	187.244	32.727	17,5	71.599	38,2	22.758	12,2	3.053	1,6	57.107	30,5

* Stanje 31. XII 1960.

Podaci: Statistika Saveznog odbora SSRNJ.

M. K.

¹ O karakteru, organizaciji i aktivnosti Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije vidi: »Jugoslovenski pregled«, 1960, str. 53—58 (1—6).

² Po novom uputstvu Saveznog odbora SSRNJ o evidenciji i statistici, ubuduće će se u socijalnoj strukturi članova SSRN iskazivati podaci o broju članova u radnom odnosu, broju zemljoradnika, penzionera i domaćica, i ostalih.

SASTAV MESNIH I OPŠTINSKIH ODBORA SSRNJ

Posle V kongresa SSRNJ izvršeni su izbori za odbore mesnih, opštinskih i sreskih organizacija Socijalističkog saveza i održani kongresi u svim republikama. Prilikom izbora preduzete su mere da se, u skladu s odlukama V kongresa, u rukovodstva Socijalističkog saveza biraju mlađi politički kadrovi (radnici iz proizvodnje, pripadnici tehničke inteligencije i radnici iz oblasti zdravstva, socijalne zaštite, prosvete, kulture, nauke i drugih oblasti društvenog života). Ovakva orijentacija je doprinela znatnom jačanju rukovodstava Socijalističkog saveza i njihovom osposobljavanju za uspešno obavljanje aktuelnih političkih zadataka.

MESNI ODBORI. Krajem 1960. u Jugoslaviji je bilo 9.243 odbora mesnih organizacija, sa 141.385 članova odbora. U 1959. broj odbora osnovnih organizacija Socijalističkog saveza iznosio je 23.431, a broj članova tih odbora 244.213. Dva i po puta manji broj mesnih organizacija u odnosu na ranije osnovne organizacije, omogućio je, pored ostalog, i da se lakše obezbedi potreban broj iskusnijih političkih aktivista za rad u odborima mesnih organizacija.

U poređenju sa ranijim sastavom rukovodstva osnovnih organizacija, sadašnji sastav odbora mesnih organizacija pokazuje sledeće promene:

Broj omladine u odborima mesnih organizacija porastao je neznatno — za svega 0,1 poen. Međutim, u pojedinim republikama različito se prilazilo izboru omladine, pa je i stanje u pogledu broja omladine u rukovodstvima različito. U odnosu na broj omladine u odborima osnovnih organizacija SSRNJ, u Makedoniji je broj omladinaca u rukovodstvima mesnih organizacija povećan za 8,7 poena, u Sloveniji za 1,1, u Crnoj Gori broj omladine je manji za 3,9, u Bosni i Hercegovini za 3,5, u Hrvatskoj za 0,8 poena, a u Srbiji je ostao nepromenjen.

Broj žena u odborima mesnih organizacija SSRNJ povećan je za 1,5 poena u odnosu na broj žena u odborima ranijih osnovnih organizacija, i to u Makedoniji za 6,5, u Sloveniji za 1,2, a u ostalim republikama za 0,1 do 0,5 poena. (Tabela 1.)

TABELA 1 — SASTAV ODBORA MESNIH ORGANIZACIJA SSRNJ PO REPUBLIKAMA 1960*

Republika	Broj odbora mesnih organizacija	Ukupan broj članova	Članovi odbora			
			Žene članovi odbora		Članovi odbora do 25 god. starosti	
			broj	%	broj	%
Jugoslavija	9.243	141.385	16.482	11,7	18.148	12,8
Srbija	2.718	44.741	4.649	10,4	5.119	11,4
Hrvatska	2.416	33.798	3.606	10,7	3.747	11,1
Slovenija	1.397	22.862	4.425	19,4	3.747	16,4
Bosna i Hercegovina	1.611	23.428	2.065	8,8	2.705	11,5
Makedonija	873	13.370	1.445	10,8	2.508	18,7
Crna Gora	228	3.186	292	9,2	322	10,1

* Stanje 31. XII 1960.

Podaci: Statistika Saveznog odbora SSRNJ.

U odborima mesnih organizacija povećan je i broj radnika u odnosu na njihov broj u odborima ranijih osnovnih

organizacija, i to u Bosni i Hercegovini za 2,1 poena, a u Hrvatskoj za 1,4, dok je u ostalim republikama smanjen od 0,1 do 0,3 poena.

U poređenju sa učešćem u ranijim odborima osnovnih organizacija, znatno je smanjeno učešće zemljoradnika u odborima mesnih organizacija (usled manjeg broja odbora mesnih u odnosu na osnovne organizacije), i to: u Crnoj Gori za 19,5 poena, u Bosni i Hercegovini za 15,9, u Srbiji za 14, u Makedoniji za 9,8, u Hrvatskoj za 5,1, a u Sloveniji za 0,9%. I pored toga, zemljoradnici su u mesnim odborima SSRNJ zastupljeni sa oko 35%, a po republikama: u Srbiji 38,1%, Hrvatskoj 34,9%, Sloveniji 24,8%, Bosni i Hercegovini 35,1%, Makedoniji 42,3% i Crnoj Gori 31,6%.

Broj službenika članova mesnih odbora (uključujući i tehničku inteligenciju, prosvetne, zdravstvene itd. radnike) povećan je od 4 do 11 poena u svim republikama, izuzev Slovenije, gde povećanje iznosi 1,1 poen.

U novim odborima mesnih organizacija angažovan je znatan broj prosvetnih radnika, naročito na selu. U Crnoj Gori, na primer, prosvetni radnici u odborima mesnih organizacija čine 13,5%, a u Makedoniji 6,1% od ukupnog broja članova ovih odbora.

Učešće studenata, daka i ostalih u odborima mesnih organizacija ostalo je skoro nepromenjeno u odnosu na njihovo učešće u odborima ranijih osnovnih organizacija SSRNJ.

OPŠTINSKI ODBORI. Broj opštinskih odbora je smanjen od 814 u 1959. na 789 u 1960. Usled toga je i broj članova opštinskih odbora smanjen za 2.233.

Broj omladinaca i omladinki u opštinskim odborima SSRNJ smanjen je za 0,6 poena i to: u Crnoj Gori za 4,6, u Bosni i Hercegovini za 2,9, u Srbiji za 0,8, u Hrvatskoj za 0,3, dok je u Makedoniji došlo do porasta za 1,5. U Sloveniji je učešće omladine ostalo nepromenjeno u odnosu na 1959 (12,2% prema 12,2%).

Broj žena izabranih u opštinske odbore SSRNJ manji je za 1,2 poena. Krajem 1960. u opštinskim odborima SSRNJ bilo je 14,6% žena, prema 15,8% u 1959. Najviše je smanjen broj žena u Bosni i Hercegovini — za 3,4 poena, zatim u Srbiji — za 1,8, u Crnoj Gori — za 1,6 poena, i u Sloveniji — za 0,2. U Hrvatskoj i Makedoniji učešće žena je povećano: u Hrvatskoj za 0,3, a u Makedoniji za 1,3 poena.

Broj radnika u opštinskim odborima povećan je u Makedoniji za 4,9 poena, u Hrvatskoj za 1,3, u Bosni i Hercegovini za 0,6. U Srbiji je opao za 0,8, a u Sloveniji za 1,3.

U opštinskim odborima, kao i u mesnim, opao je broj zemljoradnika, i to: u Bosni i Hercegovini za 6,2 poena, u Crnoj Gori za 3,7, u Makedoniji za 3,1, u Hrvatskoj za 2,6, u Sloveniji za 2,1 i u Srbiji za 0,3.

Učešće službenika u opštinskim odborima SSRNJ je povećano. Povećanje iznosi u Bosni i Hercegovini 6,6 poena, u Srbiji 3,8, u Hrvatskoj 3, u Sloveniji 0,4. Učešće službenika smanjeno je jedino u Makedoniji — za 3,5 poena.

Nacionalnom sastavu opštinskih odbora poklonjena je velika pažnja, naročito u AP Vojvodini i na Kosovu i Metohiji. Od 3.321 člana opštinskih odbora izabranih u APV i AKMO, Srba ima 1.636, Šiptara 703, Mađara 527, Hrvata 117, Crnogoraca 104, Slovaka 88, Rumuna 64, Rusina 26, Turaka 15, i ostalih 70. U APV, od 2.215 članova opštinskih odbora 527 (ili 23,3%) su Mađari, kojih u nacionalnoj strukturi Pokrajine ima 26%. U AKMO, od 1.106 članova opštinskih odbora 703 (ili 63,5%) su Šiptari, kojih u nacionalnoj strukturi Oblasti ima 70%.

U nove opštinske odbore SSRNJ izabrano je više od polovine novih ljudi.

M. K.

PODMLADAK JUGOSLOVENSKOG CRVENOG KRSTA

Podmladak Jugoslovenskog crvenog krsta je zdravstvena, socijalno-vaspitna društvena organizacija u sastavu Jugoslovenskog crvenog krsta (JCK),¹ koja okuplja oko dva miliona dece i omladine od 7 do 18 godina.

Zadaci Podmlatka su da okuplja decu i omladinu u Jugoslovenski crveni krst u cilju njihovog vaspitanja u duhu socijalističkog humanizma, patriotizma, prijateljstva i drugarstva; da sprovodi svoje zadatke u zdravstvenoj i socijalnoj oblasti i da na tim pitanjima sarađuje s dečjim, omladinskim i ostalim društvenim organizacijama u zemlji i da razvija saradnju sa inostranim organizacijama Podmlatka (Crvenog krsta, Crvenog polumeseca i Crvenog lava i sunca) i drugim srodnim organizacijama u svetu; da učestvuje na manifestacijama Podmlatka Crvenog krsta i drugih dečjih i omladinskih organizacija u zemlji i inostranstvu (kao 8. maj — Međunarodni dan Crvenog krsta i dr.).

ORGANIZACIJA

Podmladak JCK je sastavni deo organizacije Jugoslovenskog crvenog krsta čije se osnovne organizacije formiraju na teritorijalnom principu — u okviru stambenih zajednica ili u ustanovama (školama, dečjim i omladinskim domovima, letovalištima i sl.).

OSNOVNE ORGANIZACIJE. Razvijanjem i jačanjem stambenih zajednica, članovi Podmlatka dobijaju konkretne zadatke u okviru svojih aktivnosti (zdravstveno prosvetčivanje, socijalni program i sl.).

Osnovnu organizaciju Podmlatka sačinjavaju deca jedne škole, doma, stambene zajednice, koja su podeljena u aktive (za higijenu, kursove, školsku kuhinju, propagandu itd.) u cilju rešavanja konkretnih zadataka svog užeg kolektiva.

Osnovna organizacija se može osnovati od najmanje 15 članova.

Organi osnovne organizacije su: skupština, odbor organizacije i nadzorni odbor.

Skupština je najviši organ osnovne organizacije i sačinjavaju je svi članovi. Ona bira odbor osnovne organizacije i nadzorni odbor, utvrđuje plan rada, usvaja i donosi odluke na osnovu izveštaja odbora osnovne organizacije i nadzornog odbora, kao i zaključke o osnovnim pitanjima rada. Redovna skupština sastaje se jednom godišnje, a za rešavanje hitnih pitanja može se sazvati i vanredna.

Odbor organizacije, koji se, kao i nadzorni odbor, bira na godinu dana, sačinjavaju najmanje 5 članova Podmlatka.

Uz saglasnost skupštine, u radu odbora u školi učestvuju kao savetodavni članovi nastavnik odgovoran za rad Podmlatka u školi, školski lekar ili medicinska sestra, jedan član školskog odbora, predstavnici roditelja i Narodne omladine, odnosno pionirske organizacije.

Odbor osnovne organizacije se konstituiše izborom predsednika, zamenika predsednika, sekretara i blagajnika. Savetodavni članovi ne mogu biti birani na te položaje.

Odbor osnovne organizacije sprovodi zaključke skupštine, organizuje i rukovodi svim akcijama osnovne organizacije Podmlatka, vrši prijem novih članova i vodi evidenciju podataka o učešću članova u akcijama Podmlatka. Odbor podnosi skupštini izveštaj o svom radu. Sastanke održava po potrebi, a najmanje jedanput mesečno.

Nadzorni odbor vrši kontrolu finansijskog poslovanja odbora osnovne organizacije i o tome podnosi izveštaj skupštini osnovne organizacije.

ČLANSTVO. Podmladak čine nepunoletni članovi Jugoslovenskog crvenog krsta učlanjeni u jednu od osnovnih organizacija Podmlatka. Članovi Podmlatka rade u svojoj osnovnoj organizaciji, učestvuju u radu skupštine i redovnih sastanaka Podmlatka i biraju organe svoje organizacije. Najaktivniji članovi Podmlatka se pohvaljuju i nagrađuju.

U 1960. u Jugoslaviji je bilo ukupno 2,009.000 članova Podmlatka Crvenog krsta, od kojih u Srbiji 740.000, Hrvatskoj 480.000, Bosni i Hercegovini 328.000, Makedoniji 210.000, Sloveniji 200.000 i u Crnoj Gori 51.000.

KOMISIJE PODMLATKA su organi izvršnih odbora Crvenog krsta (opštinskog, sreskog, Pokrajinskog, Oblasnog, glavnih i Centralnog) i imaju savetodavno-studijski karakter.

Komisijom rukovode predsednik, koji je ujedno član izvršnog odbora odgovarajuće organizacije Crvenog krsta, i administrativni sekretar. Članovi su prosvetni i zdravstveni radnici, roditelji i omladinci — aktivisti Podmlatka.

Pored stalnih komisija Podmlatka, povremeno se osnivaju grupe sastavljene od stručnjaka specijalizovanih za izvesne probleme.

Dok je uloga komisije Podmlatka Centralnog, glavnih, Pokrajinskog i Oblasnog odbora Crvenog krsta studentskog karaktera, komisije sreskih i opštinskih odbora bave se operativnim neposrednim radom sa osnovnim organizacijama Podmlatka u školama i van njih, u stambenim zajednicama i terenskim jedinicama.

AKTIVNOST

U svom radu Podmladak se prilagođava osobenostima uslova i potreba prema mestu (selo — grad), uzrastu (mladi — stariji) i karakteru škole odnosno ustanove u kojoj organizacija radi (osnovna, stručna, učiteljska i druge škole, internati, dečji domovi, stambene zajednice i sl.).

ZDRAVSTVENO-VASPITNI RAD. U okviru čuvanja i unapređenja svog zdravlja članovi Podmlatka se zalažu za održavanje lične higijene (higijenu postelje i svega što služi za ličnu upotrebu pojedinca); higijenu školskih i drugih prostorija koje koriste članovi Podmlatka (učionice, spavaonice, trpezarije, hodnici, klozeti, dvorišta, igrališta itd.); higijenu ishrane (zaštitu od oboljenja koja se prenose ishranom); bavljenje fizičkom kulturom i sportom; zaštitu od zaraznih bolesti i vakcinacije.

Za ostvarenje ovih vidova aktivnosti Podmladak organizuje kraće kursove higijene, na kojima predavanja drže lekari ili medicinske sestre.

U praktične akcije koje preduzima Podmladak spadaju izgradnja i uređivanje umivaonika i kupatila u školi; asanacija okoline; izgradnja poljskih higijenskih klozeta; uređivanje školske kuhinje, školskog dvorišta, fiskulturnog terena, smetlišta itd.

U održavanju higijene, čuvanju i unapređenju zdravlja u porodici angažuju se odrasliji članovi Podmlatka koji se osposobljavaju za kućnu negu bolesnika preko kratkih kursova na kojima su teorijska predavanja praćena praktičnim vežbama.

U okviru osposobljavanja za čuvanje života i pružanje prve pomoći organizuju se kursovi prve pomoći za omladinu pri osnovnim organizacijama Podmlatka. Predavači su lekari ili medicinske sestre. Kursovi obuhvataju: zaštitu od nesrećnih slučajeva (saobraćajnih, toplotnih udara, nesreća pri radu itd.) i ukazivanje prve pomoći.

Delatnost Podmlatka u stambenoj zajednici sastoji se u brizi za održavanje higijenskih uslova u zajedničkim prostorijama i drugim objektima zajedničkog korišćenja (stepeništa, hodnici, podrumi, tavani, terase, dvorišta, cvetnjaci, vrtovi, parkovi, dečja igrališta, objekti za igru i zabavu dece i omladine). Ova delatnost se sprovodi u saradnji s Crvenim krstom.

¹ O Jugoslovenskom crvenom krstu vidi: »Jugoslovenski pregled« 1959, str. 335—338 (67—70).

U borbi protiv tuberkuloze članovi Podmlatka organizuju predavanja o TBC kao socijalnoj bolesti i zaštiti od nje, o higijenskom načinu života, pravilnoj ishrani, odmoru i racionalnom korišćenju raznih sportskih disciplina. Predavanja su često praćena filmovima, dijafilmovima itd. U Nedelji borbe protiv TBC, članovi Podmlatka pomažu Crvenom krstu u akciji prikupljanja priloga, obaveštavanja i sl.

U borbi protiv alkoholizma učestvuju stariji članovi Podmlatka organizovanjem predavanja. Na inicijativu Podmlatka često se i putem nastave pojedinih predmeta (biologija, hemija, higijena) iznose činjenice o alkoholizmu kao socijalnom zlu, zatim organizuje pisanje nagradnih sastava o alkoholizmu, zabranjuje točenje alkohola na omladinskim priredbama, organizuje potrošnja voća i voćnih sokova itd.

U prikupljanju dobrovoljnih davalaca krvi članstvo Podmlatka učestvuje u priredbama za dobrovoljne davaoce, deljenju propagandnog materijala, dočekivanju dobrovoljnih davalaca itd.

SOCIJALNI RAD. Aktivnost Podmlatka u ovoj oblasti se sastoji u organizovanju *drugarske pomoći u školi i van nje*. Organizacija Podmlatka organizuje pomoć boljih učenika slabijim u savlađivanju školskog gradiva, pomoć siromašnim učenicima da podu na ekskurziju, pomoć deci koja se usled raznih fizičkih i psihičkih nedostataka teško snalaze, pomoć u odeći i obući itd.

U svojoj aktivnosti Podmladak poklanja naročitu pažnju radu *školskih kuhinja*. Članovi Podmlatka pomažu oko pripremanja i deljenja hrane, postavljanja stolova, održavanja higijene u prostorijama itd.

U 1960. je u Jugoslaviji bilo 12.860 školskih kuhinja u kojima se hranilo oko 2,000.000 dece.

U stambenoj zgradi, naselju i komuni članovi Podmlatka ukazuju pomoć bolesnim, starim, slepim i invalidima.

MEĐUNARODNA SARADNJA. Podmladak JCK razvija veze s organizacijama Podmlatka u svetu.²

Organizacije Podmlatka vrše razmenu albuma, crteža, rukotvorina, maraka, gramofonskih ploča, magnetofonskih traka, izložbi, organizuju učešće u radu međunarodnih centara, vrše razmenu poseta, itd.

Od 1955. do 1961. primljeno je iz inostranstva 180, a poslato 150 albuma.

Podmladak JCK učestvovao je na 23 međunarodne izložbe Podmlatka sa raznim propagandnim materijalom iz svog rada. U 1956. priređena je u Jugoslaviji međunarodna izložba crteža, na kojoj je učestvovalo 28 zemalja.

Od 1955. do 1960. jugoslovenski Podmladak je učestvovao u radu 7 međunarodnih centara Podmlatka i to: u Velikoj Britaniji, Turskoj, Austriji, Italiji (2 puta), Kanadi i u radu Međunarodnog centra Podmlatka održanog 1955. na Lokrumu kod Dubrovnika.

Saradnja s Biroom Podmlatka Lige društava Crvenog krsta³ i sekcijama Podmlatka pojedinih nacionalnih društava Crvenog krsta obavlja se preko Centralnog odbora Jugoslovenskog crvenog krsta.

UZDIZANJE KADROVA. Nagli porast broja članova Podmlatka JCK (od oko 750.000 u 1955, na preko 2 miliona u 1961) bio je praćen posvećivanjem veće pažnje uzdizanju i usavršavanju rukovodećeg kadra odeljenskih i razrednih odbora Podmlatka kroz redovne aktivnosti Podmlatka, zatim preko savetovanja i seminara i organizovanja centara kao najvišeg oblika rada na rešavanju

ovog pitanja, kao i usavršavanjem i obučavanjem najšireg članstva putem predavanja, kursova, zdravstvenih katedri, zdravstvenih filmova, raznih akcija i dr.

U centrima Podmlatka članovi se upoznaju sa strukturom, zadacima i ciljevima Crvenog krsta, a posebno Podmlatka Crvenog krsta u zemlji i u inostranstvu. Učesnici centra formiraju privremenu osnovnu organizaciju Podmlatka u kojoj prolaze kroz sve faze rada i rukovođenja Podmlatkom. Pojedine aktivnosti Podmlatka obrađuju se i teoretski i praktično, tako da se učesnici osposobljavaju za delovanje u osnovnim organizacijama Podmlatka u školi, internatu, a posebno stambenoj zajednici i u terenskim jedinicama.

TABELA 1 — CENTRI ZA RUKOVODEĆE KADROVE PODMLATKA 1954—1960.

Godina	Broj centara	Broj učesnika
1954.	1	68
1955.	10	255
1956.	29	938
1957.	57	2.397
1958.	62	3.340
1959.	67	3.452
1960.	70	3.600

Terenske jedinice su specijalna forma rada Podmlatka, koja okuplja najaktivnije članove Podmlatka. To su mobilne, dobro obučene ekipe omladinaca i omladinki starijih od 15 godina koje deluju na terenu i u nepovoljnim i neobičajenim situacijama. Svaki član ove ekipe mora biti osposobljen preko kursova za ukazivanje prve pomoći i kućnu negu bolesnika i kroz seminare za rukovođenje u organizovanju pomoći, evakuaciji i smeštaju. Svaki član takođe mora da bude sposoban da i sam organizuje drugu grupu koja će pod njegovim rukovodstvom moći da pritekne u pomoć i obavlja poverene zadatke. Članovi terenskih jedinica su u celini organizatori akcija i dobri poznavaoци svih delatnosti Crvenog krsta.

Od 1957. do 1960. članovi terenskih jedinica ukazali su prvu pomoć u 4.000 slučajeva, a do sada su oformljene i organizaciono deluju u 4 republike (Hrvatskoj, Makedoniji, S. biji i Bosni i Hercegovini).

SARADNJA SA DRUGIM ORGANIZACIJAMA. Podmladak saraduje sa Narodnom omladinom, Ferijalnim savezom, Savezom izviđača, STV Partizanom i drugim sportskim savezima, Narodnom tehnikom, Pionirskom organizacijom, Savetom društava za staranje o deci i omladini i drugim dečjim i omladinskim društvenim organizacijama.

Samo u 1959/60. članovi Podmlatka su uzeli učešća u: uređivanju nacionalnog parka i omladinskog centra na Sutjesci s brigadom Podmlatka »Dr Sima Milošević« (100 učesnika), u Jugoslovenskim pionirskim igrama sa svojom akcijom »Dan velike metle«, proslavi Dana mladosti, proslavi 20-godišnjice ustanka naroda Jugoslavije u Titovom Užicu s brigadom Podmlatka u omladinskom logoru »Užička Republika«, na prvomajskoj paradi, itd.

IZDAVAČKA DELATNOST. Od 1948. Centralni odbor Jugoslovenskog crvenog krsta izdaje časopis »Zdrav podmladak« u cilju zdravstvenog obrazovanja dece i omladine i obaveštavanja članova Podmlatka o radu organizacije u zemlji i inostranstvu.

Časopis izlazi mesečno (osim jula i avgusta) u 60.000 primeraka.

Jugoslovenski crveni krst izdaje takođe brošure, slikovnice, priručnike, plakate i letke koji služe za unapređenje rada Podmlatka. Tako su od 1955. do 1960. izdate 22 brošure, 8 priručnika, 2 slikovnice, 2 letka i 3 plakata.

IZVOR: Dokumentacija Komisije Podmlatka Centralnog odbora Jugoslovenskog crvenog krsta.

M. T.

² U 74 države ima 55 miliona članova Podmlatka Crvenog krsta.

³ Biro Podmlatka Crvenog krsta (PCK) je telo pri Ligi društava Crvenog krsta sa sedištem u Ženevi, koje koordinira rad svih nacionalnih sekcija Podmlatka Crvenog krsta u svetu. U Savetodavni komitet Podmlatka ulazi 15 zemalja (od 74, koliko ih imaju organizacije Podmlatka). Nacionalni organ Podmlatka bira se u Savetodavni komitet za 4 godine. U 1957. na zasjedanju Savetodavnog komiteta u Ženevi, Jugoslavija je ponovo izabrana u Savetodavni komitet.

SISTEM I POLITIKA CENA U JUGOSLAVIJI

Snažno povećanje proizvodnje, praćeno promenama u strukturi privrede, i nastojanja u pravcu daljeg razvijanja socijalističkih društvenih odnosa, naročito u oblasti raspodele dohotka i nagrađivanja, stvorili su u privrednom životu novu situaciju, koja je zahtevala i omogućila dublju reformu u pravcu usavršavanja privrednog sistema. U sklopu te reforme istaknuto mesto zauzimaju promene u odnosima cena.

Glavne promene u privredi i privrednom sistemu koje utiču na formiranje cena, ispoljavaju se u tri osnovna domena: u sferi proizvodnje, u sferi raspodele i u sferi razmene i tržišnih odnosa.

U sferi proizvodnje delovale su dve komponente. Usled snažnog investiranja, odnos učešća mehaničke i žive radne snage postepeno se menjao u korist mehaničke, ali uporedo sa porastom proizvodnje povećavali su se i dohoci radnika, čemu je doprinosilo i poboljšanje kvalifikacijskog sastava uposlenih. Ovi faktori imali su različit značaj u pojedinim granama proizvodnje i pojedinim etapama razvoja, ali je bitno da se realna cena koštanja usled toga objektivno menjala. Druga komponenta u sferi proizvodnje su trošci reprodukcijonog materijala (goriva i sirovina), koji su, kao posledica tehničkog i tehnološkog progressa, odnosno stimulativnosti sistema samoupravljanja, takođe bili podložni kvantitativnim i kvalitativnim promenama. Uticaj ovog faktora takođe nije mali, s obzirom na visoku participaciju reprodukcijonog materijala u strukturi cene koštanja.

U sferi raspodele ukupnog prihoda institucionalni faktori takođe utiču na veličinu pojedinih kategorija cene proizvodnje. To se naročito odnosi na formiranje akumulacije po granama proizvodnje, koja se u poslednje vreme sve više stavlja u zavisnost od zadataka u razvoju određene grane (u cilju omogućavanja samofinansiranja, na primer, saobraćaja, poljoprivrede,¹ i sl.). Pored toga, dalje stimuliranje unapređivanja ekonomičnosti proizvodnje i razvijanje materijalne baze radničkog samoupravljanja traže objektivizaciju i izjednačavanje uslova pod kojima se privređuje, a to se, usled nejednake tehničke opremljenosti, neizbežno odražava na korekture instrumenata zahvatanja akumulacije.

U sferi razmene i tržišnih odnosa takođe se stalno menjaju uslovi, bilo usled povećanja ponude (proizvodnje) ili tražnje (porasta dohotka), bilo usled specifičnih odražavanja trgovinskog i deviznog bilansa na režim uvoza—izvoza i na formiranje cena razmene. Ovo su ujedno i glavni izvori ponekad neizbežne i osetne administrativne intervencije u razmeni i formiranju cena. Ova intervencija, svojstvena skoro svakoj privredi, biće, međutim, u uslovima usavršavanja privrednog sistema i nove politike cena dalje sužena na objektivno potrebnu meru.

To su, u najkraćim crtama, osnovni faktori koje je i u daljoj politici cena trebalo respektovati, a koji su rezultirali iz dosadašnjeg brzog privrednog i društvenog razvoja u Jugoslaviji.

Teškoće proizašle iz brzog razvoja i ostalih spoljnih faktora važnih za privredni život, u uslovima socijalističke planske privrede, koja koristi tržišni mehanizam, nisu bile potisnute i prividno skrivene administrativnom distribucijom robâ i državnim fiksnim cenama. Naprotiv, one su upravo u sferi tržišnih odnosa bile najevidentnije i time pomogle uočavanju i bržem rešavanju problema u proizvodnji i raspodeli.

¹ Ove politika akumulacije zavisi još i od ostvarenog stepena socijalističkih odnosa u proizvodnji i raspodeli dohotka.

Uslovi formiranja cena u posleratnom periodu koretno su izmenjeni u odnosu na predratne, što, međutim, ne znači da nije bilo i nekih recidiva u odnosima cena, kao i u kriterijumima koji bi predstavljali bazu za dalju politiku cena. Otuda je, u cilju organski povezanog razmatranja ovih problema, neophodan i kraći osvrt na predratni period.²

ODNOSI CENA PRE RATA

Uslove formiranja cena u periodu između prvog i drugog svetskog rata opredeljivala su uglavnom dva osnovna momenta: stepen privrednog razvoja, naročito poljoprivrede i industrije, i uslovi svetskog tržišta. Intervencija države, odnosno kapitalističkih kartela, u Jugoslaviji se izrazito javlja tek posle velike svetske krize, kao faktor koji je menjao »liberalno« formiranje cena. Pre prvog svetskog rata ogroman deo teritorije zemlje bio je skoro bez ikakve industrije, a glavne izvozne artikule predstavljali su proizvodi poljoprivrede i rudarstva. Otuda je spontano formiranje cena samo po sebi podrazumevalo više cene za industrijsku robu, ne samo zbog neracionalnosti u proizvodnji te robe i zbog njene carinske zaštite, nego i stoga što je ona dobrim delom bila uvozna roba, nasuprot poljoprivrednim proizvodima, pa su formiranju viših cena za tu robu doprinosili transportni troškovi i marža trgovine. Zato su pred prvi svetski rat odnosi cena u Jugoslaviji bili za poljoprivredu relativno nepovoljniji nego u zapadnoj Evropi. Uzimajući opšti nivo cena na veliko u inostranstvu kao 100, odnos cena industrijskih proizvoda prema poljoprivrednim u Jugoslaviji bio je kod nas 110:80, tj. cene poljoprivrednih proizvoda bile su za nekih 30% niže od industrijskih. Polazeći od ovog momenta, može se dalje analizirati kretanje cena u periodu između dva rata.³

Petogodišnji intervali, zajedno sa 1940. godinom, daju glavne momente evolucije odnosa cena.⁴ (Tabela 1.)

TABELA 1 — CENE NA VELIKO 1913—1960

(1913=1)

Godina	Poljoprivredni proizvodi				Indus- trijski proiz- vodi ukupno	Nivo poljopriv- rednih u odnosu na indus- trijske
	biljni	stočarski	nivo sto- čarskih u odnosu na biljne	ukupno biljni i stočarski proizvodi		
1913	1,0	1,0	—	1,0	1,0	—
1923	21,2	18,6	—12,3%	20,0	31,3	—36,0%
1928	18,9	16,8	—11,2%	18,0	16,6	+ 8,5%
1933	8,3	8,8	+ 6,5%	8,6	12,0	—29,7%
1938	12,5	10,2	—18,4%	11,5	13,2	—13,4%
1940	20,0	14,9	—27,0%	17,8	18,7	— 5,0%
1948	45,8	31,7	—30,3%	39,1	37,0	+ 5,6%
1953	243,0	175,3	—27,9%	212,8	216,9	— 2,0%
1958	289,6	254,1	—12,4%	272,8	228,5	+19,1%
1960	292,5	276,5	— 5,7%	284,5	233,4	+21,8%

Podaci: Za period 1913—1940. indeks cena predratnog »Privrednog pregleda« i Narodne banke Kraljevine Jugoslavije; za 1948. i 1953. obračun autora; za 1958. i 1960. podaci Saveznog zavoda za statistiku.

Podaci pokazuju da je položaj poljoprivrede u razmeni, izuzev kratkotrajne konjunktore 1928—1930, dalje bitno pogoršan, što u prvom redu rezultira iz relativno nižih cena stočarskih proizvoda. Izvesno poboljšanje neposredno pred drugi svetski rat, bilo je kratkotrajno i anulirano

² U traženju kriterijuma ponekad se pribegava »normalnim« predratnim ili svetskim odnosima cena, pa je otuda potrebno kritički oceniti njihovu ispravnost.

³ Mada svako izračunavanje indeksa cena za period od oko 50 godina može da trpi metodске i druge primedbe, naročito u pogledu preciznosti, ipak oni, pod uslovom da je njihova ispravnost proveravana i iz drugih aspekata, mogu da pruže jasnu predstavu o osnovnim promenama odnosa cena. Godina 1913. je uzeta kao početna za iskazivanje promena odnosa cena, a ne kao kriterijum kome treba i težiti.

⁴ Radi uporedivosti, daju se i podaci za period posle drugog svetskog rata.

posledicama rata. Korist od konjunktura posle prvog svetskog rata, uslovljene posleratnom oskudicom robe, ostvarili su uglavnom samo industrija i građevinarstvo.

S obzirom da je odnos cena poljoprivrednih i industrijskih proizvoda bitan za politiku cena, neophodno je bliže razmotriti položaj poljoprivrede u prvih 7—8 godina posle prvog svetskog rata, koje može da reprezentuje 1925/26. godina. (Tabela 2.)

TABELA 2 — KUPOVNA MOĆ POLJOPRIVREDE U 1925/26 (1913=100)

Zemlje	U odnosu na	
	troškove proizvodnje	ličnu potrošnju poljoprivrednika
Prosek 16 evropskih zemalja	91,6	68,4
Jugoslavija	89,4	47,2

Podaci: Anketa »La situation de l'agriculture et les associations agricoles«, XIII Congrès internationale d'agriculture, Rome, 1927.

U proizvodnoj potrošnji kupovna moć jugoslovenskog poljoprivrednika posle prvog svetskog rata opala je za oko 10%, a u ličnu potrošnju za preko 50%, pri čemu se Jugoslavija nalazila znatno ispod i inače nepovoljnog evropskog proseka.

Na dalje promene u odnosima cena uticala je velika svetska kriza, posredstvom spoljnotrgovinske razmene i »kartelizacije« industrije. Sa 1931. otišlo je i u Jugoslaviji u nepovrat tzv. slobodno formiranje cena. Teškoće oko izvoza poljoprivrednih proizvoda uslovile su drastičan pad njihovih cena, dok su se cene uvozne robe (naročito tekstila, kože i petroleja) ipak održale na nivou višem od prosečnog. Braneći svoje interese, blizu 50% ukupne industrije se potajno kartelizuje⁵ već polovinom 1931, a posle 1936. i javno, i time uspeva da održi skoro nepromenjen nivo svojih cena. (Tabela 3.)

TABELA 3 — IZMENE RELATIVNIH ODNOSA CENA U JUGOSLAVIJI U VREME SVETSKJE KRIZE

(Opšti nivo cena na veliko=100)⁶

	G o d i n a	
	1932—36	1938
Industrija — ukupno	+16%	+ 8%
kartelisana industrija	+40%	+31%
Poljoprivreda — ukupno	—13%	— 5%
biljni proizvodi	—12%	+ 3%
stočarski proizvodi	—14%	—18%
Uvozna roba	+16%	+ 7%

Dotadašnja »slobodna igra tržišnih faktora«, dopunjena intervencijom kartelisane kapitalističke industrije,⁷ nije bila ometena ni polovičnim i po polju dejstva ograničenim intervencionim merama nekadašnjeg »Prizada«, pošto se položaj poljoprivrede, a naročito stočarstva, i dalje pogoršavao u odnosu na stanje iz 1926. Prema tome, ove deformacije cena ostavile su svoje jasne tragove i na odnosima cena u 1938, te se oni ne mogu smatrati normalnim, čak ni za uslove kapitalističke privrede. Očigledno je da su i odnosi cena u inostranstvu patili od sličnih deformacija, koje su samo dopunjavale već postojeće.

⁵ Na bazi podataka dr S. Kukoleče izračunao je dr Lj. Dukanac kretanje nivoa cena kartelisane i nekartelisane industrije, te se i gornje procene zasnivaju na ovim podacima. Vidi: dr Lj. Dukanac: »Indeksi konjunktornog razvoja Jugoslavije 1919—1941«, Beograd, 1946.

⁶ Odstupanja data u odnosu na opšti indeks cena na veliko sa bazom 1926.

⁷ Cene nekartelisane industrije su se kretale oko opšteg nivoa cena na veliko, dakle, na nivou višem od cena poljoprivrednih proizvoda.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE USLOVA FORMIRANJA CENA 1945—1960.

PERIOD ADMINISTRATIVNOG USMERAVANJA PRIVREDE 1947—1951. Podruštvljavanje privrede i koncentracija svih raspoloživih sredstava narodne privrede na izgradnju, zahtevali su i odgovarajuću plansku raspodelu dohotka, pa i adekvatan sistem cena. Pored toga, bilo je potrebno otkloniti predratne deformacije, a takođe i povesti računa o nekim čisto socijalnim postulatima. Stoga je intervencija države odigrala istaknutu ulogu, kako u pogledu izgradnje potpuno novog sistema cena, tako i u pogledu ciljeva politike cena. Dejstvo tržišta, koje bi u uslovima velike oskudice robe neizbežno ispoljilo sve negativnosti stihijskog formiranja cena, bilo je zamenjeno institucionalnim faktorima, koji su u industriji i podruštvenim privrednim aktivnostima uveli sistem »granskog« formiranja cena, na bazi prosečnih troškova proizvodnje i planirane akumulacije. U odnosima razmene sa selom uvedene su tzv. vezane cene za industrijsku i poljoprivrednu robu, čime se težilo stabilizovanju i jasnijem definisanju poboljšanog ekonomskog položaja koji su poljoprivredniku doneli novi društveni uslovi. U oblasti cena usluga takođe se ispoljila intervencija zajednice u vidu određivanja tih cena. Međutim, i pored svih napora oko učvršćivanja postavljenih relacija cena, izvesni domeni razmene (u prvom redu delovi poljoprivrednog tržišta, a naročito tzv. seljačka pijaca) ostali su izvan kontrole. Teškoće u snabdevanju potrošača industrijskom robom nametnule su stvaranje pandana tom delu poljoprivrednog tržišta, tzv. slobodnog tržišta industrijske robe. Ma koliko da je ono u početku, sa stanovišta obima prometa, bilo kvantitativno usko, ono je u odnosima razmene vrlo brzo dobilo poseban značaj, pošto se kroz praksu širilo, tako da se došlo do »duplog koloseka cena« — nižih i viših.

Administrativno formiranje, sa stanovišta efekta, donelo je takve paritete cena industrija — poljoprivrede koji su omogućili da predratne makaze cena (koje su iznosile 13,4% na štetu poljoprivrede) budu uglavnom zatvorene,⁸ tj. da se stvori situacija slična onoj iz 1913. Takva politika je bila u skladu sa težnjom da se olakša ekonomski i socijalni položaj poljoprivrednika (brisanje seljačkih dugova, agrarna reforma, i sl.).

U sklopu industrije takođe su usledile promene, i to u prvom redu zbog obima i rasporeda akumulacije. Do promena je došlo usled jednoobraznog i daleko realnijeg obračuna amortizacije, iako je njen opšti obim bio niži od potrebnog, s obzirom na niske stope otpisa i valorizaciju osnovnih sredstava »al pari«, tj. po predratnoj nominalnoj vrednosti, zatim zbog otklanjanja fiktivnog povećanja troškova proizvodnje od strane privatnih kapitalista (u cilju snižavanja poreskih obaveza), i najzad, zbog boljeg korišćenja kapaciteta i regresije tzv. fiksnih troškova po jedinici proizvoda.⁹ Tabela 4. pokazuje kako su se s tim u vezi formirale stope akumulacije i fondova¹⁰ u industriji Jugoslavije.

Kartelisana industrija je 1938. povisila svoj relativni nivo cena za oko 31%. Povećanje stope akumulacije u prerađivačkoj industriji (koja se uglavnom može porediti sa nekartelisanim) smanjilo je ovu prednost u periodu 1950—1951. na oko 8%, što znači da je administrativni sistem cena ipak značio izvesno izjednačenje uslova proizvodnje. Relativno povećanje akumulacije i cena u pre-

⁸ Priilikom uvođenja u život tzv. vezanih cena bilo je spomenuto zatvaranje »makaza cena« u korist poljoprivrede za 12% (po ovom proračunu tačno je 11,4%), ali je tu prvenstveno bila u pitanju roba koju seljak prodaje i kupuje, a ne cene na veliko, što treba razlikovati od predratnih 13,4%.

⁹ Oko 1950. industrijska proizvodnja je bila povećana za oko 70% u odnosu na 1938, najviše usled punog korišćenja kapaciteta, koje pre rata nije moglo biti ostvareno.

¹⁰ Stopa akumulacije i fondova (akumulacija i društveni fondovi prema fondu plata). Stopa akumulacije i fondova analogna je s Markovom stopom viška rada (tj. viška proizvoda), ali nije identična s njom, pošto se u fondu plata ne sadrže dodaci na decu i doprinosi za socijalno osiguranje.

TABELA 4 — STOPE AKUMULACIJE I FONDOVA U INDUSTRIJI JUGOSLAVIJE 1938 — 1960

	1938	1950—51	1952—53	1955	1960
Industrija—ukupno	191	217	556	432	327
Bazična	104	111	497	372	328
Prerađivačka	205	370	643	520	326

Podaci: Za 1938, obračun autora na bazi podataka dr. S. Kukoleče: »Industrija Jugoslavije 1918—1941«, Beograd, 1941, i »Analiza privrede Jugoslavije pred drugi svetski rat«, Beograd, 1956; za ostale godine prema statističkim biltenima Saveznog zavoda za statistiku i Narodne banke. Sistem stopa akumulacije i fondova je postojao samo u periodu 1952—53, ali su one radi uporedivosti izračunate i za ostale godine u tabeli.

rađivačkoj industriji, sa stanovišta poljoprivrednog potrošača, kompenzirano je poboljšanjem njegovog ekonomskog položaja u razmeni (zatvaranje makaza cena, i dr.). Na gradskog potrošača, zbog boljih mogućnosti uposlenja u ovom periodu i sniženja cena nekih usluga, a naročito zbog veoma niske stanarine, ovo povećanje nije ozbiljnije uticalo. Dalje, pošto su proizvodnja, raspodela, pa i razmena, u to vreme bile u punoj nadležnosti centralnih organa, a lokalne zajednice nisu raspolagale iole značajnijim iznosima za ulaganje, sa stanovišta strukturnog, a u početku i teritorijalnog razvoja privrede, ovakva promena u odnosima cena nije imala bitnijih negativnih reperkusija.

Poljoprivreda je 1948. došla u relativno isti položaj kao 1913, što je, s obzirom na dugi niz godina nepovoljnih odnosa cena u razmeni (vidi tabelu 1), predstavljalo značajan napredak. Ali, ovakva korektura ipak nije bila potpuna. Stočarstvo se njome nije koristilo, već je čak unekoliko i pogoršalo svoj položaj. Međutim, pošto u poljoprivredi specijalizacija proizvodnje tada još nije bila uzela znatnije razmere, ovakvi odnosi cena su u prvom redu imali strukturni značaj. Takav recidiv predratnih odnosa cena, koji tada verovatno još nije bio sagledan po svojim negativnim posledicama, inače je bio u skladu sa tadašnjim odnosom zajednice prema privatnom sektoru poljoprivrede.

Paritet cena goveda (za 100 kg žive vage, uzimajući cenu iste količine pšenice kao 100) iznosio je 1938. godine 296, zatim 1948 — 207,¹¹ a 1954. dostigao je 411, što je još uvek ispod stimulativnog (oko 430). Tek posle 1954. stočarstvo, naročito govedarstvo, počinje da beleži uspon u proizvodnji. Međutim, poboljšanje položaja proizvođača stoke u tom periodu, čak i da se želelo, verovatno bi se teško moglo realizovati, s obzirom na napregnutosu robno-novčanih bilansa i na politiku industrijalizacije. Imajući u vidu tadašnju socijalno-ekonomsku strukturu i situaciju sela, pa i samu strukturu potrošnje stanovništva u gradu, trebalo je dati prioritet snabdevanju biljnim proizvodima, stimulirajući tu proizvodnju i politikom cena.

Politika cena u prvim godinama planskog razvoja ipak je donela realnije valorizovanje dobara u privredi, pa time i uspostavljanje pravilnijih odnosa u strukturi dohotka, kao i otklanjanje osnovnih deformacija i stihijnosti kao ostatka kapitalističke privrede u razmeni. Izuzimajući najnovije promene u odnosima cena, koje se uvođe u život počev od 1961., ovaj period predstavlja sa tog stanovišta najispravnije postavljanje pariteta cena. Međutim, kao sistem, u sklopu mehanizma razmene, administrativno formiranje cena je imalo dva osnovna nedostatka: prvi, što nije omogućavalo neophodnu elastičnost jedne veoma dinamične privrede, niti je stvaralo uslove za inicijativu radnih kolektiva i razvijanje samoupravljanja, i drugi, što se u privredi u kojoj je poljoprivreda visoko participirala u dohotku, a koja je inače bila podložna ozbiljnim kolebanjima nivoa proizvodnje, pretpostavljala praktično neodrživa »zakovanost« odnosa cena. To je pokazao i celokupan dalji razvoj. Ova iskustva su poslužila za postavljanje novog sistema cena, ali je on bio uslovljen i novim uslovima privređivanja.

¹¹ U odnosu na cenu kukuruza paritet cena goveda i svinja bio je pogoršan ako se stanje iz 1938. uzme kao polazno, a ovaj odnos nije nevažan u domaćim uslovima. Slično je sa odnosima cena stočarstva prema cenama povrtarskih proizvoda.

PRELAZAK NA TRŽIŠNU PRIVREDU. Nezavisno od kontinuiteta i jedinstva cilja privredne politike, koji karakterišu ceo posleratni razvoj, godina 1952. je označila prelazak na novi način privređivanja. Trebalo je omogućiti privrednim organizacijama slobodan nastup na tržištu, uskladiti robno-novčane odnose, uz postojanje ozbiljnih materijalnih disproporcija, i istovremeno obezbediti efikasno akumuliranje u uslovima sitnosopstveničke poljoprivrede i nesumnjivih potreba za poboljšanjem životnog standarda na selu. Zbog toga je menjan ne samo sistem nego i odnosi cena, a akumulacija zahvatana pretežno preko industrije i podruštvenih aktivnosti, kako bi se održala odgovarajuća raspodela nacionalnog dohotka. Treba napomenuti da je i sam razvoj nivoa cena na slobodnom tržištu do 1952. indicirao njihove moguće izmene.

Već tokom 1951. uvedena je »tržišna dobit« kod svih industrijskih proizvoda namenjenih ličnoj potrošnji. Uključujući je finansijski u akumulaciju, stope akumulacije i fondova bi se već u 1951. s tim u vezi povisile i iznosile bi u bazičnoj industriji 315, a u prerađivačkoj 1.678, odnosno u industriji ukupno 655. Ali, uzimajući u obzir i nominalno povećanje tadašnjih administrativnih plata (faktor 2,0), usled čega se snižava akumulacija, došlo se do stope 223 u bazičnoj i 1.024 u prerađivačkoj industriji, ukupno 557. Upoređujući ovu poslednju stopu sa onom iz 1952—53. vidi se da je nivo skoro potpuno isti, s tim što je stopa akumulacije i fondova u bazičnoj industriji povećana za 123%, a u prerađivačkoj smanjena za 38%. To su ujedno i suštinske promene u paritetima cena koje je sistem tržišne privrede doneo u odnosu na administrativni. U celini, akumulacija u industriji je naglo povećana, a položaj poljoprivrede u razmeni sveden na stanje kakvo je bilo neposredno pred drugi svetski rat. Ove »ekonomske cene« Boris Kidrič je svojevremeno nazvao »fotografijom stanja«, dakle odrazom datih materijalnih odnosa, a ne poželjnog stanja.¹²

Nužnost održavanja određenih proporcija između lične potrošnje i akumulacije, kao i nedovoljna sredenost tržišta, nametale su politiku određivanja opštih okvira i kvalifikacionih raspona između ličnih dohotaka u podruštvenoj proizvodnji. Zajedno sa sistemom stopa akumulacije i fondova kao vidom doprinosa zajednici za dalji razvoj proizvodnih snaga, institucionalni faktori su gradili cenu proizvodnje u momentu prelaska na novi način privređivanja. Ma koliko to izgledalo nespojivo, činjenica je da je u datim uslovima veća sloboda privređivanja privrednih organizacija ostvarivana posredstvom pojačane državne intervencije u domenu razmene i materijalnih cena. Težeći ka ciljevima ekonomskog i političkog karaktera, tj. povećanju proizvodnje i produktivnosti, kao i unapređenju socijalističkih odnosa u gradu i na selu, zajednica je u ovoj etapi zadržala svoju jaku intervencionu ulogu u politici cena. Visoke cene niza nepoljoprivrednih proizvoda nisu se mogle obezbediti samo oporezivanjem u sferi prometa, nego su akumulacijom opterećivane i sirovine i poluproizvodi na kvazi-fiskalan način (iako to u suštini nije bio). Time je bila ometana potrebna elastičnost u prometu reprodukcijom materijalom.

Nivo i odnosi cena poljoprivrednih proizvoda nisu se primarno zasnivali na kalkulacijama troškova proizvodnje i na potrebnoj akumulaciji za unapređivanje proizvodnje, nego na društveno-ekonomskoj oceni, imajući prvenstveno u vidu politiku raspodele nacionalnog dohotka i unapređivanja socijalističkih odnosa na selu. Takva platforma je mogla, u momentima privrednih i drugih teškoća, da oteža čak i prostu reprodukciju u srednjem i sitnom seljačkom gazdinstvu, a ono je u prvim godinama izgradnje predstavljalo dosta značajan izvor sredstava za industrijalizaciju. Međutim, ovi naponi koje je poljoprivreda podnela

¹² Visoke cene industrijskih i niske cene poljoprivrednih proizvoda predstavljale su svojevrsni metod akumuliranja, pri kome je porez na dohodak od poljoprivrede izgubio dotadašnji značaj. Godine 1951. on je iznosio 16%, a 1953 — 7% dohotka, iako je nivo proizvodnje u obe godine bio isti.

radi industrijalizacije danas predstavljaju osnovu njene modernizacije i opšteg unapređenja.

Prelazak na »ekonomske cene« nije svuda i u potpunosti izvršen. Cene usluga su, u većini slučajeva, ostale na relativno nižem nivou (saobraćaj, stanarine, neke zanatske usluge). Pandan takvim nivoima cena su bile ili dotacije i subvencije proizvođačima, ili regresi potrošačima, odnosno posebna politika oporezivanja i oslobađanja preduzeća i grana od nekih vidova doprinosa društvenoj zajednici. Ta specifična odstupanja od opšteg sistema cena unela su dalje nejasnoće u suštinski opravdane paritete cena.

Ovakvo stvaranje uslova za slobodnu tržišnu razmenu bilo je, s obzirom na objektivne velike teškoće, u mnogim slučajevima praćeno značajnim administriranjem u sferi tržišnih odnosa.

Ipak, i u tim uslovima, sistem slobodnijeg formiranja cena, koje bi bile ekonomski opravdane, imao je svojih prednosti. Or je pokrenuo ekonomisanje gorivom i sirovinama, mobilisao mnoge umrtvljene rezerve i zalihe robâ kod proizvođača i omogućio šire pokretanje slobodne inicijative i razvoj komunalnog sistema. Prolazne teškoće su predstavljale cenu izgradnje zemlje i jednog efikasnijeg sistema privređivanja, koji je tek u dužem roku imao da pokaže punu prednost.

CENE U NOVOM PRIVREDNOM SISTEMU (period 1952—1956). Izvršenje plana kapitalne izgradnje bazične industrije za period 1947—1951, s obzirom na teškoće spoljnopoličke i elementarne prirode sa kojima se privreda sukobila, proteglo se, zajedno sa nekim novim objektima koji su u međuvremenu započeti, i posle 1951. Takvi dodatni naponi odložili su pristupanje intenzivnom unapređivanju poljoprivrede, što se odrazilo i na spoljnotrgovinski bilans (uvoz hrane). Disproporcija između uspona proizvodnje u industriji i poljoprivredi naročito se manifestuje od 1953. naovamo, kada su rezultati industrijalizacije bili već vidljivi, a zaposlenost u gradu beležila sve veću ekspanziju. U takvim uslovima porast cena poljoprivrednih proizvoda bio je neminovan, ne samo kao posledica tržišnih odnosa, nego i kao uslov povećanja proizvodnje. Otuda od 1954. naovamo dolazi do pojava planskog dizanja nekih cena u poljoprivredi, što je predstavljalo prvi podstrek proizvođaču u materijalnom smislu.

Ekspanzija u industriji, naročito 1954. i 1955, istakla je sa svoje strane problem formiranja obrtnih sredstava na nivou višem od dotadašnjeg. Međutim, ona u početku

nisu bila obezbeđena iz investicionih sredstava, nego su ponekad finansirana i bez dovoljnog pokrića, pošto se povećanje proizvodnje postavljalo kao imperativ.

Usled opšteg poleta privrede u to vreme i jasno ispoljene zainteresovanosti lokalnih organa vlasti za formiranje sredstava za privrednu izgradnju, nije se u izvesnim slučajevima dovoljno obraćala pažnja na formiranje nivoa cena privrednih organizacija i na raspodelu njihovog dohotka. U takvoj situaciji, kao i usled drugih okolnosti, dolazi do administrativnog »plafoniranja« cena, koje su ipak postepeno bile povišavane.¹³ Pored toga, instrumenti zahvatanja akumulacije i fondova, koji su u početku bili svedeni samo na stope AF, počinju da se diferenciraju, kako bi bili osposobljeni za prefinjenje delovanja na pojedine agense proizvodnje. Zajedno sa revalorizacijom osnovnih sredstava, formiranje raznih fondova privrednih organizacija, odnosno fondova pri lokalnim organima vlasti (s obzirom na prenošenje kompetencija na ove organe), uticalo je na stalne promene u odnosima cena. Porast cena u jednom delu privrede zaoštravao je pitanje dotacija u drugom (duže su zadržavane niske cene hleba, masti i šećera, u cilju očuvanja standarda radnih ljudi sa nižim dohocima, a kasnije, prilikom korekcija tih cena, davane su kompenzacije u platama po tom osnovu). On je povremeno dovodio do povišenja cena nekih usluga, do promena u regresima, itd.

U periodu 1952—1956. dispariteti cena u odnosu na opšti nivo cena i potrebe normalnog toka reprodukcije bili su najjače izraženi, a dinamika odnosa cena je bila veoma živa. Prvi uzročnik tih promena bila je snažna ekspanzija proizvodnje, koja je lomila i brzo menjala postojeće proporcije i ostvarenu, makar samo finansijsku ravnotežu na tržištu, izazivajući pri tome ili dodatni uvoz ili administrativnu intervenciju. Drugi faktor je bila razrada privrednog i komunalnog sistema, čijom decentralizacijom se omogućava inicijativa odozdo, a ponekad i otežava održavanje planskih proporcija i stabilnost tržišta. Uticaj deviznog režima je, primarno, samo jedan specifičan refleks unutrašnjih materijalnih disproporcija, ali je u toku razvoja, posle 1952, postao i samostalan faktor njihovih produbljivanja, jer su instrumenti koji su imali zadatak da izravnavaju razlike između spoljnih i unutrašnjih cena, počeli da se koriste u skladu sa interesima uskladjivanja platnog bilansa i time doprineli proširenju dispariteta cena.

Dinamika nivoa i odnosa cena može se pratiti i na osnovu kretanja cena proizvoda i usluga lične potrošnje. (Tabela 5.)

TABELA 5 — INDEKSI I PARITETI CENA ROBA I USLUGA LIČNE POTROŠNJE 1947—1960

	I n d e k s i *																Paritet** 1960
	1939 = 100	1947 = 100															
	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960			
Ishrana	463	154,2	172,1	250,5	421,3	265,2	284,6	284,6	338,6	358,0	366,1	380,7	388,3	318,8	89,5		
Duvan i piće	237	157,8	193,2	204,0	311,8	308,4	346,4	332,4	363,7	403,7	427,9	457,9	494,5	480,8	102,3		
Industrijski proizvodi***	292	106,5	112,7	119,5	886,3	329,1	714,7	607,5	650,3	658,8	643,8	637,4	631,0	637,4	135,6		
Stan	68	100,0	100,0	100,0	100,0	116,1	200,0	226,4	261,7	272,7	264,4	277,6	277,6	730,1	155,0		
Ogrev i osvetljenje	225	92,4	96,0	168,0	186,2	294,7	258,7	274,2	294,7	312,4	303,5	315,6	321,9	438,7	97,6		
Lične usluge	350	100,0	103,7	87,7	135,4	212,6	241,7	270,9	299,7	326,6	326,6	346,2	356,6	373,9	80,0		
Kulturne potrebe	307	100,0	100,0	190,5	148,9	254,7	286,3	303,6	309,1	324,6	315,3	327,8	337,6	344,2	73,2		
Ukupno	292	136,9	151,0	200,3	405,1	305,1	327,0	322,5	368,1	386,6	406,0	418,2	422,4	468,4	100,0		

* Indeksi cena proizvoda i usluga lične potrošnje zasnovani na bazi podataka o troškovima života radničkih porodica. Cene predstavljaju ponder između nižih i viših cena (u doba postojanja), a zadatak im je da daju orijentacionu predstavu o prosečnom nivou cena po kojima se odvijala razmena.

** Pariteti cena predstavljaju odstupanje od totalnog nivoa cena određene kategorije potrošnje. Pariteti cena iz 1947. uzeti kao 100 za sve vrste potrošnje.

*** Pod industrijskim proizvodima se podrazumeva: odeća, obuća i pokućstvo.

Podaci: Preračunavanje sa podataka Saveznog zavoda za statistiku.

¹³ Uvedene kao izuzetak, »plafonirane« cene postepeno zahvataju oko 50% vrednosti industrijske proizvodnje.

Površno posmatranje formiranja cena u ovom periodu moglo bi ponekad da stvori utisak da je kontrola tržišnih odnosa nepotpuna i da je dualizam u pogledu ciljeva razvoja privrednog sistema: proklamovanje slobode privrednih organizacija uz istovremeno sprovođenje mera administrativne intervencije — teško spojiv. Međutim, dublja analiza ovih problema otkriva prave uzroke »dualizma« i uslove za sužavanje polja intervencije u daljem razvoju.

Sa stanovišta društvenog razvoja, opasnost od birokratskih tendencija pretila je da sputa inicijativu neposrednih proizvođača i građana, kao tvoraca svoje politike, a samim tim da postane negativna potencija razvoja, sa materijalnim posledicama. U tom cilju su i institucionalne mere stvaranja slobodnog tržišta i drugačijeg sistema raspodele dohotka, uz održavanje brzog tempa rasta i već usvojenih socijalnih postulata novog društva, predstavljale neophodnu privredno-organizacionu pretpostavku radničkog samoupravljanja. Takvo smelo razvijanje novih odnosa u proizvodnji i raspodeli načelno nije bilo u koliziji sa brzim tempom privrednog razvoja, već sa stepenom na kome se on tada zatekao, kao i sa strukturnim disproporcijama, koje su, zajedno sa teškoćama na državnom planu, otežavale stvaranje veće ponude deficitne robe, pa time i formiranje nižih cena. Najzad, i nedograđenost privrednog sistema, uvedenog u teškim uslovima predekspanzionog perioda, ponekad je otežavala uspešnije i trajnije rešavanje nekih pitanja razmene.

Deformisani odnosi cena pokazali su se kao nepoželjni u uslovima sve većeg stepena decentralizacije privrede. Pošto su već jednom ušle u život, takve cene počele su da postaju kriterijumi i orijentacija u privređivanju, pa i u društvenom životu. Negativne posledice takvih odnosa cena mogle su delovati u četiri osnovna pravca.

Prvo, nerealne kalkulacije (usled poremećenih odnosa cena) u izvesnim slučajevima su imale za posledicu nepodoban izbor i neekonomisanje reprodukcijom materijalima i energijom u proizvodnji. Drugo, kriterijumi investiranja, budući zamagljeni, nisu uvek omogućavali najoptimalnije odluke zajednice. Treće, u spolnotrgovinskoj aktivnosti dolazi i do takvih razmena koje u suštini znače nepotrebno snižavanje već postignutog nacionalnog dohotka. I četvrto, masa individualnih potrošača, u uslovima deformisanja odnosa cena i odsustva čvršće distribucije, uplivala je ponekad na takve proizvodne orijentacije koje, u odnosu na postignuti stepen privrednog razvoja, vode hipertrofiji ili zaostajanju u pojedinim granama proizvodnje i drugim društvenim delatnostima.

Koherentnost sistema i pridržavanje osnovnih ekonomskih i političkih ciljeva politike cena, u uslovima njihove deformisanosti, morali su se i teritorijalno odraziti, s obzirom na heterogenost strukture i dostignutog nivoa privrednog razvoja pojedinih reiona zemlje. Razlike u dohocima i sredstvima za razvoj vremenom su dobijale svoj politički značaj.

Svi ovi problemi postepeno su sagledavani u svoj njihovoj oštirini, jer je već i sam privredni život ukazao na neložičnosti u odnosima nekih cena na pojedinim sektorima razmene, ali se njihovom postepenom rešavanju moglo pristupiti tek pošto su postignuti određeni rezultati u bazičnoj investicionoj izgradnji i uzet kurs ka bržem poboljšanju životnog standarda, tj. počev od 1956.

Otklanjanje negativnih posledica deformisanih odnosa cena bilo je do izvesne mere omogućeno posredstvom administrativne intervencije prilikom odlučivanja o investicijama, odnosno uz oslanjanje na društvene faktore, ali su takvi metoai često bili nespojivi sa potrebnim automatizmom i slobodom odlučivanja privrednih organizacija, koji čine osnovu privrednog sistema. Međutim, čak i za administrativnu odluku nedostajali su kriterijumi. Odnosi cena iz 1938. nisu odgovarali (a ni odnosi cena u inostranstvu). Otuda je, iz tog ugla posmatrano, postojala samo jedna pravilna orijentacija: da se odnosi cena normalizuju prvenstveno proizvodnim metodom, tj. povećanjem proizvodnje, odnosno snabdevenošću tržišta deficitnom robom,

kao i da se oni usaglasa sa jugoslovenskim stepenom privrednog razvitka, načinom organizacije privrede i društvenim odnosima.

POČECI NORMALIZACIJE ODNOSA CENA (1957—1960). Društveni plan privrednog razvoja od 1957. do 1961. naročito je akcentirao potrebu brzog, stabilnog i uravnoteženog razvoja privrede. Postepeno otklanjanje nesrazmere u strukturi i odnosima cena uopšte, bilo je jedan od bitnih uslova za unapređenje i jačanje tržišnog mehanizma u sklopu privrednog sistema, odnosno za ostvarenje planiranog razvoja privrede.¹⁴ Ove promene bile su postepene u skladu sa materijalnim mogućnostima, kako se ne bi narušila stabilnost privrede i normalan tok reprodukcije. U 1957. su sagledani problemi u celini i formulisani osnovni pravci akcija koje su u poslednje četiri godine sprovedene.

Znatne promene su tada učinjene u pogledu valorizovanja radne snage u strukturi cene. Uveden je doprinos za stambenu izgradnju, ukinute su neke subvencije (npr. u ishrani, transportu), fond plata je kvantitativno porastao. Uoporedo sa povećanjem životnog standarda i cene izvesnih komunalnih i drugih usluga podignute su na nivo koji više zadovoljava zahteve proste reprodukcije. Promene su sprovedene i u režimu osnovnih sredstava i funkcionalnom razgraničenju kalkulativnih troškova (izdvajanje investicionog održavanja iz amortizacije). U cilju pravilnije valorizacije, bilo preko osnovne vrednosti ili stopa amortizacije, donete su mere koje ponegde bitno menjaju uslove mehanizacije proizvodnje. Jasnije su definisani materijalni troškovi, manjani su regresii, naročito u poljoprivredi, saglasno povećanim mogućnostima formiranja sopstvenih sredstava za finansiranje proizvodnje, itd. Najzad, novi budžetski sistem je takođe uticao na izmenu finansijskog položaja komuna, što se reperkutovalo i na obaveze koje prema njima imaju privredne organizacije.

Ove poslednje mere izlaze izvan sfere cene koštanja i direktno zadiru u raspored akumulacije. Odgovarajuće promene na tom planu sintetički su se odrazile na stope akumulacije i fondova, npr. u industriji (vidi tabelu 4).

Takođe su izmenjeni sistem i politika formiranja cena u poljoprivredi. Poboļšane materijalno-finansijske mogućnosti poljoprivrede, razvijanje kooperacije i novih odnosa u proizvodnji i raspodeli dohotka, uz odgovarajuće bolje organizovanje trgovinske delatnosti zemljoradničkih zadruga, omogućili su da se cene u poljoprivredi počnu formirati na bazi kalkulacije troškova. Time su jasnije i lakše došli do izražaja kriterijumi za obezbeđivanje njene proširene reprodukcije, na bazi samofinansiranja razvoja. Sve ove mere su uticale na promene u odnosima cena. (Tabela 6.)

TABELA 6 — NIVO CENA 1952—1960

(1960 = 100)

Godina	Cene proizvođača		Cene na malo		usluge
	industrijski proizvodi	poljoprivredni proizvodi	industrijski proizvodi	poljoprivredni proizvodi	
1952	95	67*	94	56	40
1956	97	86*	94	87	61
1960	100	100	100	100	100

* Cene proizvođača stočnih proizvoda imale su 1952. indeks 57 tj. za 40% niže od industrijskih.

Podaci: Savezni zavod za statistiku.

Ove promene cena su delom posledica delovanja tržišnih faktora (mada u njihovoj osnovi leži proizvodna, planska orijentacija i sistem raspodele), a delom neposredan rezultat politike promene određenih cena. Naročito su od 1957. cene poljoprivrednih proizvoda brže rasle, zbog neuskla-

¹⁴ Savezna narodna skupština: Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije 1957—1961, izdanje »Kulture«, Beograd, 1957, str. 228—232.

nosti ponude i tražnje, iako od 1954. naovamo ima pojava planskih promena cena. Za cene usluga je karakteristično da su planski podizane, u skladu sa mogućnostima potrošača. Prema tome, po efektu, promene cena su, iako izvršene u relativno kratkom periodu, veoma značajne. To je, uostalom, i period brze ekspanzije materijalne proizvodnje, koja je te promene i omogućila.

Karakteristično je da je u toku 1960. u znatnoj meri došlo do otklanjanja odnosa cena koji odgovaraju zaostaloj agrarnoj zemlji i do relativno ravnopravnih odnosa razmene za poljoprivredu u odnosu na industriju. Drugi važan momenat su odnosi cena biljnih i stočarskih proizvoda. S izuzetkom dve-tri godine, nepovoljni odnosi cena za stočarstvo trajali su već oko pet decenija i tek su se u 1960. približili ekonomski opravdanim relacijama. Interesantno je da ni 1948, koja je znatno izmenila opšti položaj poljoprivrednika u razmeni, nije na ovom polju dala rezultate kakvi se sada ostvaruju kao posledica dostignutog stepena razvika i sagledavanja puteva kojima politika cena u poljoprivredi treba i dalje da ide. Ove promene ne znače i konačno uspostavljanje odnosa cena koji bi u potpunosti odgovarali, što je cilj daljeg razvoja, ali one su bitna prekretnica u načelnom i praktičnom prilaženju politici cena poljoprivrednih proizvoda.

Pariteti cena iz 1947, koja se odlikuje najmanjim disparitetima cena, pokazuju — sažimajući izvesne kategorije lične potrošnje u tri karakteristične grupe — sledeću sliku. (Tabela 7.)

TABELA 7 — PARITETI CENA LIČNE POTROŠNJE 1947—1960

	1947	1952	1960
Hrana, duvan i piće	100,0	88,3	94,7
Industrijski proizvodi	100,0	239,0	135,6
Usluge (lične i kultura)	100,0	73,2	78,2
Opšti nivo cena	100,0	100,0	100,0

Iako 1947. ne može biti smatrana kao uzor, razvoj odnosa cena, posmatran i iz ovog ugla, ide ka normalizaciji. Iz podataka se može zaključiti da je potrebno dalje poboljšavati cene proizvoda poljoprivrednog porekla, srižavati cene industrijskih proizvoda i izvršiti korekturu navise cena usluga. U periodu 1952—1960. cene ličnih usluga su se brže približavale ekonomski opravdanim, nasuprot dosadašnjim cenama po kojima su zadovoljavane kulturne potrebe. A to su i osnovne intencije najnovije reforme cena.¹⁵

Reforma u koju je privreda ušla 1961. logičan je nastavak usavršavanja privrednog sistema, zasnovanog na radničkom samoupravljanju i društvenom upravljanju u svim društvenim aktivnostima i komunalnom sistemu. Ova reforma sa institucionalne strane pruža sve uslove za još nesmetaniju inicijativu radnih ljudi. Politika raspodele dohotka jedna je od centralnih karika novih promena. Reforma uključuje i promene u odnosima cena, a naročito akumulacije. Princip samofinansiranja se s tim u vezi sve više afirmiše, jer se korekture nivoa cena vrše upravo u onim oblastima privrede koje su dosad dobijale od zajednice najmanje sredstava za svoj razvoj. U te oblasti se ubrajaju poljoprivreda, saobraćaj, pa i neke grane industrije i rudarstva koje imaju slične probleme; ugali, industrija građevinskog materijala i drvna industrija, u kojima su stope akumulacije povećane reformom politike cena.

U skladu sa spomenutim promenama na unutrašnjem planu, dolazi do promena i u spoljnotrgovinskom i deviznom sistemu. Teži se snižavanju velikih raspona između koefi-

cijenata (koji služe za izravnavanje razlika spoljnih i unutrašnjih cena) i postepenom napuštanju sistema višestrukih deviznih kursova, pri čemu je dosadašnji obračunski (632 din. za 1 američki dolar) napušten, a prešlo se na kurs od 750 din., koji realnije odražava stvarne odnose cena. Ove promene pomažu domaćoj proizvodnji da nađe svoje pravo mesto u sklopu međunarodne podele rada. Pored toga, i sam sistem raspodele deviznih sredstava znači u izvesnim slučajevima bolju ili lošiju snabdevenost reprodukcijom materijalom, što se odražava na korišćenje kapaciteta, a time i na cene koštanja.¹⁶

Sve ove korekture uveće neka dalja pomeranja u već postignute odnose cena. No, po opštem pravcu dejstva, one nisu kvalitativno drugačije, već samo tačnije kvantificiraju odnose cena sa stanovišta današnjih mogućnosti i uspešnijeg delovanja celokupnog privrednog mehanizma. Međutim, sa stanovišta raspodele dohotka novine su bitnije. Ne samo kvantitativno, nego i kvalitativno se menjaju izvesne kategorije cene proizvodnje, posredstvom instrumenata raspodele između preduzeća i zajednice, pri čemu je osnovna intencija njihovo bolje usaglašavanje sa funkcionalnom namenom i uslovima društveno-ekonomskog sistema.

NEKI SPECIFIČNI ASPEKTI FORMIRANJA CENA

Dinamičnost i povremena nesredenost posleratnih uslova razmene, a naročito ponude i tražnje, potpuno je razumljiva i evidentna. Otuda bi se moglo očekivati manifestovanje takvih odstupanja cena od normalnih, koja se u uslovima smirenog razvoja ne bi mogla registrovati. Međutim, ma koliko to na prvi pogled izgledalo paradoksalno, činjenica je da je privredni razvoj, na sebi svojstven način, doneo izvesno relativno poboljšanje.

Oscilacije u formiranju cena mogu se posmatrati iz tri osnovna aspekta: sezonske varijacije, teritorijalne varijacije cena i odnos nivoa cena proizvođača i cena na malo.

Sezonske oscilacije cena prvenstveno karakterišu poljoprivredno tržište, naročito povrća, voća i jaja. Za neka ozbiljnija poboljšanja, od usvajanja novih instrumenata privrednog sistema do danas, nije bilo dovoljno vremena, utoliko pre što ona u velikoj meri zavise od nivoa proizvodnje, njene strukture i eventualne intervencije (npr. uvozom). Mada ova odstupanja postoje i u razvijenim privredama, u Jugoslaviji postoje uslovi — ako eksportna sposobnost poljoprivrede poraste i ako se organizuje savremena rana proizvodnja za tržište u širim razmerama i adekvatno čuvanje poljoprivrednih proizvoda posle sezone — da se sezonske oscilacije osetno ublaže. Dotle odstupanja između najnižeg i najvišeg nivoa cena kod povrća iznose oko 40%, a kod voća i jaja i do 90%. Do danas poljoprivredna proizvodnja još nije uspevala da se ozbiljnije pozabavi ovim pitanjima.

Teritorijalne razlike u cenama na malo smanjuju se u odnosu na predratni period, kao i posle rata, iz godine u godinu. (Tabela 8.)

Proširenje gradskih tržišta i bolja povezanost koja proizilazi iz tešnje privredne integracije pojedinih delova zemlje, kao i sve jasnije manifestovanje jedinstvenog tržišta, jesu faktori koji su doveli do smanjenja teritorijalnih raspona cena. Polazeći od prosečne gradske porodice i njene potrošnje namirnica, i uzimajući u obzir vrednosno učešće svake od njih, može se zaključiti da je u 1938. razlika između najskupljeg i najjeftinijeg grada (uzetog kao 100) iznosila 40%, tj. odnos je bio 140:100. U 1959. je taj procenat spao na samo $\pm 20\%$, dakle samo za $\pm 10\%$ od opšteg proseka. Iz ovog aspekta se, prema tome, može konstatovati zadovoljavajuća konsolidacija tržišnih cena.

Raniji podaci pokazuju da se odnosi *raspona cena proizvođača i cena na malo* industrijskih proizvoda nisu

¹⁵ Paritet stanarine je visok zbog niske baze (posle rata su stanarine svedene na 50% predratnih). Osim toga, pod uslovom bolje mehanizacije i unutrašnje organizacije rada u građevinarstvu, koštanje gradnje moglo bi biti znatno niže. Kod ogreva i osvetljenja, s obzirom na potrebe energetike, mogla bi se očekivati dalja korektura cena na više.

Godine 1948. su uvedene dvojne cene, te je iz tehničkih razloga 1947. bila povoljna da se uzme kao bazna godina.

¹⁶ Vidi: »Izmene u spoljnotrgovinskom i deviznom sistemu«, »Jugoslovenski pregled«, 1961, str. 163—167 (35—39).

TABELA 8 — TERITORIJALNI RASPONI CENA NA MALO*

Artikal	1938	1953	1956	1959
Hleb—polubeli	133	121	122	110
Sveže goveđe meso	111	137	138	132
Sveže svinjsko meso	111	122	112	135
Mast—domaća	127	105	103	104
Ulje	153	130	102	103
Jaja	150	131	104	118
Mleko	150	203	183	153
Sir—beli	201	277	263	111
Krompir	171	139	183	144
Pasulj	139	122	143	125
Luk—crni	270	154	162	137
Jabuke	200	147	134	132
Vino	150	178	142	133

* Rasponi cena za 6 republičkih centara između najviše i najniže (= 100) godišnje prosečne cene na malo.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ.

promenili od 1952. naovamo. Do promena je došlo samo kod poljoprivrednih proizvoda, pošto su cene na malo rasle brže od cena proizvođača.

Osnovni razlozi ovih promena su različiti. U prvim godinama prelaska na tzv. tržišnu privredu (od 1952) bile su na snazi neke subvencionisane cene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda (hleb, mast), od kojih neke na bazi uvoza, što nije tangiralo cene proizvođača u zemlji. Napuštanje ovih subvencija kasnije uticalo je na povišenje cena na malo, a da time položaj proizvođača nije bio menjan. Dalje, u poslednjim godinama je došlo do promena cena poljoprivrednih proizvoda u korist proizvođača, a to nije uvek povlačilo i adekvatno povišenje cena na malo (izvođeno je na teret akumulacije, ili direktne dotacije, npr. mleko). Pored toga, postoje i neki specifični razlozi, kao što su promene u ambalaži, što menja kvalitet trgovinske usluge, ali ne i odnose cena proizvođača i cena na malo. Prema tome, i ovde nije bilo osetljivih promena. Međutim, treba istaći da je marža trgovine u Jugoslaviji znatno niža nego u razvijenim zemljama, pogotovu ako se ne uzme u obzir akumulacija koja se zahvata u trgovini.

Uzeto u celini, može se zaključiti da postoje pozitivne pojave koje ukazuju na početne procese jedne dublje konsolidacije i stabilizacije tržišta u Jugoslaviji.

*

Opšti pogled na sistem i formiranje cena u Jugoslaviji u poslednjih 50 godina, prikazuje ujedno i osnovne probleme

sa kojima se borila privreda u domenu materijalne proizvodnje, kao i reperkusije vladajućeg društveno-ekonomskog sistema. To naročito važi za posleratni period, koji karakteriše izvanredna dinamika odnosa i nivoa cena. Procesi o kojima je bilo reči teku i dalje, u zavisnosti od stepena i zadataka privrednog i društvenog razvoja. Odnosi cena su u toku 1960, nezavisno od najavljenih izmena koje teže usavršavanju sistema privređivanja i lakšem uključivanju u međunarodnu razmenu, već postigli takav stepen razvoja koji je prihvatljiviji od bilo koga ranijeg. Sistem cena je u znatno većoj meri nego pre nekoliko godina doveden u sklad sa uslovima obezbeđenja pune inicijative radnih ljudi u privredi. Odnosi cena između industrije i poljoprivrede su bitno poboljšani. Takođe je poboljšan položaj stočarstva, što je veoma bitno za uspešnu ekspanziju ove grane proizvodnje. U sklopu industrije i rudarstva poboljšava se položaj energetike, tako da se u celini može govoriti o unapređenju stanja u primarnim delatnostima i o počecima ozbiljnijeg rešavanja problema cena tercijarnih delatnosti. Relativno sniženje cena u sekundarnim delatnostima, naročito u industriji, od posebnog je značaja za proširenje tržišta, naročito na selu, čime se daje nov impuls za dalji razvoj ovih grana, koje će sredstva za investicije crpiti iz boljeg korišćenja svojih unutrašnjih rezervi. I u industriji, a i u poljoprivredi nastaju uslovi za realno sniženje cene koštavanja, utoliko pre što promene u pravcu usavršavanja privrednog sistema nose elemente dodatnog stimuliranja u tom pravcu.

Izmene u nivoima i odnosima cena koje su do sada sprovedene, kao i one koje predstoje, približice odnose cena u zemlji odnosima cena u inostranstvu i doprineti lakšem povezivanju jugoslovenske privrede sa međunarodnom, uz znatno eliminisanje posebnih deviznih sredstava koja imaju za cilj izjednačavanje cena.

Ne zalazeći u detalje, kretanje na polju cena tokom 1961. odgovara po smeru i tempu porasta osnovnim intencijama privredne reforme.

U jednoj privredi osetljivoj za tržišne odnose, pa time i za društvene kriterijume rentabilnosti, izvesni problemi koje stvara svako pomeranje cena mogu da budu razumljivi, pošto traže izvestan asimilacioni period. Ali, kao politika i sistem sračunat na duži rok, zajedno sa privrednom reformom, ove izmene u odnosima cena nose niz pozitivnih karakteristika, jer pružaju veće mogućnosti za brži, stabilniji i uravnoteženiji razvoj i potpunije ispoljavanje prednosti socijalističke planske privrede u Jugoslaviji.

Dr. B. P.

SMENE U INDUSTRIJI

Da bi se iskoristile sve mogućnosti za brži razvoj zemlje, nastoji se da se što potpunije mobiliju sve skrivene rezerve u proizvodnji. U tom cilju se preduzimaju mere za bolje iskorišćavanje industrijskih kapaciteta, podizanje produktivnosti rada i štednju sredstava. Rešavanje ovih zadataka spada među osnovne ciljeve novih ekonomskih instrumenata.

Ekonomski smisao ovih nastojanja je u tome da se boljim korišćenjem kapaciteta proizvodnja poveća bez novih investicionih ulaganja u osnovna sredstva. Time se povećava društvena korisnost ranije uloženi sredstava i stvaraju nove mogućnosti za povećanje dohotka, čime se ubrzava dalji opšti privredni razvoj.

Jedan deo skrivenih rezervi leži i u mogućnosti da industrija radi u više smena. Analize pokazuju da jugoslovenska industrija sada u proseku radi u 1,4 dnevne smene od

3 teoretski maksimalno moguće. To znači da su, sa tog gledišta, sadašnji kapaciteti industrije (prvenstveno usled objektivnih teškoća) iskorišćeni prosečno sa 46%.

Međutim, raspored radnika po smenama nije uvek precizna mera za ocenu korišćenja kapaciteta. Neravnomeran raspored radnika po smenama ne znači uvek da preduzeće proizvodi sa smanjenim kapacitetom u drugoj ili trećoj smeni, jer razlika u broju radnika može da potiče otuda što radnici mnogih pomoćnih odeljenja i službi često rade samo u jednoj smeni. Deo te razlike može da rezultira i iz činjenice da neka preduzeća imaju veći broj radnika nego što je za proizvodnju neophodno, pa njihovo prisustvo u prvoj smeni remeti ravnomernost rasporeda produktivnih radnika.

Podaci o sadašnjem rasporedu radnika po smenama pokazuju, međutim, tako velike razlike da se, i pored nedostataka u metodologiji merenja, ne može sumnjati u činjenice na koje oni ukazuju. (Tabela 1.)

TABELA 1 — RASPORED RADNIKA PO SMENAMA U INDUSTRIJSKIM PREDUZEĆIMA 1957 i 1960

	(U procentima)	
	1957	1960
Ukupan broj radnika	100	100
Od toga:		
u prvoj smeni	76	72
u drugoj smeni	17	20
u trećoj smeni	7	8

Podaci: »Indeks« Saveznog zavoda za statistiku, br. 7/1961.

Podaci za 1960. pokazuju najpovoljnije stanje koje je postojalo u toj godini¹.

Mogućnost rada u više smena nisu podjednako iskoristila sva industrijska preduzeća. Prerađivačka industrija je tu mogućnost manje iskoristila nego rudarstvo. (Tabela 2.)

TABELA 2 — RASPORED RADNIKA INDUSTRIJSKIH PREDUZEĆA PO SMENAMA 1959*

	(U procentima)		
	Prva smena	Druga smena	Treća smena
Ukupno (u svim delatnostima)	72	20	8
u elektranama	72	21	7
u rudnicima	56	27	17
u prerađivačkoj industriji	73	20	7
u eksploataciji šuma	88	11	1
u građevinskim režijama	87	10	3
u ostalim delatnostima industrijskih preduzeća	83	12	5

* Za 1960. se ne raspolaze ovakvim pregledom, ali pošto je raspored radnika po smenama u celini ostao nepromenjen, to ni u ovoj strukturi nisu mogle nastati velike promene.

Neiskorišćene rezerve su znatne. Kapaciteti se koriste maksimalno u prvoj smeni, i u toj smeni je za proizvodnju potreban najveći broj radnika. Razlike u broju radnika između prve i ostalih smena ukazuju na veličinu neiskorišćenih kapaciteta.²

Sledeći obračun pokazuje maksimalni efekat kome bi industrija, uz najpovoljnije uslove, mogla da se približi (tabela 3).

Kada bi industrija radila u dve smene, broj zaposlenih radnika bi, prema ovim proračunima, mogao da se poveća za oko 460 hiljada, a društveni proizvod za oko 500 milijardi dinara.

Ako bi industrija iskoristila sve mogućnosti proizvodnje u sve tri smene, broj zaposlenih radnika povećao bi se za oko 900 hiljada, a društveni proizvod za oko 1.000 milijardi dinara. Pored toga, ovo bi uticalo i na smanjivanje, odnosno iščezavanje viška radne snage u preduzećima gde

¹ To je bilo uslovljeno uputstvima koja je statistika dala preduzećima prilikom traženja podataka. Naime, statistika je od svakog preduzeća zahtevala da za ovaj prikaz izabere jedan dan u mesecu u kome je preduzeće najviše radilo. Za sezone industrije to je bio mesec njihove maksimalne proizvodnje, dok je za najveći broj onih preduzeća koja u toku cele godine rade ravnomerno to bilo decembarsko stanje. Prema tome, gubici usled sezonskih smanjenja ili obustavljanja proizvodnje nisu uticali na razliku između broja radnika u prvoj i druge dve smene. Pitanje rezervi koje se kriju u mogućnostima smanjenja sezonskih varijacija proizvodnje ova informacija ostavlja postrani.

² Pretpostavka da je broj radnika koji rade u prvoj smeni potreban za punu proizvodnju važi samo uslovno, jer tzv. viškovi radne snage predstavljaju statistički neizmerenu veličinu, i usled nedostatka potrebnih informacija ne može se izvršiti prečišćavanje podataka o broju radnika neophodnih za rad u prvoj smeni. Stoga su obračuni u tabeli 2 izvršeni na osnovu podataka za prvu smenu takvu kakva je. Zbog prenošenja normativa prve smene i na ostale dve, na njih se sa ekstrapolacijom obima prenosi i niska produktivnost rada prve smene. Ovi momenti su u vezi i sa pretpostavkom da razlika u broju radnika između prve i ostalih smena izražava veličinu neiskorišćenih kapaciteta, jer ako višak radne snage postoji samo u prvoj smeni, onda ne postoji mogućnost da se korišćenje sredstava za rad poveća u onoj srazmeri koju pokazuje razlika u broju zaposlenih. Međutim, može se srazmerno opravdano pretpostaviti da tzv. viškovi radne snage ne postoje samo u prvoj smeni.

TABELA 3 — MOGUĆNO POVEĆANJE BROJA RADNIKA I NETO PRODUKTA INDUSTRIJE*

	Stvarno stanje	Pune dve smene	Praktični maksimum**
Broj radnika (godišnji maksimum u hiljadama)	934	1.400	1.800
elektrane	12	16	20
rudarstvo	118	146	188
prerađivačka industrija***	804	1.238	1.592
Društveni proizvod (u milijardama dinara)	1.031	1.540	2.000
elektrane	30	39	51
rudarstvo	102	126	162
prerađivačka industrija***	899	1.375	1.787
Odnos društvenog proizvoda na 100 dinara osnovnih sredstava	51	69	100
elektrane	9	11	15
rudarstvo	43	53	68
prerađivačka industrija***	63	96	126

* Mogućan efekat je izračunat kao povećanje proizvodnje i zaposlenosti u srazmeri sa povećanjem druge i treće smene do nivoa zaposlenosti u prvoj smeni. Obračun je izvršen na bazi podataka za 1959, jer se za 1960. još ne raspolaze svim potrebnim podacima.

** Kao praktični maksimum ne može se uzeti koeficijent smena 3, zato što su neizbežni izvesni zastoji u proizvodnji, pa je kao maksimum uzet normativ od 2,7, sa kojim računaju stručnjaci Saveznog zavoda za privredno planiranje.

*** U prerađivačku industriju svrstane su i neindustrijske delatnosti industrijskih preduzeća.

on postoji. Broj potrebnih radnika mogao bi da se smanji i boljom organizacijom rada u preduzećima, čime bi se smanjio i porast broja zaposlenih. Međutim, pošto u odgovarajućoj srazmeri sa ovim smanjenjem raste i produktivnost rada, to se menja samo oblik prikazane rezerve, jer mogućnosti za povećanje proizvodnje ostaju, bilo da se ostvare uz istu ili povećanu produktivnost.

Mogućnosti za veće korišćenje kapaciteta mogu se potpunije sagledati ako se preduzeća grupišu prema broju smena u kojima rade³ (tabela 4).

TABELA 4 — INDUSTRIJSKA PREDUZEĆA PREMA BROJU SMENA U 1960

	Broj preduzeća	Ukupan broj radnika u hiljadama	Raspored radnika po smenama u %		
			prva	druga	treća
Preduzeća koja rade u jednoj smeni	844	162	98	2	0
Preduzeća koja rade u dve smene	785	279	76	23	1
Preduzeća koja rade u tri smene	844	516	62	24	14

Podaci: »Indeks« Saveznog zavoda za statistiku, br. 7/1961.

Rezerve u drugoj i trećoj smeni ima 844 preduzeća, sa 162 hiljade ljudi, koja sada rade isključivo u jednoj smeni. Isto tako, postoje rezerve u trećoj smeni kod grupe preduzeća koja sada rade u dve smene.

Kod preduzeća koja rade u dve ili tri smene postoji neravnomernost u rasporedu radnika po smenama, a time i odgovarajuće neiskorišćene rezerve.

³ Broj preduzeća sa drugom i trećom smenom je srazmerno veliki zato što je statistika pri grupisanju preduzeća primenila relativno blag kriterijum. Iz tog razloga postoji i neravnomernost u broju radnika različitih smena u grupi preduzeća koja rade u sve tri smene. Statistika je smatrala da preduzeće radi u dve smene ako u drugoj smeni ima više od 10% od broja radnika koji rade u prvoj smeni. Taj kriterijum primenjen je i pri utvrđivanju broja preduzeća koja rade u tri smene. Osnovna zamisao pri postavljanju ovakvog kriterijuma sastojala se u tome da broj ljudi koji rade u drugoj ili trećoj smeni treba da dostigne izvesnu veličinu, pa da se preduzeće kategorise kao preduzeće koje radi u više smena. Zato činjenica da je preduzeće svrstano u grupu onih koja rade u dve smene ne znači da niko u preduzeću ne radi u trećoj smeni, niti da je preduzeće u potpunosti iskoristilo svoje kapacitete u drugoj smeni.

Rad po broju smena je različit u pojedinim granama industrije (tabela 5).

TABELA 5 — RASPORED RADNIKA INDUSTRIJSKIH PRE-
DUZEĆA PO SMENAMA 1960

(U procentima)

	Ukupan broj radnika = 100			Koefi-
	prva	druga	treća	cijent
	smena	smena	smena	smena*
Javne elektrane	78	12	10	1,3
hidro	81	11	8	1,2
termo	75	13	12	1,3
Preduzeća industrije uglja	49	29	22	2,0
rudnici	49	29	22	2,0
plinare i koksare	75	17	8	1,3
Preduzeća industrije nafte	66	19	15	1,5
eksploatacija	70	18	12	1,4
prerada	59	21	20	1,7
Preduzeća crne metalurgije	58	25	17	1,7
rudnici	69	19	12	1,4
železare	56	25	19	1,8
Preduzeća obojene metalurgije	62	25	13	1,6
rudnici	67	25	8	1,5
rudarsko-metalurški kombinati,				
topionice i elektrolize	60	25	15	1,7
valjaonice	57	27	16	1,7
Preduzeća industrije nemetala	66	23	11	1,5
rudnici	69	23	8	1,4
fabrike stakla	55	28	17	1,8
fabrike vatrostalnog materijala,				
porcelana i keramike	75	17	8	1,3
fabrike cementa	60	23	17	1,7
ostala preduzeća	71	24	5	1,4
Preduzeća metalske industrije	78	18	4	1,3
preduzeća za proizvodnju mašina	84	14	2	1,2
preduzeća za proizvodnju poljo-				
privrednih mašina	81	15	4	1,2
preduzeća za proizvodnju i pop-				
ravku šinskih vozila	84	13	3	1,2
preduzeća za proizvodnju drumskih				
motornih vozila	75	21	4	1,3
preduzeća za proizvodnju robe za				
široku potrošnju	73	21	6	1,4
ostala preduzeća	77	19	4	1,3
Brodogradilišta	94	5	1	1,1
Preduzeća elektroindustrije	81	14	5	1,2
proizvođači električnih mašina				
i aparata	83	14	3	1,2
fabrike kablova	58	25	17	1,7
radio i telefonska industrija	91	8	1	1,1
ostala preduzeća	84	14	2	1,2
Preduzeća hemijske industrije	74	17	9	1,3
preduzeća velikohemijske indus-				
trije	71	17	12	1,4
preduzeća farmaceutske industrije	85	13	2	1,2
preduzeća industrije sapuna i				
kozmetike	69	25	6	1,4
ostala preduzeća	78	14	8	1,3
Preduzeća industrije građevinskog				
materijala	87	10	3	1,1
kamenolomi i krečane	88	9	3	1,1
ciglane	89	10	1	1,1
ostala preduzeća	82	14	4	1,2
Preduzeća drvne industrije	81	16	3	1,2
Preduzeća industrije papira	61	24	15	1,6
Preduzeća tekstilne industrije	59	32	9	1,7
kudelfare i lanare	65	33	2	1,5
predionice i tkačnice	55	32	13	1,8
konfekcije	67	32	1	1,5
trikotaže	59	36	5	1,7
ostala preduzeća	74	22	4	1,3
Preduzeća industrije kože i obuće	89	9	2	1,1
fabrike kože	88	10	2	1,1
fabrike obuće	90	9	1	1,1
fabrike galanterije i ostalo	88	11	1	1,1

(Nastavak)

	Ukupan broj radnika = 100			Koefi-
	prva	druga	treća	cijent
	smena	smena	smena	smena*
Preduzeća industrije gume	58	32	10	1,7
Preduzeća prehrambene industrije	74	17	9	1,3
mlinovi	63	22	15	1,6
pekare i fabrike testenina	53	28	19	1,9
preduzeća industrije konzervi	85	11	4	1,2
šećerane	52	26	22	1,9
fabrike bombona i čokolade	72	26	2	1,4
uljare	66	19	15	1,5
preduzeća za proizvodnju alkohol-				
nih pića	76	16	8	1,3
ostala preduzeća	80	15	5	1,3
Stamparije	75	23	2	1,3
Preduzeća industrije duvana	96	4	0	1,0
ferm-zavodi	99	1	0	1,0
fabrike cigareta	86	14	0	1,2
Preduzeća filmske industrije	94	4	2	1,1
Preduzeća za preradu papira	70	29	1	1,4
Preduzeća za izradu predmeta od				
plastičnih masa	76	19	5	1,3
Ostala industrijska preduzeća	82	17	1	1,2

* Koeficijent smena predstavlja odnos ukupnog broja radnika prema broju onih koji rade u prvoj ili najjačoj smeni preduzeća. Njegova maksimalna veličina je 3. Maksimalni koeficijent se dostiže samo pod uslovom da preduzeće radi punim kapacitetom u sve tri smene, što znači da bi u sve tri smene morao da radi isti broj ljudi.

Podaci: »Indeks« Saveznog zavoda za statistiku, br. 7/1961. i dokumentacija Saveznog zavoda za statistiku.

Razlike u radu po smenama postoje i između industrije pojedinih narodnih republika. One su znatno manje od razlika po granama i delimično potiču od razlika u strukturi industrije. (Tabela 6).

TABELA 6 — RASPORED RADNIKA PO SMENAMA U INDU-
STRIJI PO REPUBLIKAMA 1960

(U procentima)

	Prva	Druga	Treća
	smena	smena	smena
Jugoslavija	72	20	8
Srbija	73	19	8
Hrvatska	72	21	7
Slovenija	69	24	7
Bosna i Hercegovina	72	19	9
Makedonija	76	17	7
Crna Gora	83	12	5

Podaci: »Indeks« Saveznog zavoda za statistiku, br. 7/1961.

Izneseni podaci ukazuju na velike, još neiskorišćene mogućnosti za povećanje proizvodnje u industriji uvođenjem više smena. Te mogućnosti su veoma značajne za privredu koja se brzo razvija. Međutim, očigledno je da uvođenje rada u više smena nameće mnoge probleme, kao što su teškoće oko otklanjanja uskih grla u preduzećima, potreba povećanja obrtnih sredstava, izmene u strukturi proizvodnje usled nejednakih rezervi u pojedinim granama industrije, plasman proizvedene robe, izmena strukture izvoza i uvoza, obuka potrebne radne snage, itd. Pored toga, kao što je već naglašeno, sam broj smena nije potpuno precizan izraz stepena korišćenja kapaciteta, odnosno stvarnih neiskorišćenih rezervi. Za utvrđivanje stvarnih rezervi i stvarnih mogućnosti povećanja proizvodnje tim putem, potrebno je dalje i egzaktnije izučavanje drugih aspekata ovog problema.

IZVOR: »Indeks« Saveznog zavoda za statistiku, br. 7/1961. i dokumentacija Saveznog zavoda za statistiku.

M. N.

ŠUMSKO BOGATSTVO I NJEGOVO ISKORIŠĆAVANJE

Prirodni uslovi u Jugoslaviji pružaju veoma povoljne mogućnosti za gajenje šuma i razvijanje industrije prerade drveta. Raznolika, uglavnom umerena klima, razvijen reljef, pedološki raznovrsno zemljište, povoljne oborine i insolacija, omogućavaju uspevanje mnogobrojnih vrsta drveća, počev od subtropskih (lovor, plutnik, maslina), pa do vrsta koje rastu u najhladnijim zonama (ariš, smrča).

Jugoslavija se ubraja među evropske zemlje koje imaju potencijalno veoma jak šumski fond. Poa šumom se nalazi 8.831 hiljada ha, ili 35% ukupne teritorije zemlje (prema poslednjem popisu iz 1956), odnosno 0,47 ha po stanovniku. Drvne zalihe u šumama iznose 886 miliona m³, odnosno 48 m³ po stanovniku. Veću drvenu zalihu u apsolutnom iznosu imaju u Evropi samo Švedska (2.133), Finska (1.493) i Francuska (900 miliona m³), a po stanovniku samo Finska (344), Švedska (290), Norveška (120) i Albanija (63 m³). Ako se izuzmu tri skandinavske zemlje, koje imaju specifične uslove, onda Jugoslavija u pogledu zaliha četinara po stanovniku stoji iznad evropskog proseka, a u pogledu lišćara nalazi se na prvom mestu. Međutim, sticajem istorijskih i drugih društveno-ekonomskih činilaca, šumsko bogatstvo zemlje u prošlosti ne samo da nije u potpunosti i racionalno korišćeno, nego je u svom velikom delu i degradirano, čime su smanjene mogućnosti proizvodnje drveta i ispoljavanja zaštitnih funkcija šume u odnosu na zemljište, vodni režim, i sl.

ŠUMSKI FOND

POVRŠINA. Ukupna šumom obrasla površina iznosi 8.831 hilj. ha.¹ U odnosu na ukupnu teritoriju, šume pokrivaju 34,6% površine Jugoslavije. Najšumovitija je Slovenija — sa 45,4% teritorije pod šumom, a zatim slede Bosna

i Hercegovina — sa 42,7%, Crna Gora — sa 41,7%, Hrvatska — sa 35,0%, Makedonija — sa 33,1%, i Srbija — sa 26,3% (APV — 5,7%). (Tabela 1.)

OČUVANOST ŠUMA. Sa gledišta očuvanosti,² odnosno biološke stabilnosti šuma, od ukupnog šumskog fonda na očuvane, stabilne šume dolazi 5.455 hilj. ha, ili oko 62%, na degradirane 1.747 hilj. ha, ili 20%, i na šikare i makije 1.630 hilj. ha, ili 18%. Najnepovoljnije stanje u tom pogledu je u Crnoj Gori, gde od 576 hilj. ha obrasle površine na očuvane šume dolazi svega 144 hilj. ha, ili 25%. Zatim dolazi Makedonija sa 57,1% očuvanih šuma, Bosna i Hercegovina sa 58,5%, Srbija 66,4%, Hrvatska 69,3% i Slovenija 69,4%.

Ovakva struktura šuma nije karakteristična samo za Jugoslaviju nego i za većinu evropskih zemalja (sa izuzetkom Švajcarske, Austrije i skandinavskih zemalja). Međutim, u posleratnom periodu preduzet je niz intenzivnih mera za unapređenje stanja šuma.³ Izvršeni su obimni radovi na meliorisanju šuma (na površini od oko 580 hilj. ha), pošumljeno je oko 180 hilj. ha, izvršene su konverzije nižih u više uzgojne tipove šuma, uneseni su četinari u lišćarske šume, itd. Jedna od mera koja je znatno uticala na poboljšanje šumskog fonda je zabrana držanja koza. Ova mera doprinela je oporavljanju šuma, i to baš degradiranih i šikara, iznad svakog očekivanja.

VLASNIŠTVO NAD ŠUMAMA. Šumski fond Jugoslavije nalazi se pretežnim delom u društvenom vlasništvu. Od ukupno obraslih površina, na šume u društvenom vlasništvu dolazi 6.128 hilj. ha, ili 69,4%, a samo kod očuvanih šuma 3.981 hilj. ha, ili 73,0%. Društveni sektor je najjači u Makedoniji (91,7% svih i 95,5% očuvanih šuma), Bosni i Hercegovini (79,6% i 84,6%) i Hrvatskoj (74,8% i 80,9%). Privatnih (uglavnom seljačkih) šuma ima najviše u Sloveniji (63,5% svih i 55,2% očuvanih šuma), zatim u Srbiji (47,0% i 41,8%). Na ove dve republike dolazi 62% svih privatnih šuma i 68% privatnih očuvanih šuma. (Za Crnu Goru nisu posebno iskazane privatne šume, pošto još nije izvršeno razgraničenje sa bivšim šumama bratstava i plemena.) Privatne šume, kao i u svim evropskim zemljama, u lošijem su stanju nego šume u društvenom vlasništvu. One imaju manju masu po hektaru, manji prirast i više su opterećene sečama, jer se investicije i izvanredni izdaci u poljoprivrednim gazdinstvima često vrše na račun šume.

TABELA 1 — ŠUMSKI FOND PO REPUBLIKAMA 1958

	Jugoslavija		Srbija		Hrvatska	Slovenija	Bosna i Hercegovina	Makedonija	Crna Gora
	svaga	APV	AKMO						
Obrasla površina	8.831	2.321	125	445	1.981	919	2.183	851	576
Očuvane šume	5.455	1.540	108	324	1.372	638	1.276	486	144
Degradirane šume	1.747	492	16	26	334	263	367	158	132
Šikare i makije	1.630	289	2	95	275	18	540	207	300
Društvene šume	6.128	1.229	123	299	1.482	335	1.725	780	576
Očuvane šume	3.981	896	107	248	1.110	286	1.080	464	144
visoke jednodobne*	1.097	202	77	25	638	108	12	138	—
niske**	944	362	30	175	181	3	164	234	—
prebirne***	1.940	332	—	47	291	175	904	93	144
Degradirane šume	913	192	14	17	218	46	206	118	132
Šikare i makije	1.234	140	2	34	154	4	438	198	300
Privatne šume	2.704	1.092	2	146	498	584	439	71	—
Očuvane šume	1.474	644	1	76	261	352	196	21	—
Degradirane šume	834	299	1	9	117	218	160	39	—
Šikare i makije	396	149	—	61	120	14	103	10	—

* Visoke jednodobne šume su semenskog porekla, a sva stabla su približno iste starosti.

** Niske šume (»panjačke») nastaju iz izbojaka iz panja nakon seče.

*** U prebirnim šumama vrši se seča pojedinačnih stabala ili manjih grupica (»prebiranje»), usled čega nastaje struktura koju karakteriše zastupljenost stabala svih debljina i starosti.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

¹ Pored toga, postoji 1.168 hilj. ha krša i goleti, 16 hilj. ha živog peska, 304 hilj. ha šumskih pašnjaka i 36 hilj. ha enklaviranih poljoprivrednih zemljišta, što ukupno čini 10.356 hilj. ha zemljišta predodređenog za šumsko gazdovanje. Međutim, pod šumskim fondom se podrazumeva samo obrasla površina.

² Kao merila stepena očuvanosti šuma uzimaju se — u okviru pojedinih uzgojnih tipova — drvena zaliha po hektaru, prirast, sposobnost prirodnog obnavljanja, i sl. Pošto ovi pojmovi nisu čvrsti i strogo definisani, subjektivni momenat igra važnu ulogu prilikom klasifikacije, što u izvesnom smislu dovodi do iskrivljavanja slike o stvarnom stanju fonda.

³ Rezultati ovih mera nisu obuhvaćeni navedenim statističkim podacima, tako da se može smatrati da je stanje povoljnije nego što oni pokazuju.

Za ocenu privatnih šuma važna je i struktura po veličini poseda. Površina privatnih šuma u Srbiji (podaci se odnose na oko 770 hilj. ha) razbijena je na oko 1,4 miliona parcela koje poseduje oko 570 hiljada domaćinstava. Prema tome, na jedno domaćinstvo dolazi 1,4 ha, a na jednu parcelu 0,5 ha. Od 168 hiljada domaćinstava koja u Sloveniji poseduju 472 hilj. ha šuma (85% domaćinstava i 81% privatnih šuma), posede do 3 ha imaju 123 hilj. domaćinstava (svega 84 hilj. ha, ili 18%), posede od 3 do 10 ha imaju 34 hilj. domaćinstava (svega 185 hilj. ha, ili 39%) i posede preko 10 ha 11 hilj. domaćinstava (203 hilj. ha, ili 43%). U ostalim republikama privatne šume čine razbacane posede do 3 ha, koji, po pravilu, čine sastavni deo poljoprivrednih gazdinstava. Izuzetak je Hrvatsko zagorje (srezovi Varaždin i Krapina), gde privatne šume čine jedinstvene šumske komplekse.

DRVNA ZALIHA. Ukupna drvna zaliha u šumama iznosi 886.189 hilj. m³, od čega na očuvane šume dolazi 770.774, na degradirane 95.057 i na šikare 20.358 hilj. kubnih metara.⁴ (Tabela 2.)

Drvna zaliha po 1 ha u proseku u svim šumama iznosi 100 m³. Međutim, velike razlike postoje po tipovima šuma, po narodnim republikama i po vlasništvu. U očuvanim šumama prosečna zaliha u zemlji iznosi 141 m³/ha, odnosno u Srbiji 93, Hrvatskoj 130, Sloveniji 165, Bosni i Hercegovini 202, Makedoniji 91 i Crnoj Gori 289 m³/ha. U očuvanim šumama društvenog vlasništva zaliha iznosi 161 m³/ha, a u privatnim šumama svega 88 m³/ha. Razlike u drvnj zalihi po hektaru po narodnim republikama proizlaze pretežno iz nejednakog sastava šuma po uzgojnim tipovima. Tako u Srbiji na prebirne šume dolazi 37,1% površine svih očuvanih šuma u društvenoj svojini, u Hrvatskoj 26,2%, Sloveniji 61,2%, Bosni i Hercegovini 83,7%, Makedoniji 20,0% i Crnoj Gori 100%. Niskih šuma ima najviše u Srbiji i Makedoniji (63% površine i 68% drvne zalihe od ukupno u zemlji), a visokih jednodobnih u Hrvatskoj (58% površine i 55% zalihe od ukupno u zemlji) i Srbiji (18% i 14%). (Tabela 3.)

TABELA 3 — DRVNA ZALIHA PO 1 HA U DRUŠTVENIM ŠUMAMA 1958 (U m³)

	Jugosla- vija	Srbi- ja	Hrvat- ska	Slo- venija	Bosna i Herce- govina	Make- donija	Crna Gora
Očuvane šume	161	112	149	197	217	90	289
visoke jedno- dobne šume	141	110	134	189	34	159	—
niske šume	33	40	26	23	31	28	—
prebirne šume	236	194	258	204	250	146	289
Degradirane šume	56	41	27	93	87	26	94
Šikare i makije	12	12	6	13	12	11	22

Podaci: izračunato na bazi podataka u tabelama 1 i 2.

Struktura očuvanih šuma u smislu starosnih klasa i debljinskih razreda je nepovoljna. Od 1.097 hilj. ha visokih jednodobnih šuma u društvenom vlasništvu na sastojine do 40 godina starosti dolazi 41,7% površine, od 40 do 80 godina 37,4%, i preko 80 godina 20,9%. Preovlađuju mlade i srednjodobne sastojine (oko 80%), dok postoji manjak zrelih šuma. Kod normalnog, uravnoteženog stanja, na svaku od ovih starosnih klasa dolazi prosečno oko jedna trećina površine.⁵

Kod prebirnih šuma struktura u smislu debljinskih razreda je manje nepovoljna. Na debljinski razred do 20 cm dolazi 11% zalihe, od 20—40 cm 36,7%, i preko 40 cm 52,6%, dok normalan raspored iznosi u proseku 20 : 30 : 50. U Sloveniji postoji izraziti manjak zrelih stabala (na debljinski razred preko 40 cm dolazi svega 32% zalihe), dok u svim ostalim republikama u srednjem debljinskom razredu postoji višak mase na račun najtanjih stabala.

Kod niskih šuma u starosnoj klasi do 10 godina nalazi se 25,8% površine, u klasi od 10 do 20 godina 49,2%, od 20 do 30 godina 17,4%, i preko 30 godina 7,6%. Prema tome, u starosnim klasama do 20 godina nalazi se 75% niskih šuma, što se smatra kao nepovoljno.

TABELA 2 — DRVNA ZALIHA U ŠUMAMA PO REPUBLIKAMA 1958

	Jugoslavija		Srbija		Hrvatska	Slovenija	Bosna i Hercegovina	Make- donija	Crna Gora
		svega	APV	AKMO					
Ukupno	886.189	168.174	14.099	22.377	189.578	126.221	290.119	51.466	60.633
Očuvane šume	770.774	143.368	13.543	19.868	178.735	105.041	257.522	44.456	41.652
Degradirane šume	95.057	19.860	505	607	8.971	20.933	26.278	6.621	12.395
Šikare i makije	20.358	4.946	51	1.903	1.871	247	6.319	388	6.586
Društvene šume*	706.824	110.152	14.032	17.730	172.322	60.556	257.842	45.319	60.633
Očuvane šume	640.893	100.671	13.507	17.005	165.536	56.238	234.739	42.059	41.652
visoke jednodobne	154.214	22.227	10.167	1.806	85.502	20.387	4.115	21.983	—
niske	30.903	14.385	3.340	5.496	4.795	70	5.020	6.633	—
prebirne	455.776	64.059	—	9.703	75.238	35.781	225.604	13.443	41.652
Degradirane šume	51.283	7.836	474	338	5.836	4.265	17.915	3.038	12.395
Šikare i makije	14.648	1.645	50	387	952	53	5.188	222	6.586
Privatne šume	179.365	58.022	67	4.647	17.255	65.663	32.277	6.147	—
Očuvane šume	129.881	42.698	36	2.862	13.201	48.803	22.783	2.397	—
Degradirane šume	43.773	12.024	31	269	3.136	16.667	8.363	3.584	—
Šikare i makije	5.711	3.301	—	1.515	919	193	1.131	166	—

* Državne i zadružne

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

⁴ Prvi posleratni podaci o drvnj zalihi dobiveni su tzv. »brzom inventarizacijom« šuma koja je sprovedena 1946/47. godine. Prema ovim podacima (SGJ 1954), drvna zaliha je iznosila 773,6 miliona m³. Prema statističkom popisu iz 1953 (SGJ 1955), zaliha je iznosila 741,2 miliona m³ (bez šikara). Popis šuma u 1958 (SGJ 1960) pokazuje zalihu od 886.189 hilj. m³. Razlike u navedenim podacima nastaju u prvom redu zbog različitih metoda primenjenih prilikom procene, zbog uticaja subjektivnih momenata, kao i usled nejednake obuhvatnosti. Najnoviji podaci iz 1958, koji se, za razliku od ranijih, zasnivaju više na merenjima nego proceni, pokazuju da je zaliha znatno veća. Naime, od 1953. do 1958. izrađeni su uređajni elaborati za oko 2 miliona hektara društvenih šuma. Iskustvo je pokazalo da premer pokazuje redovno veću masu nego procena. Stoga se može očekivati da će izrada uređajnih elaborata za preostala 2—2,5 miliona hektara šuma potvrditi pretpostavke da je stvarna zaliha veća i od one iz 1958.

⁵ Ovaj zaključak se, međutim, ne može uzeti kao apsolutan, jer ne vredi za sve vrste drveća. Tako su, na primer, šume topole zrele sa 30 godina, alepskog bora sa 50, ostalih borova i jasena sa 80 godina. Prema tome, navedena nenormalnost nije toliko izrazita.

Kod privatnih šuma na očuvane šume dolazi 54,5% površine i 72,4% zalihe (prema 65,0% i 90,7% u društvenim šumama), dok na degradirane šume i šikare dolazi 45,5% površine i 27,5% zalihe. U najboljem stanju su privatne šume u Sloveniji, zatim u Bosni i Makedoniji, a najlošije su u Hrvatskoj i Srbiji. (Tabela 4.)

TABELA 4 — DRVNA ZALIHA PO 1 HA U PRIVATNIM ŠUMAMA 1958

	(U m³)						
	Jugosla- vija	Srbija	Hrvat- ska	Slo- venija	Bosna i Herce- govina	Make- donija	Crna Gora
Očuvane šume	88	66	51	139	116	104	—
Degradirane šume	52	40	27	76	52	92	—
Šikare i makije	14	22	8	14	11	17	—

Podaci: izračunato na bazi podataka u tabelama 1 i 2.

SASTAV ŠUMA PREMA VRSTAMA DRVEĆA. Po odnosu između četinarara i lišćara, sastav šuma u Jugoslaviji je nepovoljan. Od ukupne drvene zalihe očuvanih šuma na četinare dolazi svega 229,7 miliona m³, ili 29,8% (tabela 5). Učešće četinarara je podjednako u šumama u društvenom i privatnom vlasništvu. U Sloveniji na četinare dolazi 62,6%, u Bosni 37,2%, u Crnoj Gori 37,8%, dok je u Srbiji, Hrvatskoj

TABELA 5 — DRVNA MASA OČUVANIH ŠUMA PO REPUBLIKAMA 1958

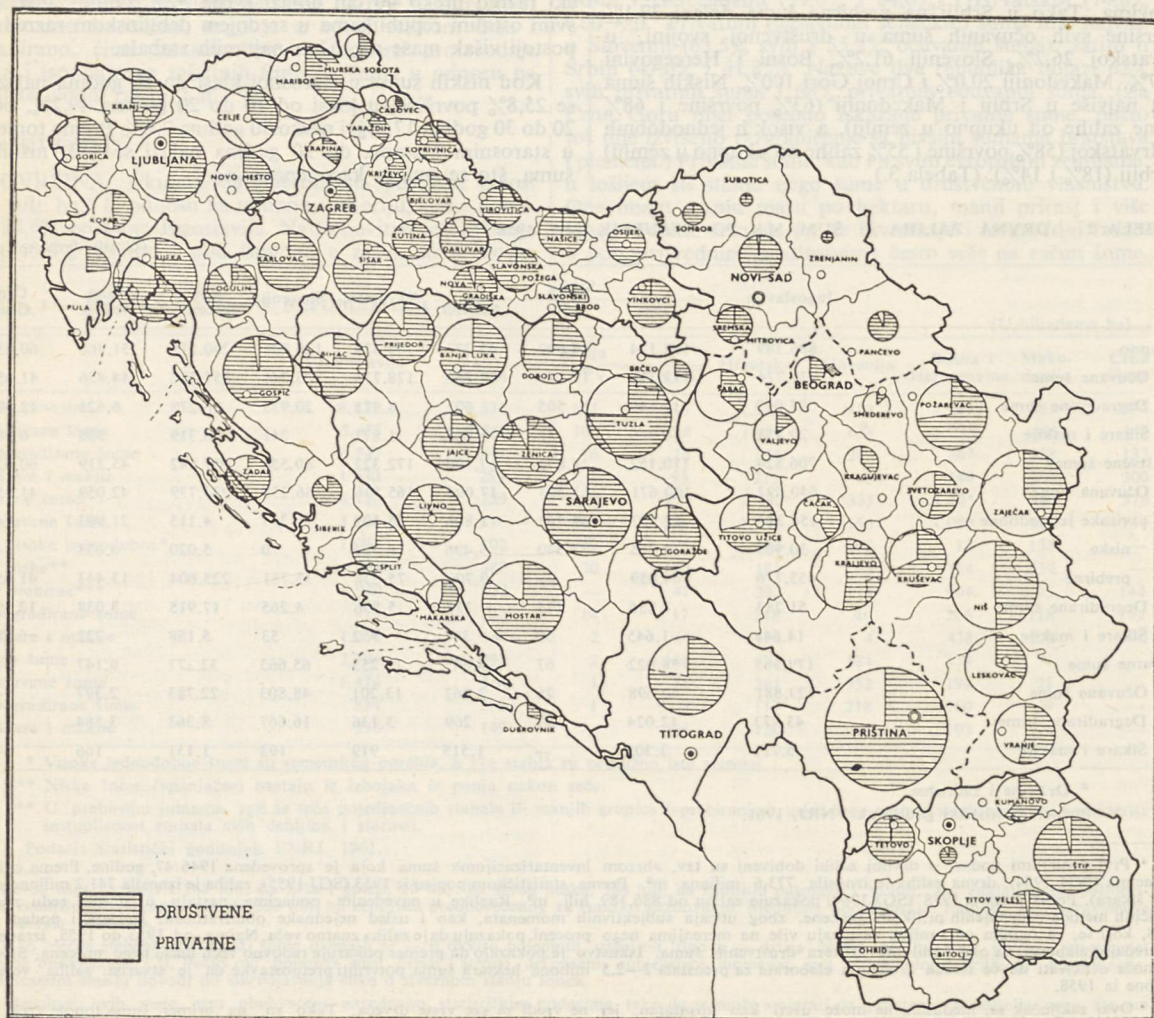
	(U hiljadama m ³)						
	Jugosla- vija	Srbija	Hrvat- ska	Slo- venija	Bosna i Herce- govina	Make- donija	Crna Gora
Svega	770.774	143.368	178.735	105.041	257.522	44.456	41.652
Od toga:							
lišćari	541.072	131.660	144.338	39.293	161.694	38.155	25.928
četinari	229.702	11.708	34.397	65.748	95.828	6.301	15.724
Društvene šume	639.405	100.410	165.486	56.238	234.730	40.889	41.652
lišćari	448.809	91.290	132.360	20.979	143.045	35.204	25.928
četinari	190.596	9.120	33.126	35.259	91.685	5.685	15.724
Privatne šume*	131.369	42.958	13.249	48.803	22.792	3.567	—
lišćari	92.263	40.370	11.978	18.314	18.649	2.951	—
četinari	39.106	2.588	1.271	30.489	4.143	616	—

* Za razliku od podataka u tabeli 2, gde su zadružne šume (koje imaju zalihi od svega 1.448 hiljada m³) uključene u društvene šume, u ovoj tabeli zadružne šume su iskazane zajedno sa privatnim, pošto za njih ne postoji posebna podela na lišćare i četinare.

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

i Makedoniji učešće četinarara znatno ispod jugoslovenskog proseka. Četinari su koncentrisani na Sloveniju (28,6% od ukupno u Jugoslaviji), manji deo Hrvatske (15%), Bosnu

KARTOGRAM 1 — POVRŠINE OČUVANIH ŠUMA PO SREZOVIMA

KARTOGRAM 2 — DRVNA ZALIAH OČUVANIH ŠUMA PO SREZOVIMA

(41,8%), i Crnu Goru (6,8%), dok je zaliha lišćarskog drveta raspoređena ravnomernije.⁶

Glavna vrsta drveća u šumama Jugoslavije je bukva, na koju dolazi 52,2% ukupne drvene zalihe u očuvanim šumama. Činjenica da bukva ima mali procent reproduktivnog drveta (prema današnjoj tehnologiji prerade), da pri eksploataciji traži brzu manipulaciju i da su pozicije upotrebe bukovog drveta uže nego kod četinaru, hrasta ili mekih lišćara, smanjuje u celini ekonomsku vrednost šumskog fonda. Tek razvoj tehnologije prerade drveta u novije vreme (viskozna celuloza, ljuštena ambalaža, ploče, itd.) otvara i bukovini bolje perspektive. Unošenjem četinaru u lišćarske šume (»očetinjavanjem«) i njihovim forsiranjem prilikom pošumljavanja, podizanjem novih šuma, intenzivnih kultura i plantaža topola, i drugim sličnim merama popravice se u doglednoj budućnosti sastav šuma. (Tabela 6.)

TABELA 6 — DRVNA ZALIIHA PREMA VRSTAMA DRVEĆA PO REPUBLIKAMA 1953*

(U %)

	Jugo slavija	Srbija	Hrvat- ska	Slove- nija	Bosna i Herce- govina	Make- donija	Crna Gora
Svega	100	100	100	100	100	100	100
lišćari	71,3	90,3	81,6	35,5	62,3	87,4	62,2
hrast	11,1	16,3	18,7	1,9	6,3	17,3	—
bukva	52,2	61,9	46,5	30,0	52,6	66,0	61,7
ostali tvrdi lišćari	6,9	10,3	13,7	2,8	3,4	3,4	0,5
meki lišćari	1,1	1,8	2,7	0,8	—	0,7	—
Četinari	28,7	9,7	18,4	64,5	37,7	12,6	37,8
jela i smrča	23,3	8,0	16,8	58,1	34,5	2,8	33,7
ostali	5,4	1,7	1,6	6,4	3,2	9,8	4,1

* Podaci popisa šuma iz 1958. ne daju detaljniju strukturu šumskog fonda po vrstama drveća. Zbog toga je struktura prikazana prema stanju u 1953, jer između te dve godine nije došlo do većih promena.

Podaci: izračunato na bazi podataka Statističkog godišnjaka FNRJ, 1958.

PRIRAST. Prirast u šumama Jugoslavije iznosi 21,7 miliona m³ (prema FAO: World Forest Inventory 1958). Zbog šarenila u pogledu tipova šuma, u kojima je prirast različit, utvrđivanje prirasta povezano je sa nizom teškoća. Merenja koja su vršena u pojedinim područjima u poslednjih nekoliko godina, kao i procene vršene u okviru pojedinih narodnih republika (Šumarska enciklopedija I), ukazuju

da je neopravdano potcenjivanje prirasta koje se ponekad vrši tim pre što šumskougoznoj radovi koji se sprovode doprinose njegovom stalnom povećavanju.

TEHNIČKA OPREMLJENOST. *Komunikacije.* Udaljenost šuma od potrošačkih centara i glavnih saobraćajnih arterija, koja prouzrokuje probleme transporta tako voluminozne materije kao što je drvo, zatim orografski momenti, i sl., čine komunikativnost šuma osnovnim pokazateljem tehničke opremljenosti šumarstva. U 1953. godini bilo je 13.155 km šumskih saobraćajnica, od čega 8.893 km šumskih puteva i 3.319 km šumskih železnica, dok su ostalo vodeni putevi, stabilne žičare i čekrci (prema podacima Saveza inženjera i tehničara šumarstva i drvne industrije Jugoslavije, iznetim na II šumarskom kongresu 1954, u Ohridu — ref. II, tab. 21). Ako se uzme da se u Jugoslaviji godišnje gradi oko 1.000 km šumskih puteva, onda bi ukupna dužina saobraćajnica danas iznosila oko 21–22 hilj. km, što bi u odnosu na očuvane šume iznosilo oko 4,0 km na 1.000 ha. Smatra se da ovo iznosi tek 20–50% od normi (proseka za razvijene evropske zemlje). Nedovoljna komunikativnost (neotvorenost) šuma istovremeno je i znak nedovoljno razvijene mreže javnog saobraćaja, jer za otvaranje šume nije dovoljna samo izgradnja »šumskog« puta, već i osovina javnog saobraćaja na koju bi se šumske komunikacije naslanjale. Zbog toga je izgradnja arterija javnog saobraćaja osnovni uslov i za otvaranje šuma, što pokazuje zavisnost razvoja ove grane od opšteg privrednog razvoja zemlje.

Mehanizovanost radova. Radovi na seči i izradi drveta u šumi su slabo mehanizovani i obavljaju se skoro isključivo ručno što je, uostalom, slučaj i u drugim evropskim zemljama, izuzev Švedske. U periodu 1948–1951. učinjen je pokušaj šire primene motornih testera (nabavljeno je oko 1.350 motornih testera), ali ovaj pokušaj nije uspeo.

Transport drveta u fazi privlačenja (od panja do javne komunikacije) mehanizovan je sa oko 15%, a u fazi izvoza sa oko 85% (kamionima oko 50% i šumskim železnicama 35%). Šumska gazdinstva i drvnoindustrijska preduzeća imala su u 1958. godini 105 traktora, 74 traktorske prikolicе, 588 kamiona, 105 kamionskih prikolica, 69 motornih žičara, 177 lokomotiva i 3.267 vagoneta (prema popisu koji je izvršilo Stručno udruženje šumskoprivrednih organizacija Jugoslavije). Ukupna pogonska snaga u eksploataciji šuma (ne računajući kamione) iznosila je u 1955. god. 4.980 kW, ili oko 10 kW na 100 zaposlenih radnika, dok je u isto vreme ra prosečno 100 radnika u industriji dolazilo 202 kW, a u zanatstvu 82 kW (»Statistički bilten« Saveznog zavoda za statistiku, br. 65: »Pogonska snaga u privredi FNRJ«).

INVESTICIJE. U periodu 1957–1960. u šumarstvo je u proseku godišnje investirano 8,7 milijardi dinara (»Statistički bilten« Narodne banke FNRJ, br. 2). Oko 50% svih sredstava dolazilo je iz Fonda za unapređivanje šumarstva, 16% iz Opšteg investicionog fonda, 13% iz amortizacije i 16% iz ostalih izvora. Prema tehničkoj strukturi, oko 62% utrošeno je u građevinske objekte (53% na šumske komunikacije i 9% na zgrade), 20% za opremu i 18% na ostalo (pošumljavanje krševa i goleti). Pored toga, godišnje su ulagane još oko 2 milijarde dinara (ocena) u eksploataciju šuma koju vrše drvni kombinati, tako da su ukupne investicije iznosile oko 10,7 milijardi godišnje.

ISKORIŠĆAVANJE ŠUMA

Industrijsko iskorišćavanje šuma na teritoriji današnje Jugoslavije, u prvom redu u Bosni i Hrvatskoj, započelo je još oko 1880. godine. Nagomilane rezerve drvne mase u šumama prašumskog tipa, jevtina radna snaga i dobra konjunktura na tržištu u susednim zemljama, naročito za četinare i hrastovinu, omogućavali su sve do prvog svetskog rata visoko rentabilnu eksploataciju. Međutim, posečeno drvo se iskorišćavalo rasipnički, sa velikim procentom otpatka, jer su na tržište mogli da dođu samo najkvalitetniji proizvodi. Najbolje hrastovo drvo u Slavoniji i Srbiji cepano je u dužice, bukovina je cepana u vratila i vesla, a četinari su, osim u rezanom obliku, izvoženi i u

otesanom stanju na dalju preradu. Pored industrijskih seča, individualni korisnici (seljaci) sekli su, kako u državnim, tako i u privatnim šumama, drvo za vlastite potrebe (seljačka građa i ogrev), a manjim delom i za tržište.

Između dva rata stanje se nešto popravilo, ali je iskorišćavanje šuma i dalje zadržalo primitivan karakter. U tom periodu je na industrijske seče otpadalo manje od jedne trećine, a na sitnoproizvođačke, uključujući i eksploataciju koju su vršili sitni trgovci, preko dve trećine.⁷ Industrija prerade drveta bila je jednostrano razvijena. Postojala je hipertrofirana pilanska industrija, tj. primarna prerada niskog stepena obrade, zatim industrija tanina i suva destilacija, dok je finalna prerada bila samo neznatno razvijena. U 1934. je bilo 3.255 pilana, od čega 2.341 mala, na vodeni pogon, i svega tri fabrike šperploča. Fabrike nameštaja i drugih finalnih proizvoda imale su uglavnom zanatski karakter. Zbog stagniranja privrednog razvoja, unutrašnje tržište nije moglo apsorbovati veći deo proizvodnje, tako da je izvoz u celom tom periodu bio veoma značajan, ali sa veoma nepovoljnom strukturom. Tako su proizvodi eksploatacije šuma (ogrevno, oblo i tesano drvo) učestvovali sa oko 30% u ukupnoj vrednosti izvoza proizvoda na bazi drveta, a rezana građa sa 60–65%, dok su ostalo (oko 5–10%) bili proizvodi hemijske (tanin, a kasnije i celuloza) i finalne prerade. Industrijska eksploatacija je ubrzano vodila ka smanjivanju drvne zalihe i iscrpljivanju šuma, u prvom redu četinarskih i hrastovih, dok su agrarna prenaseljenost, ekstenzivna poljoprivreda i stočarstvo u velikoj meri upućivali seljaka na šumu. Šume su uzurpirane i krčene, najkvalitetnije drvo je usled nepostojanja industrije i tržišta primitivno korišćeno, a napasanje i brst stoke u šumama onemogućavali su njihovo prirodno podmlađivanje. Sve ovo, zajedno sa ratnim razaranjima, učinilo je da nova Jugoslavija nasledi znatno oslabljen šumski fond, sa nepovoljnim uslovima za eksploataciju i manje vrednim vrstama drveća (bukva).

Izvanredno visoke unutrašnje potrebe u drvetu za obnovu i izgradnju zemlje, nužnost eksporta velikih količina drveta, a naročito u vreme ekonomske blokade, potrebe u ogrevu, nedostatak tehničkih sredstava u iskorišćavanju šuma i transportu drveta, prouzrokovali su u posleratnom periodu veliki pritisak na šume, a naročito na one najpriступalnije. Tek od 1953. prelazi se na normalno, organizovanje eksploatacije šuma i na oštro sužavanje obima seča.

OBIM I STRUKTURA SEČE.⁸ U iskorišćavanju šuma od 1947. do 1960. mogu se razlikovati tri karakteristična perioda.

U periodu 1947–1951. seče su u proseku iznosile preko 29 miliona m³ godišnje. Maksimum je postignut u 1949, kada je posečeno preko 32 miliona m³ drvne mase. Ocenjuje se da je u tom periodu seča nadmašivala prirast za 7–8 miliona m³ godišnje, odnosno da se drvna zaliha smanjila za 35–40 miliona m³.

U drugom periodu, 1952–1956, došlo je do postepenog smanjivanja seča, koje su iznosile u proseku 23.400 hilj. m³ godišnje, ili 18% manje nego u prethodnom periodu.

U trećem periodu, 1957–1960, dolazi do stabilizacije seča na oko 19 miliona m³.

Međutim, obimni šumskokulturni i tehnički radovi koji su u posleratnom periodu izvršeni u šumama, organizaciono sređivanje eksploatacije, bolje korišćenje posečenih drvnih masa, razvoj drvne industrije, i dr., stvorili su uslove da se ponovo pređe na postepeno proširivanje iskorišćavanja šuma. U 1960. godini seče su iznosile oko 19,5 miliona m³.

⁷ Inž. Stjepan Šurić: »Iskorišćavanje šuma« u knjizi »Razvoj šumarstva i drvne industrije Jugoslavije 1945–1956«, Beograd, 1959.

⁸ Podaci o seči šuma su nepotpuni. Zbog prirode objekata (udaljenost, veliki broj malih šumskih poseda i korisnika, i sl.) nije moguće evidentirati sve seče koje vrše individualni korisnici, a naročito bespravne oblike korišćenja šuma. Pored toga, statistička služba evidentira seče tek od 1955, tako da podaci ne mogu pružiti potpunu sliku o iskorišćavanju šuma u posleratnom periodu. Zbog toga se za potrebe ovog prikaza koriste kako podaci o evidentiranim sečama, tako i procene ukupnih seča koje statistička služba svake godine dostavlja FAO.

a pretpostavlja se da će se tendencija porasta od 2—3% godišnje i ubuduće zadržati. (Tabela 7.)

TABELA 7 — SEČA ŠUMA U JUGOSLAVIJI 1947—1960

	(U hiljadama m ³)		
	Ukupne seče (bruto)	Evidentirane seče (bruto)	Šumska proiz- vodnja (neto)
Ø 1947—1951	29.113	...	24.029
Ø 1952—1956	23.400	...	19.589
Ø 1957—1960	19.200	13.721	16.061
1960	19.500	14.653	16.190

Podaci: za šumsku proizvodnju Statistički godišnjak FAO za odgovarajuće godine, a za 1960. procena; za evidentirane seče Statistički godišnjak FNRJ, a ukupne seče su izračunate na bazi podataka o šumskoj proizvodnji.

Struktura seča u odnosu na organizatore (društveni i privatni sektor) i vrste drveća (lišćari — četinari), kao i promene koje su u tom pogledu nastale, pružaju dalja objašnjenja za karakteristike posleratnog iskorišćavanja šuma. (Tabela 8.)

U prvom periodu (1947—1951) odnos društvenog i privatnog sektora u ukupnim sečama bio je 44:56, u drugom periodu (1952—1956) — 40:60, a u trećem (1957—1960) — 49:51. Međutim, po osnovnim vrstama drveća odnos je sasvim drugačiji: kod lišćara društveni sektor je učestvovao u ukupnim sečama po pomenutim periodima sa 31,1%, 30,0% i 39,7%, a kod četinarara sa 88,7%, 74,4% i 86,1%. Ovo odražava različitu strukturu potrošnje i potreba,

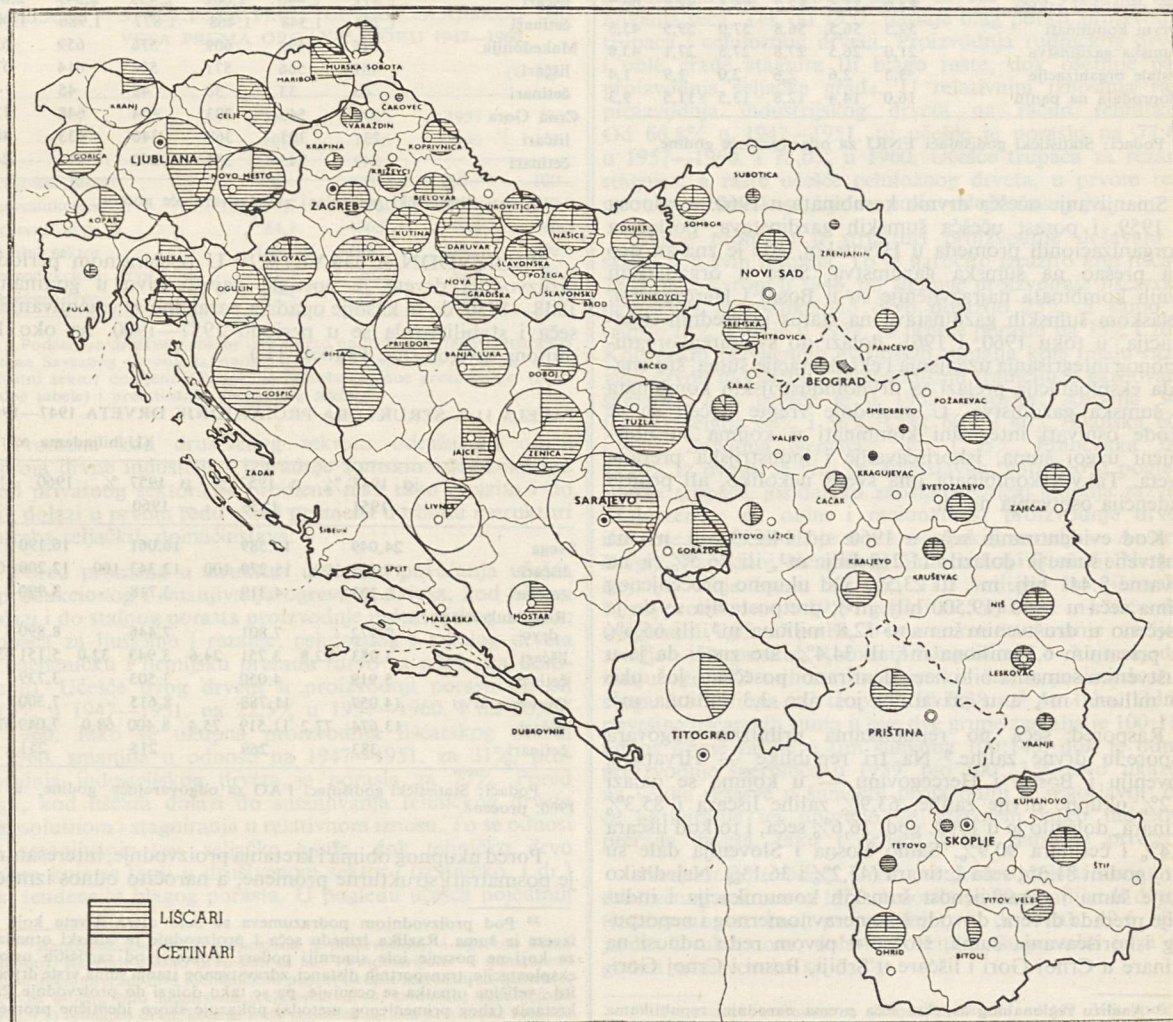
TABELA 8 — SEČA ŠUMA PREMA ORGANIZATORU I VRSTAMA DRVEĆA 1947—1960

	(U hiljadama m ³)			
	Ø 1947—1951	Ø 1952—1956	Ø 1957—1960	1960
Ukupne seče	29.113	23.400	19.200	19.500
lišćari	20.868	18.100	14.290	14.400
četinari	8.245	5.300	4.910	5.100
U organizaciji dru- štvenog sektora	12.896	9.393	9.482	10.408
lišćari	6.491	5.444	5.920	6.650
četinari	6.405	3.939	3.562	3.758
U organizaciji pri- vatnog sektora	16.217	14.007	9.718	9.092
lišćari	14.378	12.656	8.370	7.750
četinari	1.839	1.351	1.348	1.342

Podaci: seče u organizaciji društvenog sektora izračunate na bazi statističkih podataka o šumskoj proizvodnji (»Indeks« Saveznog zavoda za statistiku za odgovarajuće godine); seče u organizaciji privatnog sektora dobivene su kao razlika između ukupnih seča i seča u organizaciji društvenog sektora.

odnosno način njihovog podmirivanja. U ukupnoj potrošnji (uključujući izvoz), društveni sektor se pojavljuje u prvom redu kao potrošač industrijsko-tehničkog drveta, u kome pretežan deo predstavljaju četinari. Privatni sektor (selo) pojavljuje se u prvom redu kao potrošač ogrevnog drveta, tj. lišćara. Smanjivanje ukupnog obima seča u periodu 1957—1960. u odnosu na period 1947—1951. u stvari

KARTOGRAM 3 — INDUSTRIJSKA SEČA ŠUMA PO SREZOVIMA

znači smanjivanje seča četinaru u društvenom sektoru (smanjen izvoz i racionalizacija upotrebe ovog drveta u domaćoj potrošnji) i seča lišćara na privatnom sektoru (manja potrošnja ogrevnog drveta, a donekle i sitne građe). Seča četinaru u društvenom sektoru u periodu 1947—1951. iznosila je 6.405 hilj. m³, a u periodu 1957—1960. godine 3.562 hilj. m³, odnosno opala je za 44,4%. U istim periodima seča lišćara u privatnom sektoru iznosila je 14.378 hilj. m³, odnosno 8.370 hilj. m³, tj. smanjena je za 41,8%. Istovremeno seča lišćara je u društvenom sektoru opala svega za 8,8%, a četinaru u privatnom za 26,7%.

Kretanje seča u posleratnom periodu pokazuje smanjivanje seča u privatnom sektoru, dok je smanjivanje kod društvenog sektora zaustavljeno već oko 1955. godine. Otada seča na društvenom sektoru ima tendenciju porasta. Ovo znači da je došlo do jačanja organizovanih oblika eksploatacije šuma, uz bolje korišćenje posećene drve mase, kao i do jačanja socijalističkih oblika proizvodnje u ovoj grani privrede.

Na društveni sektor dolazi 85—90% seča (u društvenim šumama, ne računajući bespravne seče), a od toga samo na drvene kombinatne otpada 45—60%. (Tabela 9.)

TABELA 9 — STRUKTURA SEČA U DRUŠTVENIM ŠUMAMA PREMA ORGANIZATORU 1955—1960

	1955	1956	1957	1958	1959	1960
(U %)						
Svega društveni sektor	84,0	85,6	87,2	86,5	88,5	90,7
Drveni kombinati	59,5	56,5	56,8	57,0	59,5	45,5
Šumska gazdinstva	21,0	26,5	27,8	27,5	27,1	43,8
Ostale organizacije	3,5	2,6	2,6	2,0	1,9	1,4
Maloprodaja na panju	16,0	14,4	12,8	13,5	11,5	9,3

Podaci: Statistički godišnjaci FNRJ za odgovarajuće godine.

Smanjivanje učešća drvnih kombinata u 1960. u odnosu na 1959. i porast učešća šumskih gazdinstava, posledica je organizacionih promena u Hrvatskoj, gde je znatan deo seča prešao na šumska gazdinstva. Seče u organizaciji drvnih kombinata najrazvijenije su u Bosni i Hercegovini. Prelaskom šumskih gazdinstava na status privrednih organizacija, u toku 1960. i 1961. dolazi do sve šireg organizacionog integrisanja uzgajanja i eksploatacije šuma, što znači da eksploatacija prelazi sa drvnoindustrijskih kombinata na šumska gazdinstva. U poslednje vreme počeli su se takođe osnivati integralni kombinati u kojima su objedinjeni uzgoj šuma, iskorišćavanje i industrijska prerada drveta. Takvih kombinata ima svega nekoliko, ali postoji tendencija osnivanja novih.

Kod evidentiranih seča u 1960. od 14.653 hilj. m³ na društvene šume je dolazilo 11.212 hilj. m³, ili 76,5%, a na privatne 3.441 hilj. m³, ili 23,5%. Od ukupno procenjenog obima seča u 1960 (19.500 hilj. m³), pretpostavlja se da je posećeno u društvenim šumama 12,8 miliona m³, ili 65,6% i u privatnim 6,7 miliona m³, ili 34,4%, što znači da je u društvenim šumama bilo neevidentirano posećeno još oko 1,6 miliona m³, a u privatnim još oko 3,3 miliona m³.

Raspored seča po republikama približno odgovara rasporedu drve zalihe.⁹ Na tri republike — Hrvatsku, Sloveniju i Bosnu i Hercegovinu — u kojima se nalazi 70,2% ukupne drve zalihe, 63,9% zalihe lišćara i 85,3% četinaru, dolazilo je u 1960. god. 76,6% seča, i to kod lišćara 70,4% i četinaru 90,9%. Samo Bosna i Slovenija dale su u toj godini 81,3% seča četinaru (45,2% i 36,1%). Nejednako stanje šuma i nerazvijenost šumskih komunikacija i industrije prerade drveta, dovode i do neravnomernog i nepotpunog iskorišćavanja šuma, što se u prvom redu odnosi na četinare u Crnoj Gori i lišćare u Srbiji, Bosni i Crnoj Gori.

⁹ Analizu regionalnog aspekta seča prema narodnim republikama moguće je dati samo na bazi evidentiranih seča za period 1955—1960.

U stvari, oko dve trećine industrijskih seča vrši se u manjem broju razvijenijih srezova (kod četinaru u 14, a lišćara u 23 sresa). Međutim, dok se kod četinaru u tim srezovima istovremeno nalazi i glavina drve zalihe, kod lišćara to nije slučaj. Preostala trećina seča lišćara vrši se u srezovima odnosno šumama gde se nalazi oko 60% zalihe. Tako se samo u devet nerazvijenih srezova (Čačak, Kraljevo, Niš, Požarevac, Vranje, Doboj, Livno, Mostar i Štip) i AKMO nalazi 122,9 miliona m³ zalihe lišćarskog drveta, ili 22,7% od ukupnih zaliha u zemlji, dok industrijske seče iznose svega 587.000 m³, ili 8,4% od ukupnih. (Tabela 10.)

TABELA 10 — EVIDENTIRANE SEČE LIŠĆARA I ČETINARA PO REPUBLIKAMA 1955—1960

	1955	1956	1957	1958	1959	1960
(U hiljadama m ³)						
Jugoslavija	13.446	13.612	12.957	13.296	13.977	14.653
lišćari	9.472	9.902	9.186	9.173	9.778	10.306
četinari	3.974	3.710	3.771	4.123	4.199	4.347
Srbija	1.862	2.045	1.897	1.897	1.863	2.090
lišćari	1.761	1.923	1.773	1.792	1.758	1.984
četinari	101	122	123	106	105	106
Hrvatska	4.099	4.062	3.723	3.490	3.829	3.643
lišćari	3.474	3.513	3.230	3.062	3.379	3.227
četinari	625	549	493	428	450	417
Slovenija	2.177	2.363	2.496	2.417	2.443	2.718
lišćari	1.054	1.151	1.182	1.011	1.044	1.147
četinari	1.123	1.212	1.314	1.406	1.399	1.571
Bosna i Hercegovina	4.204	3.994	3.529	4.310	4.535	4.854
lišćari	2.471	2.446	2.062	2.433	2.549	2.888
četinari	1.733	1.548	1.468	1.877	1.986	1.966
Makedonija	525	599	609	576	659	620
lišćari	481	566	571	528	614	576
četinari	43	33	38	48	45	45
Crna Gora	579	548	703	604	648	727
lišćari	231	303	368	346	433	485
četinari	349	245	335	258	215	242

Podaci: Statistički godišnjaci za odgovarajuće godine.

PROIZVODNJA DRVETA.¹⁰ U posleratnom periodu proizvodnja drveta je postigla najviši nivo u godinama 1948—1950. da bi kasnije opadala paralelno sa smanjivanjem seča i stabilizovala se u periodu 1957—1960. na oko 16 miliona m³ godišnje. (Tabela 11.)

TABELA 11 — STRUKTURA PROIZVODNJE DRVETA 1947—1960

	Ø 1947 % — 1951	Ø 1952 % — 1956	Ø 1957 % — 1960	1960 %
(U hiljadama m ³)				
Svega	24.049	19.589	16.061	16.190
lišćari	17.727 100	15.270 100	12.343 100	12.200 100
četinari	6.302	4.319	3.718	3.990
Reprodukciono drvo	9.972	7.801	7.446	8.890
lišćari	4.053 22,8	3.751 24,6	3.943 32,0	5.151 43,0
četinari	5.919	4.050	3.503	3.739
Ogrevno drvo	14.057	11.788	8.615	7.300
lišćari	13.674 77,2	11.519 75,4	8.400 68,0	7.049 57,0
četinari	383	269	215	251

Podaci: Statistički godišnjaci FAO za odgovarajuće godine, a za 1960. procena.

Pored ukupnog obima i kretanja proizvodnje, interesantno je posmatrati strukturne promene, a naročito odnos između

¹⁰ Pod proizvodnjom podrazumeva se neto-masa drveta koja se izveze iz šuma. Razlika između seča i proizvodnje je šumski otpadak, za koji ne postoje ione sigurniji podaci. Polazeći od različitih uslova eksploatacije, transportnih distanci, zdravstvenog stanja šuma, vrste drveta, itd., veličina otpatka se ocenjuje, pa se tako dolazi do proizvodnje, čije kretanje (zbog primenjenog metoda) pokazuje skoro identične promene kao i seče.

reprodukcijom i ogrevnog drveta,¹¹ zbog velikih razlika u značaju ovih dveju kategorija drveta za privredu. Kod četinaru je procent reprodukcijom drveta visok (oko 93—95), a stanje po periodima skoro se ne menja. To znači da je kod četinaru praktično dostignuta gornja moguća granica učešća reprodukcijom drveta i da tu ne postoje nikakve ozbiljnije rezerve. Kod lišćara je slika drugačija. U periodu 1947—1951. odnos reprodukcijom i ogrevnog drveta bio je 23:77, u periodu 1952—1956 — 25:75, u periodu 1957—1960 — 32:68, i u 1960 — 43:57. Ove promene su nastale kao rezultat bržeg razvoja industrije prerade drveta, koja se sve više orijentise na lišćarsko drvo (rezana lišćarska građa, furniri i šperploče, viskozna celuloza, destilacija, i dr.), zatim izgradnje šumskih komunikacija i smanjenja potrošnje ogrevnog drveta na selu i u gradu. Sve je to omogućilo da se iz oborene drvene mase dobije više trupaca, celuloznog i ostalog drveta za mehaničku i hemijsku preradu. Ogrevno drvo, ili bar njegov najveći deo, predstavlja još uvek najveću rezervu za povećanje proizvodnje reprodukcijom, na prvom mestu celuloznog drveta. Korišćenje te rezerve uslovljeno je kako razvojem industrije — potrošača toga drveta, tako i povećanom proizvodnjom drugih, pogodnijih izvora toplotne energije (električna energija, plin, ugalj).

Posmatrana u okviru cele zemlje slika ovih promena je drugačija nego kada se posebno posmatraju društveni i privatni sektor kao organizatori proizvodnje. Odnos reprodukcijom i ogrevnog drveta po ovim sektorima (samo za lišćarsko drvo) prikazan je u tabeli 12.

TABELA 12 — STRUKTURA PROIZVODNJE LIŠĆARSKOG DRVETA PREMA ORGANIZATORU 1947—1960

	(U %)			
	1947 —1951	1952 —1956	1957 —1960	1960
Društveni sektor	100	100	100	100
reprodukcijom drvo	35,7	49,2	54,6	59,7
ogrevno drvo	64,3	50,8	45,4	40,3
Privatni sektor	100	100	100	100
reprodukcijom drvo	17,5	26,5	32,2	28,7
ogrevno drvo	82,5	73,5	67,8	71,3

Podaci: za društveni sektor izračunato na bazi podataka statističkih biltena Saveznog zavoda za statistiku za odgovarajuće godine, a za privatni sektor dobijeni kao razlika između ukupne proizvodnje (prethodne tabele) i proizvodnje društvenog sektora.

Promene kod društvenog sektora odražavaju uticaj razvoja drvene industrije i izgradnje šumskih komunikacija. Kod privatnog sektora te promene nisu tako izrazite i do njih dolazi u prvom redu usled promena u obimu i strukturi potreba seljačkih domaćinstava.

Pored promena u strukturi u smislu povećanja učešća reprodukcijom i smanjivanja ogrevnog drveta, kod lišćara dolazi i do stalnog porasta proizvodnje industrijskog drveta: trupaca za ljuštenje i rezanje, celuloznog i ostalog drveta za mehaničku i hemijsku preradu (drvo za ploče, za destilaciju). Učešće ovog drveta u proizvodnji poraslo je od 10,5% u 1947—1951. na 22,5% u 1957—1960. i na 26,0% u 1960. Iako se ukupna proizvodnja lišćarskog drveta u 1960. smanjila u odnosu na 1947—1951. za 31%, proizvodnja industrijskog drveta je porasla za 77%. Pored toga, kod lišćara dolazi do smanjivanja tehničkog drveta u apsolutnom i stagniranja u relativnom iznosu. To se odnosi na smanjivanje tzv. seljačke građe, dok tehničko drvo lišćara koje se troši u društvenom sektoru (rudničko, i dr.) ima tendenciju blagog porasta. U pogledu učešća pojedinih

vrsta lišćara nije došlo do bitnijih promena. Tek u poslednjih nekoliko godina dolazi do jačeg porasta proizvodnje trupaca i celuloznog drveta mekih lišćara (topola). Kod trupaca za rezanje na bukvu dolazi oko 65%, na hrast 20% i na ostale lišćare 15%. (Tabela 13.)

TABELA 13 — STRUKTURA PROIZVODNJE PREMA NAMENI 1947—1961 (U %)

	1947 —1951		1952 —1956		1957 —1960		1960	
	liš- ćari	četi- nari	liš- ćari	četi- nari	liš- ćari	četi- nari	liš- ćari	četi- nar
Proizvodnja	100	100	100	100	100	100	100	100
Od toga								
Reprodukcijom drvo	22,8	94,0	24,6	93,6	32,0	96,5	42,1	93,3
Industrijsko drvo	10,5	66,8	14,4	66,2	22,5	77,6	26,0	78,0
oblovinu za rezanje i ljuštenje	7,1	60,8	8,0	58,7	12,9	60,2	15,5	59,3
celulozno drvo	1,2	6,0	3,4	7,5	5,1	16,4	5,6	16,1
ostalo	2,2	—	3,0	—	9,5	1,0	4,9	2,6
Tehničko drvo	12,3	27,2	10,2	27,4	9,5	18,9	16,1	15,3
Ogrevno drvo	77,2	6,0	75,4	6,4	68,0	3,5	57,9	6,7

Podaci: izračunato na bazi ukupne proizvodnje i statističkih podataka o proizvodnji industrijskog drveta, »Statistički bilten« Saveznog zavoda za statistiku za odgovarajuće godine.

Kod četinaru se sve do 1956. smanjuje proizvodnja reprodukcijom i industrijskog drveta kao rezultat smanjivanja seča. Tek od 1957. nastaje blag porast proizvodnje trupaca i celuloznog drveta. Proizvodnja rudničkog drveta i oble građe stagnira ili blago raste, dok osetnije pada proizvodnja seljačke građe. U relativnim iznosima raste proizvodnja industrijskog drveta na račun tehničkog. Od 66,8% u 1947—1951. to učešće je poraslo na 77,6% u 1957—1960. i 78,0% u 1960. Učešće trupaca za rezanje stagnira, a raste učešće celuloznog drveta, u prvom redu na račun tehničkog, čija se proizvodnja smanjuje.

Slične promene u strukturi proizvodnje dešavaju se skoro kod svih zemalja. To je naročito izrazito kod lišćara. Tako je u Evropi u 1946. od ukupne proizvodnje lišćarskog drveta na reprodukcijom drvo dolazilo 25%, a samo na trupece 12%, dok je u 1959. to učešće poraslo na 33% i 20%. Kod nekih razvijenijih evropskih zemalja koje imaju razvijenu drvenu industriju i dugogodišnju tradiciju u gazdovanju šumama, ovo učešće je u 1959. iznosilo: Austrija 34% i 25%, Belgija 68% i 56%, ČSR 60% i 40%, Danska 60% i 48%, Zapadna Nemačka 56% i 33%, Francuska 38% i 28%. Iz ovoga se vidi da Jugoslavija, naročito u pogledu učešća trupaca, još daleko zaostaje. Uticaj stupnja razvijenosti zemlje na obim i racionalnost proizvodnje drveta ilustruje i podatak da je u pet evropskih zemalja — Austriji, Belgiji, Zapadnoj Nemačkoj, Francuskoj i Istočnoj Nemačkoj — koje imaju zajedno 11,3 miliona ha lišćarskih šuma, proizvedeno u 1959. godini 11,5 miliona m³ lišćarskih trupaca, ili 1,02 m³ po ha. U isto vreme u tri manje razvijene zemlje — Bugarskoj, Rumuniji i Jugoslaviji — koje zajedno imaju oko 13,2 miliona ha lišćarskih šuma, proizvedeno je svega 5,1 miliona m³ trupaca, ili 0,38 m³ po 1 ha. Odnos površine lišćarskih šuma u ove dve grupe zemalja je 100:117, odnos drvene zalihe u tim šumama 100:145, dok je odnos proizvodnje šperploče u 1959. bio 100:23.¹² Ovo ukazuje na velike rezerve u šumskoj proizvodnji u Jugoslaviji, čije će aktiviranje ići uporedo sa razvojem kako industrije prerade drveta, tako i drugih grana narodne privrede.

Vrednost proizvodnje. Vrednost proizvodnje u šumarstvu društvenog sektora u 1960. iznosila je 89,5 milijardi dinara (izračunato na bazi proizvodnje), a dohodak 49,6 milijardi. U ukupnom dohotku zemlje šumarstvo je u toj godini učestvovalo sa 2,2%.

¹² Svi podaci izračunati su na bazi podataka »FAO Yearbook of Forest Products Statistics, 1960«.

¹¹ Reprodukcijom drvo namenjeno je proizvodnji, a ogrevno lišnoj potrošnji. Reprodukciono drvo deli se na: 1) industrijsko — namenjeno industrijskoj preradi bilo mehaničkim putem (trupci za rezanje i ljuštenje, drvo za ploče), bilo hemijskim (celulozno drvo, taninsko, destilaciono drvo), i 2) tehničko drvo, koje se troši neposredno, bez prethodne prerade (rudničko drvo, stubovi i elektrosvodi, obla građa, i sl.).

IZVOZ. Izvoz proizvoda šumarstva i industrije prerade drveta iznosio je u celom posleratnom periodu prosečno godišnje oko 2,8 miliona m³ (svi proizvodi izraženi u oblovinu). (Tabela 14.)

TABELA 14 — PROIZVODNJA ZA DOMAĆU POTROŠNJU I IZVOZ
(U milionima m³)

	1947 —1951	%	1952 —1956	%	1957 —1960	%	1960	%
Proizvodnja	24,0	100	19,6	100	16,1	100	16,2	100
reprodukciono drvo	10,0	100	7,8	100	7,5	100	8,9	100
ogrevno drvo	14,0	100	11,8	100	8,6	100	7,3	100
Za domaću potrošnju	21,3	88,8	17,1	87,2	13,2	82,0	13,4	82,7
reprodukciono drvo	7,7	77,0	5,5	70,5	5,0	66,7	6,5	73,0
ogrevno drvo	13,6	97,2	11,6	98,3	8,4	97,7	6,9	93,5
Za izvoz	2,7	11,2	2,5	12,8	2,9	18,0	2,8	17,3
reprodukciono drvo	2,3	23,0	2,3	29,5	2,5	33,3	2,4	27,0
ogrevno drvo	0,4	2,8	0,2	1,7	0,4	2,3	0,4	6,5

Podaci: Statistički godišnjak spoljne trgovine FNRJ 1961; domaća potrošnja dobivena je kao razlika između proizvodnje i izvoza.

Izvoz proizvoda drveta postepeno raste, ali se njegovo učešće u ukupnom izvozu zemlje smanjuje, zbog bržeg porasta izvoza ostalih proizvoda. U periodu 1947—1951, kada se zemlja borila sa velikim teškoćama (nerazvijena proizvodnja, blokada, potrebe za devizama), proizvodi od drveta učestvovali su u ukupnom izvozu u pojedinim godinama (1949—1951) i sa 33%. Od 1954. ovo učešće opada, da bi u 1960. iznosilo svega 14,1%.

Učešće drveta za izvoz u ukupnoj proizvodnji znatno je poraslo — od 11,2% u 1947/1951. na 17,2% u 1960. Ovakvo upoređenje, međutim, nije u potpunosti adekvatno, jer je odnos reprodukcionog i ogrevnog drveta u strukturi unutrašnje proizvodnje i izvoza bitno različit. U 1947/1951. u izvozu je na reprodukciono drvo dolazilo 86,3%, a u 1960. čak 90,0%, a u unutrašnjoj potrošnji svega 36,7% odnosno 46,4%. Prema tome, izvoz je angažovao 23—29% proizvodnje reprodukcionog i svega 2,5—4,0% ogrevnog drveta. A pošto je za proizvodnju jednog m³ reprodukcionog drveta potrebno poseći kod lišćara oko 4,0 m³ a kod četinarara 1,5 m³ bruto mase, onda je za izvoz, na primer, u 1960. godini (1.278 m³ reprodukcionog drveta lišćara) bilo potrebno poseći 5,1 miliona m³ bruto mase ili 35% ukupnih seča lišćara u toj godini. Kod četinarara to iznosi oko 20—25% ukupnih seča, tako da se može reći da izvoz u proseku izaziva oko jedne trećine ukupnih seča ili 40—45% industrijskih seča.

Struktura izvoza drveta se brzo popravlja. U godinama maksimalnog izvoza, 1949—1951, na finalne proizvode dolazilo je svega 2—5% ukupne vrednosti izvoza drveta, na neobrađene proizvode (oblovina, ogrevno, celulozno) 20—30%, i na primarno obrađene (rezana građa) 65—75%. U periodu 1957—1960. i u 1960. slika je sledeća: neobrađeni proizvodi čine 15,8% odnosno 10,5%, primarno obrađeni 50,0% i 49,9%, proizvodi hemijske prerade (primarni proizvodi visokog stepena obrade) 7,8% i 8,7%, i finalni proizvodi (nameštaj, parket, pletarski proizvodi, sanduci) 26,4% i 30,9%.

Izvoz neprerađenih i primarno obrađenih proizvoda od drveta orijentisan je na evropske zemlje, u prvom redu na Italiju. U ovu zemlju izvozi se 70—80% ukupnog izvoza ogrevnog drveta, 80—90% bukovog celuloznog, 30—40% rezane četinarske i oko 50% lišćarske građe. U Veliku Britaniju se izvozi 10—20% izvoza rezane lišćarske građe, a u Zapadnu Nemačku 10—15% četinarske. U Mađarsku se izvozi ogrevno drvo, a u Austriju celulozno drvo mekih lišćara. U zemlje Bliskog istoka i severne Afrike izvozi se 25—30% ukupnog izvoza rezane četinarske i 10—20%

lišćarske građe. Od finalnih proizvoda, sanduci se izvoze u Izrael (80—85% ukupnog izvoza), a nameštaj u SAD (35%), Veliku Britaniju (25%) i Zapadnu Nemačku (20%).

ZAPOSLENOST. U 1958. godini u šumarstvu je bilo zaposleno (uključujući i eksploataciju kod drvnih kombinata) 54,0 hilj. radnika i 17,5 hilj. službenika, odnosno svega 71,5 hilj. (popis Stručnog udruženja šumskoprivrednih organizacija Jugoslavije). Od toga na stalno zaposleno osoblje dolazi 61,2, a na sezonsku radnu snagu 10,3 hiljada. Od stalno zaposlenih radnika (43,7 hilj.) na uzgoju šuma radilo je 8,7 i na eksploataciji 35,0 hiljada, a službenika na uzgoju 13,5 i na eksploataciji 4,0 hilj. Od 17,5 hiljada službenika 1.016 su inženjeri, 1.277 tehničari, 8.359 lugari i 6.848 ostalo osoblje.

ISKORIŠĆAVANJE SPOREDNIH ŠUMSKIH PROIZVODA

Vrednost iskorišćenih sponednih šumskih proizvoda u periodu 1955—1960. kretala se od 660 do 1.126 miliona dinara godišnje. (Tabela 15.)

TABELA 15 — ISKORIŠĆAVANJE SPOREDNIH ŠUMSKIH PROIZVODA 1955—1960

	(U milionima din. — po tekućim cenama)					
	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Svega	660,2	742,4	972,2	825,3	864,2	1.125,8
Od toga:						
paša	290,9	237,1	273,5	299,8	326,9	376,3
smola	134,1	227,0	215,3	146,9	140,9	221,6
ostalo	235,2	278,3	483,4	378,6	396,4	527,9

Podaci: Statistički godišnjaci FNRJ za odgovarajuće godine.

U šumama se napasa godišnje oko 3—3,5 miliona grla sitne i oko 6—7 stotina hiljada krupne stoke. Proizvodi se oko 1.500—1.700 tona smole, prikuplja oko 5—7 hilj. tona stelje i 3—5 hilj. tona lisnika. Pored toga, iskorišćavaju se lekovito bilje, sirovina za štavila, pesak, kamen, kreč, seme, plodovi, itd. Iskorišćavanje smole, lekovitog bilja, šumskih plodova i semenja, šumsko-industrijskih kultura, i sl. još je nedovoljno i u tom pogledu može se u budućnosti očekivati ozbiljan napredak.

PERSPEKTIVE RAZVOJA ŠUMSKOG FONDA I ISKORIŠĆAVANJA ŠUMA

Problemi razvoja šumskog fonda i iskorišćavanja šuma u budućnosti, proističu iz izvanredno brzog privrednog uspona zemlje, a naročito industrije. Povećanje nacionalnog dohotka i podizanje životnog standarda i kulturnog nivoa stanovništva pretpostavlja intenzivnu građevinsku delatnost, povećanje proizvodnje izvora energije, povećanu potražnju hartije, ambalažnog materijala, nameštaja, itd., što znači i povećanu potražnju drveta. Prema tome, i pored racionalizacije upotrebe i zamene drveta drugim materijalima, realno se mogu očekivati neuporedivo veće potrebe za dretvom.

Pošto se smatra da i pri današnjoj proizvodnji drveta postoji napetost između seča i prirasta, prirodno je da se buduće veće potrebe neće moći podmiriti prostim povećanjem seča. Da bi se te potrebe podmirile i istovremeno obezbedilo poboljšanje stanja šumskog fonda i povećanje njegovog produkcionog potencijala, osnovni pravci dugoročnog razvoja i glavne smernice šumskoprivredne politike pre lvidaju: rekonstrukciju sadašnjeg šumskog fonda i povećanje prirasta i prinosa, uz popravljavanje njegove strukture, stvaranje novih šumskih resursa i proizvodnju drveta na veštački podignutim kulturama i plantažama.

Rekonstrukcija sadašnjeg šumskog fonda sastoji se u poboljšanju proizvodnosti i izmeni strukture očuvanih šuma (prorede, konverzije nižih u više uzgojne tipove, unošenje četinarara i drugih brzorastućih vrsta drveća u

liščarske šume) i u melioraciji degradiranih šuma i šikara (uklanjanje nepoželjnih i manje vrednih vrsta i kržljavih stabala, meliorativna pošumljavanja, popunjavanja, obrada zemljišta, nega kultura). Smatra se da bi se intenzivnom primenom ovih mera u sadašnjim šumama za 20—30 godina mogao dostići godišnji prirast od 30—35 miliona m³.

Stvaranje novih šumskih resursa u budućnosti kretaće se u pravcu proširivanja obrasle šumske površine tzv. novim pošumljavanjima domaćim, autohtonim vrstama, osnivanjem šumskih plantaža brzorastućih vrsta drveća, uglavnom topola i četinarara, i podizanjem drveća izvan šuma.

Podizanje šumskih plantaža i intenzivnih šumskih kultura znači prelaz sa dosadašnjih klasičnih metoda gajenja šuma na intenzivnu proizvodnju drvene mase uz primenu agrotehničkih mera i u kombinaciji sa poljoprivrednim kulturama. Prednosti takve proizvodnje su mnogostruke. Relativno brzo, već za 5—10 godina, dobijaju se prinosi u drvetu, čime se rasterećuju prirodne šume i pomaže njihova biološka stabilizacija; u kombinaciji sa poljoprivrednim kulturama potpunije se koristi zemljište; investirana sredstva se brže amortizuju, itd. Prema prvim orijentacionim programima, za 20 godina bi se mogao podići oko 1,5 milion ha ovakvih plantaža, od čega 700 hilj. ha topola i 800 hilj. ha četinarara, što bi na kraju toga perioda obezbedilo prinose od oko 15—20 miliona m³.

Drveće izvan šuma predstavlja jedan od važnih oblika proizvodnje drveta. Sa njom drveća — u prvom redu brzorastućih vrsta — u drvoredima, pored saobraćajnica i vodotoka, duž međa, u poljozaštitnim pojasevima, na pašnjacima, po dvorištima, itd., mogu se dobiti značajni

dopunski izvori za snabdevanje drvetom kako industrije, tako i lokalne potrošnje.

U okviru ovako postavljenih dugoročnih ciljeva i pravaca razvoja, *Društveni plan privrednog razvoja Jugoslavije od 1961—1965.* predviđa povećanje obima seča sa 19,5 miliona m³ u 1960. na 22,5 mil. m³ u 1965, ili za 15%, uz istovremeni porast proizvodnje industrijskog drveta sa 6,4 na 9,2 miliona m³, ili za 44%; meliorisanje degradiranih šuma i šikara na površini do 200 hiljada ha; unošenje četinarara u liščarske šume na površini od 100 hiljada ha; krčenje degradiranih šuma i podizanje šuma topola i četinarara na principima visokointenzivne kulture na površini od 25 hiljada ha; podizanje 50—75 hiljada ha šumskih plantaža, u prvom redu topola. Za ostvarenje ovog programa predviđeno je da se u periodu 1961—1965. investira 75 milijardi dinara, ili 15 milijardi godišnje, što predstavlja skoro dva puta veća ulaganja nego u prethodnim godinama.

Sprovođenjem ovih zadataka, šumarstvo Jugoslavije treba da u doglednoj budućnosti dostigne visoki stepen intenzivnosti i da se osposobi za podmirenje stalno rastućih potreba u drvetu, kao i za vršenje zaštitno-rekreacionih funkcija.

IZVOR: Statistički godišnjak FNRJ, 1961; materijali sa II kongresa Saveza inženjera i tehničara šumarstva i drvene industrije Jugoslavije u Ohridu 1954 (referat II); inž. Stjepan Šurić: »Iskorišćavanje šuma« u knjizi »Razvoj šumarstva i drvene industrije Jugoslavije 1945—1956«, Beograd, 1959; »Statistički bilten« SZS, br. 65; »Pogonska snaga u privredi FNRJ«; FAO: »World Forest Inventory 1958«; Statistički godišnjak spoljne trgovine FNRJ, 1961.

Dr inž. A. U.

POSLOVANJE PRIVREDNIH ORGANIZACIJA

(prema podacima iz završnih računa)

Služba društvenog knjigovodstva, na osnovu podataka iz završnih računa privrednih organizacija za 1959. i 1960. analizirala je u posebnoj publikaciji (»Informacija o kretanju privrede u 1960. godini«) osnovne tendencije i probleme u kretanju privrede i pojedinih privrednih oblasti u 1960.

U ovom napisu su, na osnovu spomenute publikacije, prikazani osnovni podaci o: ukupnom prihodu, dohotku, neto dohotku, stopi viška rada, raspodeli dohotka između zajednice i privrednih organizacija i raspodeli sredstava privrednih organizacija na lične dohotke i fondove. Radi uporedivosti dati su i podaci za 1959.

Svi vrednosni podaci su u tekućim cenama.

UKUPAN PRIHOD

U 1960. ostvaren je ukupan prihod¹ (vrednost realizovane proizvodnje i usluga) u iznosu od 8.185,1 milijarde din., dok je ukupan prihod u 1959. iznosio 6.619,6 milijardi din. Ukupan prihod je u 1960. povećan za 23,6%.

Obim i strukturu ukupnog prihoda po privrednim oblastima u 1959. i 1960. pokazuje tabela 1.

U 1960. ostvaren je znatan porast ukupnog prihoda u svim privrednim oblastima. U industriji i poljoprivredi porast je relativno niži, dok je kod ostalih privrednih oblasti u odnosu na 1959. ostvaren visok porast ukupnog prihoda.

U strukturi ukupnog prihoda nastale su u 1960. u odnosu na 1959. izvesne promene. Učešće industrije je opalo

¹ Podaci se odnose na 14.942, ili 86,2% od ukupnog broja (17.267) privrednih organizacija koje su obavezne da podnose završne račune. Privredne organizacije sa paušalnim obračunom nisu obuhvaćene.

TABELA 1 — OBIM I STRUKTURA UKUPNOG PRIHODA 1959 i 1960

(U milionima din.)

Privredne oblasti	1959	%	1960	%	Indeks
Privreda — ukupno	6,619.599	100	8,185.112	100	123,6
Industrija	2,518.971	38,1	2,992.905	36,6	118,8
Poljoprivreda	194.961	2,9	235.594	2,9	120,8
Šumarstvo	21.063	0,3	31.003	0,4	147,2
Gradevinarstvo	305.838	4,6	406.699	4,9	132,9
Saobraćaj	295.963	4,5	381.772	4,6	128,9
Trgovina i ugostiteljstvo	3,069.743	46,4	3,853.945	47,1	125,5
Zanatstvo	139.294	2,1	187.837	2,3	134,8
Ostale oblasti*	73.766	1,1	95.357	1,2	129,3

* Stambeno-komunalna i kulturno-socijalna delatnost.

sa 38,1% na 36,6%, a povećan je udeo gradevinarstva, saobraćaja, trgovine i ugostiteljstva, i zanatstva. Ove promene, nastale kao rezultat i promena cena i drugačijeg rasporeda akumulacije ukazuju na brži razvoj onih privrednih delatnosti koje su u ranijim godinama relativno zaostajale.

Promene su nastale i u strukturi ukupnog prihoda privrede po osnovnim ekonomskim elementima (materijalni troškovi, amortizacija i nacionalni dohodak) iz kojih je formiran ukupan prihod. (Tabela 2).

TABELA 2 — STRUKTURA UKUPNOG PRIHODA PO OSNOVNIM EKONOMSKIM ELEMENTIMA

(U milionima din.)

	1959	%	1960	%	Indeks
Ukupan prihod	6,619.599	100	8,185.112	100	123,6
Materijalni troškovi	4,966.407	75,0	6,118.989	74,8	123,2
Amortizacija	146.971	2,2	166.573	2,0	113,3
Nacionalni dohodak	1,506.221	22,8	1,899.550	23,2	126,1

Porast materijalnih troškova (indeks 123,2) i amortizacije (indeks 113,3) bio je u 1960. niži od porasta ukupnog prihoda (indeks 123,6), što je dovelo do povećanja dohotka za 26,1% u odnosu na 1959. Usled toga je i u strukturi ukupnog prihoda učešće utrošenih materijalnih sredstava (zbira materijalnih troškova i amortizacije) opalo u 1960. u odnosu na 1959.

Učešće materijalnih troškova, amortizacije i dohotka u ukupnom prihodu u 1959. i 1960. po privrednim oblastima prikazuje tabela 3.

TABELA 3 — STRUKTURA UKUPNOG PRIHODA PO PRIVREDNIM OBLASTIMA U 1959 I 1960

Privredne oblasti	Godina	(U procentima)		
		Materijalni troškovi	Amortizacija	Nacionalni dohodak
Industrija	1959	59,5	3,5	37,0
	1960	58,9	3,3	37,8
Poljoprivreda	1959	72,1	3,2	24,7
	1960	72,1	3,9	24,0
Šumarstvo	1959	41,2	1,3	57,5
	1960	41,2	1,3	57,5
Građevinarstvo	1959	62,2	2,0	35,8
	1960	62,0	1,8	36,2
Saobraćaj	1959	47,9	11,8	40,3
	1960	44,5	10,2	45,3
Trgovina i ugostiteljstvo	1959	92,7	0,3	7,0
	1960	92,5	0,3	7,2
Zanatstvo	1959	67,4	1,1	31,5
	1960	66,9	0,9	32,2
Ostale oblasti	1959	65,5	2,9	31,6
	1960	65,2	2,5	32,3

U svim privrednim oblastima, izuzev u poljoprivredi i šumarstvu, učešće materijalnih troškova u ukupnom prihodu smanjeno je u 1960.

Učešće amortizacije smanjeno je kako u privredi kao celini, tako i u svim privrednim oblastima, izuzev u poljoprivredi. Amortizacija se plaća prema nabavnoj vrednosti osnovnih sredstava, koja (vrednost) je sporije rasla od ukupnog prihoda, i primenom uglavnom nepromenjenih stopa amortizacije, dok je na porast ukupnog prihoda uticao kako obim proizvodnje odnosno usluga, tako i porast cena. Učešće amortizacije u ukupnom prihodu pojedinih privrednih oblasti u 1960. je vrlo različito, što većinom zavisi od obima osnovnih sredstava koja se koriste. Amortizacija najviše učestvuje u ukupnom prihodu saobraćaja — 10,2%, zatim poljoprivrede — 3,9%, i industrije — 3,3%. Kod ostalih privrednih oblasti ovi procenti su mnogo niži.

DOHODAK

Dohodak privrednih organizacija obuhvaćenih ovim podacima iznosio je u 1959. god. — 1,506.221 milion din., a u 1960. god. 1,899.550 miliona din., tj. 26,1% više nego u 1959.

Obim i strukturu dohotka po privrednim oblastima prikazuje tabela 4.

TABELA 4 — OBIM I STRUKTURA DOHOTKA U PRIVREDNIM OBLASTIMA 1959 I 1960

Privredne oblasti	(U milionima din.)				
	1959	%	1960	%	Indeks
Privreda — ukupno	1,506.221	100	1,899.550	100	126,1
Industrija	933.522	62,0	1,132.448	59,6	121,3
Poljoprivreda	48.086	3,2	56.635	2,9	117,8
Šumarstvo	12.104	0,8	17.807	0,9	147,1
Građevinarstvo	109.381	7,3	147.489	7,8	134,8
Saobraćaj	119.338	7,9	173.020	9,1	144,9
Trgovina i ugostiteljstvo	216.633	14,4	280.787	14,8	129,5
Zanatstvo	43.848	2,9	60.514	3,1	138,0
Ostale oblasti	23.309	1,5	30.850	1,8	132,4

Porast dohotka je u 1960. u odnosu na 1959. skoro u svim privrednim oblastima relativno brži od porasta ukupnog prihoda. Na prvom mestu je saobraćaj, gde je dohodak porastao relativno znatno brže nego ukupan prihod, što je pretežno rezultat povećanja saobraćajnih tarifa u toku 1960.

U poljoprivredi je stopa porasta dohotka manja od stope porasta ukupnog prihoda za 3 poena, što je nastalo kao posledica visokih troškova proizvodnje poljoprivrednih organizacija usled relativno slabijih prinosa u 1960. u odnosu na prethodnu godinu.

U strukturi dohotka privrede industrija u 1960. učestvuje sa 59,6%, što predstavlja opadanje u odnosu na prethodnu godinu, kada je učešće ove privredne oblasti iznosilo 62,0%. Ostale privredne oblasti učestvuju sa daleko manjim procentom (trgovina sa 14,8%, saobraćaj sa 9,1% itd.).

NETO DOHODAK I STOPA VIŠKA RADA

Podaci o neto ličnim primanjima po pojedinim privrednim oblastima i ukupno za privredu u 1959. i 1960. dati su u tabeli 5.

TABELA 5 — NETO LIČNI DOHOCI PO PRIVREDNIM OBLASTIMA U 1959 I 1960

Privredne oblasti	(U milionima din.)				
	1959	%	1960	%	Indeks
Privreda — ukupno	408.214	100	530.262	100	129,9
Industrija	204.900	50,2	254.700	48,0	124,3
Poljoprivreda	20.615	5,1	25.992	4,9	126,2
Šumarstvo	3.229	0,8	5.314	1,0	164,5
Građevinarstvo	51.979	12,7	68.774	13,0	132,3
Saobraćaj	51.552	12,6	67.956	12,8	131,8
Trgovina i ugostiteljstvo	48.165	11,8	70.870	13,4	147,1
Zanatstvo	19.068	4,7	25.208	4,8	132,2
Ostale oblasti	8.706	2,1	11.448	2,1	131,5

Tendencija bržeg porasta mase *neto ličnih dohodaka* (29,9%) od porasta ukupnog prihoda (23,6%) i od porasta dohotka (26,1%) uticala je na formiranje *neto dohotka*² (viška rada), a time i na stopu viška rada i stopu akumulativnosti privrede.

Najveće povećanje mase *neto ličnih dohodaka* u 1960. nastalo je u trgovini i ugostiteljstvu (indeks 147,1), i u šumarstvu (indeks 164,5).

Porast ličnih dohodaka u privredi nastao je: a) zbog porasta broja zaposlenih u 1960. i zbog povećanja prosečnih nominalnih *neto ličnih* primanja po zaposlenom, odnosno po jednom radnom času kao kompenzacija za porast troškova života, i zbog realnog povećanja ličnih dohodaka u skladu sa porastom produktivnosti rada.

Ostvareni *neto dohodak privrede* iznosio je: u 1959. god. 1,098.007 miliona din., a u 1960. god. 1,369.288 miliona din., tj. više za 24,7% u odnosu na prethodnu godinu.

Obim i struktura *neto dohotka* po privrednim oblastima prikazani su u tabeli 6.

TABELA 6 — OBIM I STRUKTURA NETO DOHOTKA PO PRIVREDNIM OBLASTIMA U 1959 I 1960

Privredne oblasti	(U milionima din.)				
	1959	%	1960	%	Indeks
Privreda — ukupno	1,098.007	100	1,369.288	100	124,7
Industrija	728.622	66,4	877.748	64,2	120,5
Poljoprivreda	27.471	2,5	30.633	2,2	111,5
Šumarstvo	8.875	0,8	12.493	0,9	140,8
Građevinarstvo	57.402	5,2	78.715	5,7	137,1
Saobraćaj	67.786	6,2	105.064	7,7	145,0
Trgovina i ugostiteljstvo	168.468	15,3	209.917	14,3	124,6
Zanatstvo	24.780	2,3	35.306	2,6	142,5
Ostale oblasti	14.603	1,3	19.402	1,4	132,9

² Neto dohodak predstavlja dohodak umanjen za masu *neto ličnih dohodaka*.

U strukturi ukupnog neto dohotka privrede udeo industrije opao je u 1960. za 2,2 poena, iako ova privredna oblast i dalje učestvuje sa visokim procentom — 64,2%. Porastao je udeo građevinarstva, saobraćaja i zanatstva, dok je udeo poljoprivrede opao. Pad udela poljoprivrede nastao je usled slabijeg roda u 1960, a promene kod ostalih uglavnom su rezultat promenjenih cena i drugačijeg rasporeda akumulacije.

Slične tendencije uočavaju se i u dinamici rasta neto dohotka po privrednim oblastima. Odnos neto dohotka i neto ličnih primanja prikazuje tabela 7.

TABELA 7 — ODNOS NETO DOHOTKA I NETO LIČNIH PRIMANJA PO PRIVREDNIM OBLASTIMA U 1959 I 1960

(U procentima)		
Privredne oblasti	1959	1960
Privreda — ukupno	269,0	258,0
Industrija	355,6	344,6
Poljoprivreda	133,2	117,9
Šumarstvo	274,9	235,1
Građevinarstvo	110,4	114,5
Saobraćaj	131,5	154,6
Trgovina i ugostiteljstvo	349,8	296,2
Zanatstvo	130,0	140,1
Ostale oblasti	167,7	169,5

RASPODELA DOHOTKA

Raspodela dohotka u 1960. između društvene zajednice i privrednih organizacija izvršena je u skladu sa intencijama politike jačanja materijalne osnove radničkog samoupravljanja. Privredne organizacije učestvovala su u 1960. sa većim procentom u realizovanom dohotku, dok se deo koji pripada društvenoj zajednici relativno smanjuje. (Tabela 8.)

TABELA 8 — RASPODELA DOHOTKA* IZMEĐU DRUŠTVENE ZAJEDNICE** I PRIVREDNIH ORGANIZACIJA U 1959 I 1960

Privredne oblasti	Struktura				Dinamika		
	1959		1960		Indeks 1959=100		
	Društvena zajednica	Privredne organizacije	Društvena zajednica	Privredne organizacije	Dohodak	Društvena zajednica	Privredne organizacije
Privreda — ukupno	60,0	40,0	58,0	42,0	125	121	131
Industrija	65,7	34,3	64,4	35,6	120	118	125
Poljoprivreda	41,3	58,7	44,3	55,7	121	130	115
Šumarstvo	65,0	35,0	64,4	35,6	147	146	150
Građevinarstvo	42,8	57,2	42,6	57,4	135	134	135
Saobraćaj	39,2	60,8	36,7	63,3	136	127	142
Trgovina i ugostiteljstvo	65,6	34,4	62,0	38,0	130	128	143
Zanatstvo	43,7	56,3	42,7	57,3	138	135	158
Ostale oblasti	36,6	63,4	37,5	62,5	133	134	132

* Amortizacija, kojom u celini raspolažu privredne organizacije, nije obuhvaćena.

** Uračunat je deo dohotka koji pripada Federaciji, republikama, srezovima i komunama, kao i deo sredstava koji služi za podmirenje ostalih potreba (socijalno osiguranje, DOZ i slično).

Privredne organizacije u industriji, koja ima najpovoljniji odnos između neto dohotka i neto ličnih dohodaka, učestvuju sa relativno najmanjim procentom u ostvarenom dohotku, dok privredne organizacije u nekim privrednim oblastima koje imaju nepovoljniji odnos između ličnih dohodaka i neto dohotka i na koje su se primenjivali blaži instrumenti

ili se putem odgovarajućih mera nastojalo da se poboljša njihov položaj, učestvuju sa vrlo visokim procentom u ostvarenom dohotku (poljoprivreda, saobraćaj, građevinarstvo).

U 1960. društvena zajednica je zahvatila 1,304,4 milijarde dinara dohotka. Izvori prihoda društvene zajednice prikazuje tabela 9.

TABELA 9 — OBIM I IZVORI PRIHODA DRUŠTVENE ZAJEDNICE U 1959 I 1960

(U milijardama din.)					
Vrsta prihoda	1959	%	1960	%	Indeks
Ukupno	912,5	100	1.103,4	100	121
Kamate	132,0	14,5	148,0	13,4	112
Zemljarina	3,4	0,5	4,0	0,4	118
Premije osiguranja	19,0	2,0	24,0	2,2	126
Porez na promet	190,0	20,8	213,1	19,3	112
Doprinos i članarine komorama	15,2	1,7	20,8	1,9	137
Doprinos za kadrove	8,1	0,9	12,6	1,1	156
Doprinos iz dohotka	283,6	31,0	356,1	32,3	126
Doprinos za lična primanja (bez stambenog doprinosa)	218,3	23,9	302,0	27,4	138
u tome: doprinos budžetima	71,3	7,8	104,1	9,4	146
doprinos za socijalno osiguranje	147,0	16,1	197,9	18,0	135
Doprinos za stambenu izgradnju*	42,9	4,7	22,8	2,0	53

* Stambeni doprinos u 1959. obračunavao se po stopi od 6% za ukupne lične dohotke, dok se u 1960. izdvajao iz doprinosa iz dohotka po stopi od 4%. Usled prelaska na ekonomske stanarine i odgovarajućeg povećanja ličnih dohodaka, došlo je do promena u obračunavanju i do smanjenja ovog doprinosa.

U 1960. povećani su svi prihodi zajednice. Najniži porast ostvaren je kod kamata i poreza na promet, dok je kod svih ostalih vrsta prihoda porast znatno veći. Zbog metodoloških razloga, doprinos za stambenu izgradnju je opao.

Porez na promet je imao nižu stopu porasta od stope porasta ukupnog prihoda, jer su smanjene stope poreza na promet kod nekih proizvoda (neki tekstilni proizvodi, proizvodi kožne i drvne industrije, itd.).

Blaži porast prihoda od kamata nastao je zbog toga što se vrednost ranije nabavljenih osnovnih sredstava ne menja u zavisnosti od tekućih promena cena. Usled toga porast kamata na osnovna sredstva iznosio je svega oko 5%. Kamate na obrtna sredstva rastle su znatno brže (za 16%), što je uticalo da ukupan porast kamata u 1960. iznosi 12%.

Doprinos iz dohotka rastao je u srazmeri sa porastom dohotka privrednih organizacija. Brz porast doprinosa budžetima je rezultat porasta ličnih dohodaka i povećanja stope od 11% u 1959. na 13% u 1960. Na povećanje ostalih prihoda uticali su porast ukupnog prihoda i izmene nekih stopa doprinosa.

U skladu sa kretanjem pojedinih vrsta prihoda došlo je i do pomeranja u njihovoj strukturi. Učešće doprinosa iz dohotka u ukupnim prihodima zajednice poraslo je od 31,0% u 1959. na 32,3% u 1960. Takođe je došlo i do porasta učešća doprinosa na lične dohotke (doprinos budžetima i doprinosa za socijalno osiguranje) od 23,9% u 1959. na 27,4% u 1960. Učešće kamata je, međutim, opalo od 14,5% u 1959. na 13,4% u 1960. Isto tako, opalo je učešće poreza na promet — od 20,8% u 1959. na 19,3% u 1960.

Društvena zajednica ostvaruje svoje prihode pretežno preko doprinosa iz dohotka, doprinosa na lična primanja, poreza na promet i kamata. Samo iz ovih izvora društvena zajednica je u toku 1960. ostvarila 92,4% svojih prihoda.

Najviše prihoda društvena zajednica ostvaruje iz industrije i trgovine, a znatno manje iz ostalih privrednih oblasti (tabela 10).

TABELA 10 — PRIHODI DRUŠTVENE ZAJEDNICE PO PRIVREDNIM OBLASTIMA U 1959 I 1960

(U milijardama din.)

Privredne oblasti	1959	1960	Indeks
Privreda — ukupno	912,5	1.103,4	121
Industrija	616,2	725,3	118
Poljoprivreda	20,4	26,5	130
Šumarstvo	7,9	11,5	146
Građevinarstvo	50,3	62,9	134
Saobraćaj	50,3	64,1	127
Trgovina i ugostiteljstvo	143,0	175,6	128
Zanatstvo	19,2	25,9	135
Ostale oblasti	8,6	11,6	134

U strukturi ostvarenih sredstava zajednice industrija je u 1959. učestvovala sa 68%, a u 1960. sa 66%.

Međutim, zajednica je u 1960. po znatno višoj stopi povećala svoje prihode iz drugih privrednih oblasti nego iz industrije, mada je od ukupnog povećanja prihoda zajednice u 1960. prema 1959. za 190,9 milijardi dinara, samo priliv od industrije iznosio 109,1 milijardu din.

Deo dohotka koji pripada privrednim organizacijama porastao je u 1960. za 31% u odnosu na prethodnu godinu. Stopa porasta ovog dela dohotka je veća od stope porasta ukupnog dohotka. Usled toga povećan je udeo privrednih organizacija u ukupnom dohotku od 40% u 1959. na 42% u 1960.

Deo dohotka za privredne organizacije po privrednim oblastima pokazuje tabela 11.

TABELA 11 — SREDSTVA PRIVREDNIH ORGANIZACIJA PO PRIVREDNIM OBLASTIMA (BEZ AMORTIZACIJE)

(U milijardama din.)

Privredne oblasti	1959	1960	Indeks
Privreda — ukupno	609,4	796,8	131
Industrija	321,2	400,1	125
Poljoprivreda	29,0	33,4	115
Šumarstvo	4,2	6,3	150
Građevinarstvo	62,5	84,8	135
Saobraćaj	78,0	110,6	142
Trgovina i ugostiteljstvo	75,0	107,3	143
Zanatstvo	24,7	34,7	158
Ostale oblasti	14,8	19,6	132

Stopa porasta dela dohotka koji pripada privrednim organizacijama rasla je u 1960. u svim privrednim oblastima brže od stope porasta dohotka, izuzev kod poljoprivrede (zbog slabijeg roda poljoprivrede u 1960).

Privredne organizacije raspodelile su svoja sredstva na lične dohotke i fondove u 1959. i 1960. kao što pokazuje tabela 12.

TABELA 12 — RASPODELA SREDSTAVA PRIVREDNIH ORGANIZACIJA U 1959 I 1960

(U procentima)

Privredne oblasti	1959		1960	
	Lični dohodak	Fondovi*	Lični dohodak	Fondovi*
Privreda — ukupno	67,0	33,0	66,6	33,4
Industrija	63,8	36,2	63,7	36,3
Poljoprivreda	71,1	28,9	77,9	22,1
Šumarstvo	76,4	23,6	83,9	16
Građevinarstvo	83,1	16,9	81,1	18,9
Saobraćaj	66,1	33,9	61,5	38,5
Trgovina i ugostiteljstvo	64,2	35,8	66,1	33,9
Zanatstvo	77,3	22,7	72,6	27,4
Ostale oblasti	58,6	41,4	58,4	41,6

* Obuhvaćena i neraspoređena sredstva, ali koja pripadaju fondovima.

U 1960. privredne organizacije isplatile su 530,3 milijarde dinara na ime neto ličnih dohodaka, što je za 30% više nego u prethodnoj godini.

Neto lična primanja po 1 radnom času zaposlenih u privredi u celini povećana su u 1960. za 17,2% u odnosu na prethodnu godinu. Najveći porast je bio u trgovini i ugostiteljstvu, a najmanji u zanatstvu. (Tabela 13.)

TABELA 13 — NETO LIČNI DOHOCI PO RADNOM ČASU U PRIVREDNIM OBLASTIMA 1959 I 1960

(U din.)

Privredne oblasti	1959	1960	Indeks
Privreda — ukupno	87,2	102,2	117,2
Industrija	89,2	102,8	115,2
Poljoprivreda	61,0	68,8	112,8
Šumarstvo	87,3	106,3	121,8
Građevinarstvo	86,1	100,1	116,3
Saobraćaj	100,9	117,6	116,6
Trgovina i ugostiteljstvo	82,6	109,7	132,8
Zanatstvo	82,9	89,7	108,2
Ostale oblasti	108,8	127,2	116,9

Upoređenjem kretanja ličnih dohodaka sa kretanjem produktivnosti rada, koja treba da budu međusobno zavisna i proporcionalna, realnije se može oceniti opravdanost porasta ličnih dohodaka.

Produktivnost rada u 1959. i 1960. posmatranu kroz vrednost realizovanog dohotka (po tekućim cenama) po 1 radnom času,³ pokazuje tabela 14.

TABELA 14 — OSTVARENI DOHODAK PO 1 RADNOM ČASU

(U din.)

Privredne oblasti	1959	1960	Indeks
Privreda — ukupno	321,8	366,1	113,8
Industrija	406,2	457,0	112,5
Poljoprivreda	142,3	149,8	105,3
Šumarstvo	327,1	356,1	108,9
Građevinarstvo	181,1	214,7	118,6
Saobraćaj	233,5	299,3	128,2
Trgovina i ugostiteljstvo	371,6	434,7	117,0
Zanatstvo	190,6	215,4	113,0
Ostale oblasti	291,4	342,8	117,6

Uporedni prikaz indeksa produktivnosti rada i indeksa neto ličnih primanja u 1960. u odnosu na 1959. pokazuje da su se lična primanja zaposlenih povećavala brže od produktivnosti rada u većini privrednih oblasti, a i u privredi kao celini.

Najveći nesklad između ovako prikazanog kretanja produktivnosti rada i kretanja ličnih dohodaka bio je u 1960. u trgovini i ugostiteljstvu, a zatim u poljoprivredi i šumarstvu. U industriji je kretanje ličnih dohodaka bilo nešto brže od kretanja produktivnosti rada. U građevinarstvu, saobraćaju i zanatstvu tendencija je obrnuta.

U 1960. privredne organizacije su u svoje fondove izdvojile 156,8 milijardi dinara (bez neraspoređenih sredstava), što je za 27% više nego u prethodnoj godini.

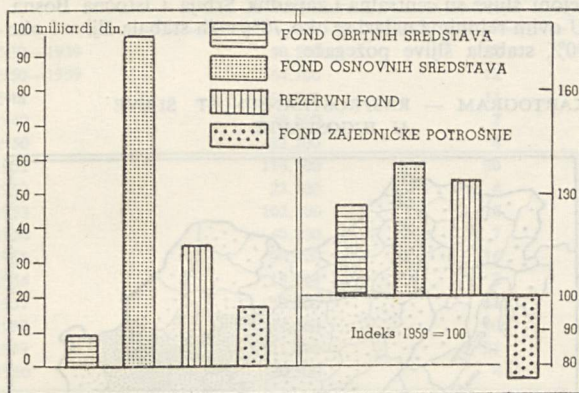
U toku 1960. porasla su izdvajanja sredstava u sve fondove privrednih organizacija, izuzev u fond zajedničke potrošnje. Izdvajanja u fond obrtnih sredstava porasla su za 26%, u fond osnovnih sredstava za 39%, u rezervni fond za 33%, dok je u fond zajedničke potrošnje izdvojeno za 23% manje nego u prethodnoj godini.⁴

³ Za praćenje produktivnosti rada na nivou nacionalne privrede ovaj se metod može prihvatiti, ali rezultati nisu potpuno realni — zbog iskazivanja dohotka u 1960. u tekućim cenama iz te godine, a ne po cenama iz 1959. Izvršene korekcije uticale bi na smanjenje prikazanih indeksa produktivnosti rada (ovo je naročito slučaj kod saobraćaja, trgovine i građevinarstva).

⁴ I ovde nisu obuhvaćena neraspoređena sredstva koja se takođe moraju izdvojiti u fondove. Sa tim sredstvima odnosi bi svakako bili drugačiji od prikazanih.

U ukupnoj privredi znatno brže raste fond osnovnih od fonda obrtnih sredstava. Privredne organizacije su u 1960. i pored restriktivnih mera, nastojale da svoje potrebe za obrtnim sredstvima i dalje podmiruju prvenstveno iz kredita. Ovo se naročito odnosi na industriju, koja raspolaže najvećim fondovima osnovnih i obrtnih sredstava, što ima odlučujući uticaj i na opšta kretanja ovih fondova.

GRAFIKON — IZDVOJENA SREDSTVA U FONDVE PRIVREDNIH ORGANIZACIJA U 1960

Kod nekih privrednih oblasti brže je rastao fond obrtnih nego fond osnovnih sredstava (građevinarstvo, trgovina i ugostiteljstvo i zanatstvo). S obzirom na male iznose fondova obrtnih sredstava u 1959, obim izdvajanja za ove fondove u 1960., i pored relativno bržeg porasta, ne zadovoljava potrebe ovih privrednih oblasti.

Propisima je određeno da se sredstva za rezervne fondove privrednih organizacija izdvajaju iz čistog prihoda u iznosu

koji se dobija primenom propisanih stopa na prosečno korišćena obrtna sredstva, pa je zbog toga njihov poras uglavnom zavisio od kretanja obrtnih sredstava.

U fond zajedničke potrošnje izdvojena su manja sredstva. Uzrok tome je znatno povećanje neraspoređenih sredstava, kao i potrebe privrednih organizacija da veća sredstva izdvajaju za druge fondove. Osnovno je, međutim, pretpostaviti da će fond zajedničke potrošnje ojačati kada neraspoređena sredstva budu raspoređena u pojedine fondove.

Fond osnovnih sredstava je najjači fond privrednih organizacija: u 1960. učestvovao je sa 61,2% u ukupnim fondovima. Postoje prilične razlike u procentu učešća ovog fonda kod pojedinih privrednih oblasti. Učešće fonda osnovnih sredstava u ukupnim sredstvima svih fondova privrednih organizacija kreće se od 45,1% (u industriji) do 90,9% (u saobraćaju). Učešće ovog fonda u ukupnim fondovima pojedinih oblasti najvećim delom zavisí od strukture sredstava i od karaktera proizvodnje odnosno usluga privrednih organizacija.

Učešće fonda obrtnih sredstava u ukupnim sredstvima fondova ostalo je u 1960. nepromenjeno u privredi kao celini. Kod većine privrednih oblasti nije došlo do bitnijih promena, izuzev kod građevinarstva i zanatstva, kod kojih je učešće ovog fonda poraslo.

U svim oblastima postoji tendencija blagog porasta učešća rezervnog fonda u ukupnim sredstvima fondova, izuzev kod građevinarstva.

Učešće pojedinih fondova zavisi uglavnom od strukture sredstava koja koriste privredne organizacije, od karaktera proizvodnje kao i od potreba i obaveza privrednih organizacija. Usled toga postoje znatne razlike u strukturi izdvajanja u pojedine fondove po privrednim oblastima.

M. P.

PROIZVODNJA, POTROŠNJA I IZVOZ ŠLJIVA

U voćarstvu Jugoslavije šljiva zauzima vodeće mesto, kako po broju stabala, tako i po proizvodnji. Od ukupno 112,1 miliona stabala raznog voća (u 1960), ne računajući tu oko 7,5 miliona stabala južnog voća (maslina i agruma), stabala šljive ima oko 64%. U ukupnoj vrednosti proizvodnje voćarstva vrednost proizvodnje šljiva čini oko 65%.

RAZVOJ I STRUKTURA ŠLJIVARSTVA

Jugoslavija je od davnina poznata u svetu po rasprostranjenom šljivarstvu. Tome je naročito doprinela ekonomski najvrednija sorta šljive — požeगा (mađarka), koja je početkom ovog stoleća dominirala u šljivarstvu u zemlji. Ona je tada, prema raznim procenama, činila preko 95% celokupnog jugoslovenskog šljivarstva.

Požegača je visokokvalitetna sorta šljive i ima raznovrsnu upotrebu: za potrošnju u svezem stanju, za sušenje, za pekmez (bez dodavanja šećera), džemove, rakiju i za svaku drugu prerađu. Zbog svojih izvanrednih kvalitativnih svojstava požeगा je šljiva svetskog glasa i veoma je tražena, i u svezem i u prerađenom stanju, na domaćem i svetskom tržištu.¹ Visokim svojstvima ploda jugoslovenske

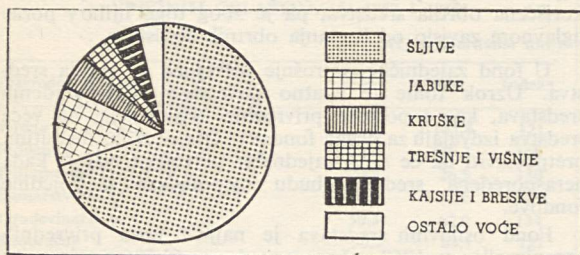
požeगा doprinose izvanredno povoljni klimatski uslovi za njen razvoj u Srbiji i Bosni, gde je najviše i rasprostranjena. Takvi uslovi u ovom pojasu, koji čine zonu sučeljavanja kontinentalne i mediteranske klime, bili su naročito povoljni do početka ovog stoleća. Kasnije, a naročito u toku prvog svetskog rata, kada je zbog prekomerne seče šuma smanjen šumski fond, pogoršani su povoljni prirodni uslovi za požeगा. Uništavanje šumskih kompleksa uslovlilo je aridniju klimu, eroziju i slabljenje kvaliteta zemljišta, što je sve imalo presudan uticaj na dalji razvoj šljivarstva, a naročito požeगा. Pogoršane prirodne uslove pratile su invazije raznih biljnih bolesti i štetočina koje su najviše pogađale požeगा. Poslednjih decenija u Makedoniji i delu Srbije pojavljuje se i virusna bolest »šarka šljive«, koja se proširila iz Bugarske.² Zato su i rejonske šljive požeगा za nešto pomereni u brežuljkaste i planinske predele i u rejonske Bosne, gde »šarke šljive« još nema. Uz to, umesto požeगा počele su se sve više uvoditi nove sorte, koje su podnosile lošije terene i bile manje podložne raznim klimatskim uticajima, bolestima i štetočinama. Međutim, kvalitet tih novih sorti je daleko slabiji i one služe skoro isključivo za rakiju. Kvalitet rakije, kao i svežeg ploda ovih ostalih sorti šljiva, neuporedivo je slabiji od kvaliteta požeगा.³ Sa razmnožavanjem rakijskih sorti, ekonomski značaj šljivarstva je opao.

¹ Ova virusna bolest, za koju još nisu poznati efikasni metodi lečenja, napada isključivo požeगा. Za sada su poznati i primenjuju se jedino preventivni metodi borbe protiv ovog virusa.

² U takozvane rakijske sorte koje su se poslednjih decenija proširile u domaćem šljivarstvu, ubrajaju se crvena ranka, mešas, moravka, džanarika, papračanka, i dr. Ove sorte su otporne na nepovoljnije vremenske prilike i ne zahtevaju posebnu agrotehniku.

¹ Plod požeगा sadrži oko 12% šećera, dosta čvrstih materija, pojačan sadržaj kiselina. U odnosu na ostale sorte svetskog glasa (aženka u Francuskoj i kalifornijska šljiva) ona ima preimućstvo zbog prijatne arome, ukusa i kvaliteta proizvoda prerađene. Po broju stabala požeगा Jugoslavija se nalazi na prvom mestu u svetu.

GRAFIKON 1 — STRUKTURA VOĆARSTVA U JUGOSLAVIJI

Pouzdati statistički podaci koji bi pokazali kakva je sadašnja struktura šljivarstva, ne postoje, ali se čini da požegeča čini jedva još oko 50% svih stabala šljive u zemlji.

Pored izmenjenih prirodnih uslova koji su proizvođače upućivali na sorte koje se održavaju bez većih ulaganja i agrotehnike, na napuštanje požegeče uticalo je delimično i tržište, a naročito svetsko. Nekada je pekmez od požegeče izvožen na sve kontinente, uključujući tu i zemlje sa najvećim standardom. Međutim, pekmez je potisnut drugim proizvodima, postepeno izostavljen iz ishrane. Potražnja suve šljive, drugom po važnosti proizvodu prerade požegeče, zbog zastarelih uređaja za sušenje, takođe je opadala na svetskom tržištu.

Tržište sve više traži sveže voće, a areali šljive su pomaknuti u brežuljkaste i planinske predele, pa je usled nedostatka dobrih saobraćajnih veza i transportnih sredstava njen plasman na tržištu otežan. Uz to, šljivi sve više konkurišu i druge vrste voća. Na domaće tržište šljiva stiže u vreme kada se na njemu već nalaze grožđe, jabuke, kruške i drugo kasno voće. Oko gradova i drugih većih potrošačkih centara podižu se voćnjaci raznih konjunkturalnih vrsta voća. Tako je u periodu od 1955. do 1961. broj stabala višnje povećan za 60%, trešnje za 41%, kajsije za 35%, breskve za 34%, jabuke za 15%, dok se broj stabala šljive smanjio za 8%. No, i pored toga šljiva još uvek dominira u jugoslovenskom voćarstvu.

U 1960. bilo je ukupno 71,5 miliona stabala šljive, a od toga 55,9 miliona bila su odrasla stabla sposobna za rod. Za poslednjih 13 godina broj stabala je uglavnom stagnirao, ali uz osetne oscilacije po godinama. (Tabela 1.)

TABELA 1 — BROJ STABALA ŠLJIVE 1930—1939 i 1948—1960

Godina	Broj stabala	
	ukupno	sposobnih za rod
1930—1939		40.900
1950—1959	75.700	56.400
1948	83.600	56.000
1949	83.500	54.800
1950	82.300	55.800
1951	79.400	56.900
1952	75.800	55.400
1953	75.500	57.100
1954	75.600	57.500
1955	77.000	58.000
1956	74.300	56.000
1957	70.600	53.300
1958	73.000	55.800
1959	74.500	58.400
1960	71.500	55.900

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ 1961.

Uzrok osetnim oscilacijama u broju stabala sposobnih za rod je uglavnom ekstenzivni način gajenja šljive na individualnim (seljačkim) gazdinstvima, gde se nalazi preko 95% od ukupnog broja stabala šljive. Voćnjaci se najčešće ne obrađuju, a retko se preduzimaju i mere protiv raznih biljnih bolesti, pa redovno posle godina sa obilnim rodом

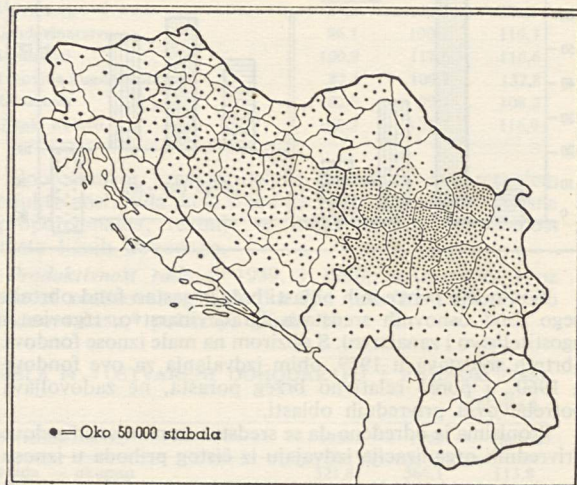
dolazi do iscrpljivanja i propadanja stabala. Pored toga, elementarne nepogode — sušne godine i jako hladne zime, zbog nedovoljne zaštite i nege prouzrokuju sušenje stabala.

Veći deo stabala šljive (čini se oko 60%) nalazi se u voćnjacima, a ostalo su pojedinačna stabla oko kuća, po njivama, međama i sl.

TERITORIJALNA RASPROSTRANJENOST

Šljiva je teritorijalno široko rasprostranjena, ali glavni rejon šljive su centralna i zapadna Srbija i istočna Bosna. U ovim rejonima nalazi se oko 70% svih stabala šljive i oko 90% stabala šljive požegeče.

KARTOGRAM — RASPROSTRANJENOST ŠLJIVE U JUGOSLAVIJI

Skoro 65% ukupnog broja stabala šljive nalazi se u užem području Srbije, a oko 18% u Bosni i Hercegovini, uglavnom u istočnoj Bosni i Posavini. (Tabela 2.)

TABELA 2 — STABLA ŠLJIVE SPOSOBNA ZA ROD PO REPUBLIKAMA 1947—1960

	(U hiljadama)			
	Ø 1947/1956	1958	1959	1960
Jugoslavija	56.300	55.800	58.400	55.900
Srbija — ukupno	38.000	38.600	39.800	37.800
Uže područje	35.410	37.129	37.130	35.120
Vojvodina	1.660	1.600	1.650	1.640
Kosovo i Metohija	930	971	1.020	1.040
Hrvatska	4.840	4.900	5.160	5.170
Slovenija	800	879	900	957
Bosna i Hercegovina	11.450	9.650	10.800	10.200
Makedonija	690	777	834	862
Crna Gora	580	919	957	923

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

PROIZVODNJA I PRERADA ŠLJIVE

Proizvodnja. Vrednost proizvodnje šljive čini oko 65% vrednosti ukupne proizvodnje voćarstva i oko 4,5% vrednosti ukupne poljoprivredne proizvodnje.

Proizvodnja šljive oscilira po godinama u zavisnosti od uslova za proizvodnju. U povoljnim godinama (dobro prezimljavanje, dovoljno vodenog taloga i odsustvo invazije biljnih bolesti i štetočina) proizvodnja šljive dostiže pet i više puta veći nivo nego u nepovoljnim godinama. U takvim godinama Jugoslavija je na prvom mestu u svetu po ukupnoj proizvodnji šljive. Prema podacima Godišnjaka Organizacije ujedinjenih nacija za poljoprivredu i ishranu

(FAO-a), svetska proizvodnja šljive iznosi godišnje oko 300 hiljada vagona (1957 — 271 hiljadu vagona, 1959 — 328 hiljada vagona). U povoljnim godinama, sa svojom proizvodnjom od 110 do 120 hiljada vagona, Jugoslavija daje sama blizu 40% svetske proizvodnje, odnosno oko 55% evropske proizvodnje.⁴ (Tabela 3.)

TABELA 3 — PROIZVODNJA I PRINOSI ŠLJIVE 1948—1960

	Ukupna proizvodnja u vagonima	Prinos po stablu u kg
1930—1939	50.500	12
1950—1959	64.700	12
1948	61.000	11
1949	38.600	7
1950	22.200	4
1951	116.300	20
1952	23.700	4
1953	102.200	18
1954	40.200	7
1955	90.400	16
1956	18.000	3
1957	58.800	11
1958	54.400	10
1959	121.000	21
1960	20.900	4

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Počev od 1949. svaka druga (parna) godina bila je nepovoljna za poljoprivredu i ukupna poljoprivredna proizvodnja je oscilirala u zavisnosti od tih uslova. Međutim, oscilacije u proizvodnji šljive, koja zbog ekstenzivnog načina gajenja više zavisi od vremenskih faktora, bile su jače nego u ukupnoj poljoprivrednoj proizvodnji i u ukupnoj proizvodnji voćarstva. (Tabela 4.)

Dok je zavisnost od vremenskih uslova poslednjih godina kod mnogih proizvoda (pšenica, kukuruz, pa i nekih vrsta voća) već u velikoj meri paralisana primenom savremenih tehnoloških postupaka i intenzivnim načinom proizvodnje, dotle je ona kod proizvodnje šljive još uvek znatna.

TABELA 4 — INDEKSI POLJOPRIVREDNE PROIZVODNJE 1948—1960

(Prosek 1947—1956 = 100)

	Ukupna poljoprivredna proizvodnja	Proizvodnja voćarstva	Proizvodnja šljive
1948	107	106	108
1949	107	96	67
1950	78	56	39
1951	110	155	210
1952	78	82	41
1953	110	141	180
1954	97	92	70
1955	120	129	160
1956	100	54	32
1957	145	103	102
1958	128	114	95
1959	169	156	220
1960	152	60	35

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

Prosečni prinosi šljive po stablu variraju po rejonima, sa nešto blaže izraženom tendencijom viših prinosa u izrazito šljivarskim područjima. Usled toga je obim proizvodnje šljive po republikama uglavnom u skladu sa rasprostranjenošću šljive, tj. sa brojem stabala. (Tabela 5.)

⁴ Veliki proizvođači šljive su još SAD (1956 — 53.000 vagona, 1957 — 44.000 vagona, 1958 — 54.400 vagona), Rumunija (1956 — 30.900 vagona, 1957 — 34.000 vagona, 1958 — 55.999 vagona), Nemačka (obe Nemačke 30—40.000 vagona), Francuska, Bugarska, itd.

TABELA 5 — PROIZVODNJA I PRINOSI ŠLJIVE PO REPUBLIKAMA 1959 i 1960

	Proizvodnja u vagonima		Prinos po stablu u kg	
	1959	1960	1959	1960
Jugoslavija	121.000	20.900	21	4
Srbija	80.000	15.300	20	4
Uže područje	74.340	12.410	20	4
Vojvodina	2.790	1.840	17	11
Kosovo i Metohija	2.870	1.150	28	11
Hrvatska	10.400	1.500	20	3
Slovenija	1.100	299	12	3
Bosna i Hercegovina	24.600	2.050	23	2
Makedonija	2.850	1.750	34	20
Crna Gora	1.720	61	18	1

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

U užem području Srbije proizvodi se oko 65% ukupne proizvodnje šljive u celoj zemlji, u Bosni i Hercegovini 20%, Hrvatskoj oko 8%, a ostalih 7% proizvodi se u ostalim republikama.

Prerada. Od ukupne proizvodnje šljive oko 60% preradi se u rakiju, oko 15% u suvu šljivu, oko 5% u pekmez, oko 2% proizvodnje su izvozi u svezem stanju, a ostalo se potroši u svezem stanju u zemlji.

Preko 97% ukupne prerade šljive obavljaju sami proizvođači — individualna i društvena gazdinstva, a ostalo se preradi u industriji⁵ (tabela 6).

TABELA 6 — PRERADA ŠLJIVE NA POLJOPRIVREDNIM GAZDINSTVIMA 1930—1939 i 1949—1960

	Suva šljiva u vagonima	Pekmez u vagonima	R a k i j a u 100 hl*		
			ukupno	meka	ljuta
1930—1939	2.200	610	5.400	5.020	378
1950—1959	1.990	840	6.140	5.690	449
1948	1.700	540	6.200	5.770	434
1949	230	847	6.150	5.720	430
1950	224	334	2.110	1.840	268
1951	2.330	813	10.200	9.500	715
1952	81	192	2.240	2.130	103
1953	4.500	919	9.290	8.700	593
1954	840	346	4.110	3.830	280
1955	2.340	1.002	9.600	9.000	606
1956	137	225	1.630	1.320	305
1957	1.780	507	5.730	5.330	398
1958	2.140	803	5.030	4.530	504
1959	5.390	1.490	11.600	10.700	936
1960	279	391	2.190	2.000	191

* Meka rakija jačine do 30 volumenih procenata alkohola (do 12 gradi) i ljuta rakija preko 30 volumenih procenata alkohola (preko 12 gradi).

Podaci: Statistički godišnjak FNRJ, 1961.

U strukturi proizvoda prerade šljive vodeće mesto ima rakija, dok su suve šljive i pekmez, s obzirom na veličinu ukupne proizvodnje šljive, malo zastupljeni. Uzrok tome je u prvom redu nedostatak uređaja za preradu šljive na individualnim gazdinstvima. Postojeće sušnice su malog kapaciteta i uglavnom primitivne.

Ceni se da na individualnim gazdinstvima postoji oko 26.000 sušnica za sušenje šljive (najveći deo njih čine stare domaće sušnice — pušnice). Kvalitet suvih šljiva dobivenih iz ovih sušnica je slabiji i takve suve šljive nemaju dobru prodaju na tržištu. Pored toga, ove sušnice su i neracionalne, jer troše mnogo drva.

⁵ U prehrambenoj industriji godišnje se proizvede oko 280.000 hektolitara rakije, do 15 vagona pekmeza i do 3 vagona suvih šljiva.

POTROŠNJA

Šljiva se u zemlji troši u svežem stanju i svim proizvodima prerade. Međutim, i pored velike proizvodnje, ona se relativno najmanje troši u svežem stanju. U proseku po stanovniku potroši se godišnje oko 7 kg sveže, 0,5 kg suve šljive, 3 litra rakije i 0,5 kg pekmeza. Potrošnja po rejonima je jako varijabilna. U šljivarskom rejonu potrošnja po stanovniku je znatno veća i tu šljiva čini osnovni artikl potrošnje voća i njegovih prerađevina.

IZVOZ ŠLJIVA I PRERAĐEVINA

Pre rata šljiva i njeni proizvodi bili su jedan od najvažnijih izvoznih artikala tadašnje jugoslovenske privrede. Od 1920. do 1926. vrednost izvoza šljive bila je veća od celokupnog izvoza industrije. Najveći izvoz šljive zabeležen je u periodu 1920—1930. godine. Otada, izvoz opada. Naročito je smanjen izvoz suve šljive. Na njegovo smanjenje uticali su u prvom redu nedostatak savremenih uređaja za sušenje, i, kao posledica toga, jaka konkurencija kalifornijske šljive.

U periodu 1920—1930. godine ukupno je izvezeno 32.489 vagona suvih šljiva, tj. prosečno godišnje 3.249 vagona.⁶ Od 1931. do 1939. izvezeno je ukupno 17.297 vagona, odnosno 1.921 vagon prosečno godišnje, a od 1951. do 1960. — 14.875 vagona, odnosno prosečno 1.487 vagona godišnje.

I sveže šljive su takođe više izvožene u periodu 1920—1930. Prosečno je godišnje izvezeno 1.846 vagona (u poslednjem periodu 1.254 vagona).

Posle rata Jugoslavija takođe izvozi šljivu u veliki broj zemalja. Sveže šljive izvoze se uglavnom u zapadnoevropske, a suve u skoro sve evropske zemlje, kao i u znatan broj drugih zemalja na svih pet kontinenta. (Tabela 7.)

TABELA 7 — IZVOZ ŠLJIVA 1930—1939 I 1948—1960

	Sveže šljive u vagonima	Suve šljive u vagonima	Pulpa i mark u vagonima	Rakija u tonama
1930—1939	2.648	1.934	—	25
1950—1959	1.198	1.295	—	109
1948	917	1.264	—	1.708
1949	1.014	301	—	24
1950	284	45	—	247
1951	1.212	926	—	28
1952	285	886	—	32
1953	196	792	—	54
1954	1.312	1.880	—	118
1955	936	2.940	108	70
1956	613	1.140	468	87
1957	3.452	703	511	167
1958	1.290	2.097	249	146
1959	2.406	1.538	36	140
1960	844	1.964	58	186

Podaci: Statistika spoljne trgovine.

Godine 1959. sveža šljiva se najviše izvozila u Austriju (337 vagona), Belgiju (27 vagona), Italiju (7 vagona), Zapadnu Nemačku (423 vagona), Švajcarsku (45 vagona), Englesku (5 vagona). Iste godine suva šljiva je izvožena u SSSR (825 vagona), Čehoslovačku (200 vagona), Zapadnu Nemačku (173 vagona), Italiju (138 vagona), Francusku (113 vagona), Poljsku (76 vagona), SAD (63 vagona), Austriju (60 vagona), zatim Belgiju, Bugarsku, Dansku, Istočnu Nemačku, Holandiju, Norvešku, Švajcarsku, Englesku, Izrael, Alžir, Egipat, Maroko, Australiju i dr.

U poslednjim godinama izvoz šljive i proizvoda prerade ima tendenciju povećanja i pored toga što proizvodnja, izuzev 1959, nije bila na visokom nivou.

Vrednost izvoza sveže šljive čini i do 51,8% u vrednosti ukupnog izvoza svežeg voća.

U ukupnoj vrednosti jugoslovenskog izvoza vrednost izvoza šljive i njenih prerađevina čini oko 2%, a u ukupnoj vrednosti izvoza voćarstva oko 30%.

⁶ Samo iz Srbije izvezeno je u periodu 1881—1900. prosečno godišnje 2.629 vagona suvih šljiva.

RAD NA INTENZIFIKACIJI ŠLJIVARSTVA

Da bi se osigurao efikasniji razvoj, poslednjih godina pristupilo se opsežnim radovima na intenzifikaciji šljivarstva. Ispitivanja i rezultati rada naučnih ustanova iz oblasti voćarstva i stečena iskustva društvenih gazdinstava i individualnih proizvođača ukazala su na najosnovnije probleme, pa su na osnovu toga preduzete mere za njihovo rešavanje.

Jedna od značajnih mera bila je *asanacija postojećih šljivika* na društvenim i individualnim gazdinstvima. Naučni ogledi u početku, a kasnije široko primenjeni demonstracioni ogledi u različitim uslovima su potvrdili da se primenom određenih agromera kod postojećih još uvek držećih šljivika, može postići stabilna i redovna proizvodnja šljiva, poboljšavajući time i kvalitet samih plodova. Postignuti prinosi od 1,5 do 4 vagona ploda po jednom hektaru asaniranog šljivika u širokim ogledima uticali su da se poslednjih godina (1959, 1960, i 1961) rad na saniranju šljivika proširi na velikim površinama (samo u NR Srbiji ceni se da je u 1961. godini asanacija uspešno izvršena na oko 10.000 ha). Iako još nisu sređeni konačni rezultati ove akcije, izvršene demonstracije na ovim šljivicima (na kojima je prisustvovalo nekoliko hiljada proizvođača) doprinele su da oni sagledaju efekte dopunskih ulaganja za ishranu, zaštitu, obradu i uzgoj šljive. Očekuje se da se rad na asanaciji šljivika idućih godina proširi u još većoj meri, na čemu će se naročito angažovati zemljoradničke zadruge u kooperaciji sa individualnim proizvođačima.

Uporedo sa radom poboljšanju postojećih zasada pristupilo se poslednjih godina *podizanju savremenih plantažnih šljivika* na društvenim gazdinstvima na znatno većim površinama. Samo prošle i ove godine izdvojena su materijalna sredstva za podizanje 8.000 ha savremenih šljivika na društvenom sektoru. Mada ne postoje sređeni statistički podaci, ceni se da je ovaj poduhvat realizovan. Površine ovih zasada kreću se kod jedne organizacije od 50 do 150 ha, a kod podizanja istih išlo se na najintenzivniji uzgoj sa maksimalnom primenom potrebnih agromera, mehanizacijom rada i upotrebom selekcionog sadnog materijala. Voćnjaci koji se podižu na ovaj način čineće onaj deo jugoslovenskog šljivarstva koji neće biti podložan isključivom uticaju vremenskih prilika, i koji će, zbog niske cene proizvodnje, predstavljati osnovu zadovoljenja potreba unutrašnjeg i inostranog tržišta u ovom proizvodu.

Uporedo sa naporima koji se čine na unapređenju šljivarstva (asanacija postojećih i podizanje novih savremenih šljivika) nametnula se potreba *modernizacije procesa prerade*. U tom cilju društvena gazdinstva su veoma brzo prihvatila izgradnju novih savremenih kalifornijskih sušnica tipa »Cec« na mesto domaćih, te time stvorile uslove za savremenije sušenje i poboljšanje kvaliteta sušenih plodova. Samo u toku poslednjih godina u zemlji je izgrađeno 350 modernih sušnica, od kojih se u ovoj godini očekuje proizvodnja oko 1.270 vagona kvalitetnih suvih šljiva. Proces izgradnje modernih sušnica se nastavlja, te se ubrzo može očekivati potpuno napuštanje domaćih sušnica i prelaz na savremeniji način rada. Uporedo sa ovim modernizuju se i drugi procesi prerade, kao prerada u rakiju, dobijanje pekmeza i drugih prerađevina u novoizgrađenoj prerađivačkoj industriji.

Pored ovih, radi se i na rešavanju drugih problema kao što su unapređenje otkupne mreže, poboljšanje transporta, kalibriranja i pakovanja svežih šljiva, etviranja i pakovanja suvih šljiva, proširenju asortimana prerađevina, itd.

Sve ove mere na poboljšanju šljivarstva imaju za cilj da se poveća njegov i tako veliki ekonomski značaj za zemlju i same proizvođače, otvori perspektiva daljeg širenja zasada, povećanja proizvodnje i njenog plasmana na domaćem i inostranom tržištu.

IZVOR: Statistički godišnjak FNRJ, 1961. i Statistika spoljne trgovine.

Inž. P. M.

SLUŽBA ZA ZAPOSŁJAVANJE RADNIKA

Razvoj društvenog i privrednog sistema stvorio je potrebu i uslove da se služba za zapošljavanje radnika usmeri na nove zadatke i metode rada i da dobije odgovarajuće mesto u rešavanju mnogobrojnih pitanja povezanih sa razvojem lokalnih i širih područja, a prvenstveno pitanja u vezi sa ostvarivanjem prava građana na rad.¹

Zakon o službi za zapošljavanje radnika,² koji je krajem juna 1960. usvojila Savezna narodna skupština, istakao je ulogu i mesto ove službe i posebno naglasio ulogu ostalih faktora u komuni, u prvom redu narodnih odbora i privrednih organizacija, u obezbeđivanju uslova da se problematika zapošljavanja stanovništva kontinuirano sagledava, da se planski i skladno rešava i da zauzme pripadajuće mesto u programima razvoja proizvodnih snaga.

ZADACI I ORGANIZACIJA SLUŽBE

Zadaci službe za zapošljavanje radnika usmereni su u prvom redu prema potrebama privrednih organizacija, a primena raznovrsnih metoda rada i obezbeđena sredstva omogućuju njihovo efikasno ostvarivanje.

Osnovni zadaci službe su:

- da prati zaposlenost i potrebe privrede i javnih službi za radnicima i da predlaže mere za zapošljavanje radnika, naročito u vezi sa: lokacijom privrednih objekata i raspodelom investicija, punim korišćenjem kapaciteta privrednih organizacija, otvaranjem novih pogona, komunalnim i drugim javnim radovima, kao i razvijanjem delatnosti koje zapošljavaju veći broj radnika;
- da posreduje pri zapošljavanju radnika prema njihovoj sposobnosti i stručnoj spremi i potrebama privrednih organizacija utvrđenim u skladu sa društvenim planovima i planiranim povećanjem produktivnosti rada;
- da pruža pomoć omladini i odraslim licima pri izboru zanimanja (profesionalna orijentacija) prema njihovim sklonostima i prema potrebama privrede i javnih službi;
- da se stara o stručnom osposobljavanju i prekvalifikaciji nezaposlenih lica;
- da rešava o pravima radnika za vreme privremene nezaposlenosti;
- da se stara o prihvatanju i smeštaju lica koja traže zaposlenje.

ORGANI SLUŽBE. Službu za zapošljavanje radnika vrše samostalne ustanove — zavodi za zapošljavanje radnika. Oni se mogu osnivati za jednu ili više opština, za AKMO, APV i republiku. Da bi se služba što više približila privredi i građanima, u opštinama koje nemaju posebne zavode za zapošljavanje radnika mogu se osnivati ispostave zavoda ili se narodnim odborima opština, i mesnim kancelarijama može poveriti vršenje određenih poslova iz nadležnosti zavoda.

Od donošenja Zakona o službi za zapošljavanje radnika (jun 1960) uspostavljena je 701 jedinica organa službe za zapošljavanje radnika (bez 6 republičkih, Pokrajinskog i Oblasnog zavoda). (Tabela 1.)

Sopstveni zavod, ispostavu ili ovlašćeni organ opštinskog narodnog odbora nadležan za rad i radne odnose koji obavlja poslove službe za zapošljavanje radnika, krajem maja 1961. nije imalo 70 opština (u Srbiji 15, u Hrvatskoj 25, u Sloveniji 2, u Bosni i Hercegovini 18 i u Makedoniji 10). Početkom 1960. sopstvene biroe za posredovanje rada i referate za posredovanje rada nije imalo 340 opština

TABELA 1 — ORGANI SLUŽBE ZA ZAPOSŁJAVANJE
RADNIKA*

Narodna republika	Ukupno	Zavodi	Ispostave	Organi za rad ONO**
Jugoslavija	701	199	260	242
Srbija	222	68	87	67
Hrvatska	219	37	43	139
Slovenija	73	37	31	5
Bosna i Hercegovina	104	21	66	17
Makedonija	63	24	28	11
Crna Gora	20	12	5	3

* Stanje 31. V 1961.

** Organi opštinskih narodnih odbora nadležni za rad i radne odnose koji obavljaju neke poslove službe za zapošljavanje radnika.

Podaci: Statistika Sekretarijata SIV-a za rad.

(u Srbiji 34, u Hrvatskoj 194, u Sloveniji 48, u Bosni i Hercegovini 32, u Makedoniji 24 i u Crnoj Gori 8).

Poslove praćenja zaposlenosti, potreba privrede za radnom snagom i zapošljavanja radnika sa područja *sreza* vrši organ uprave sreskog narodnog odbora nadležan za rad i radne odnose, a za *teritoriju cele zemlje* Sekretarijat Saveznog izvršnog veća za rad.

KADROVI. Proširenje zadataka i mreže organa službe za zapošljavanje radnika uticali su na povećanje broja radnih mesta i službenika zaposlenih u ovim organima. U 1960. u biroima za posredovanje rada radila su 1.122, a 31. V 1961. u zavodima za zapošljavanje radnika 1.743 službenika, dok je sistematizacijom predviđeno 2.420 službeničkih mesta. Od 1.743 službenika, sa visokom i višom spremom ima ih 211, sa srednjom 577, sa nepotpunom srednjom 399, i ostalih 556.

DRUŠTVENO UPRAVLJANJE SLUŽBOM. Neposredna zainteresovanost privrednih organizacija, narodnih odbora i građana za ostvarivanje zadataka službe za zapošljavanje radnika i za racionalnu upotrebu sredstava službe, bila je razlog za organizovanje organa društvenog upravljanja u zavodima za zapošljavanje radnika. Organi društvenog upravljanja su *saveti*, koji su sastavljeni od predstavnika narodnih odbora, sindikata, privrednih organizacija (komora), društvenih organizacija, i drugih.

Broj članova saveta zavoda nije mnogo povećan u odnosu na broj članova upravnih odbora ranijih biroa za posredovanje rada, ali je izmenjena struktura predstavnika u organima društvenog upravljanja. Povećan je broj predstavnika privrednih i društvenih organizacija, a smanjen broj predstavnika narodnih odbora i sindikata. (Tabela 2.)

TABELA 2 — ORGANI DRUŠTVENOG UPRAVLJANJA ZAVODA
ZA ZAPOSŁJAVANJE RADNIKA

Sastav saveta (upravnih odbora)	1958*	1959*	1961**
Ukupan broj članova saveta	2.511	2.570	2.659
Od toga predstavnika:			
narodnih odbora	931	898	796
sindikata	812	796	431
privrednih organizacija (komora)	334	292	704
društvenih organizacija	—	—	284
ostalih	434	584	444

* Podaci se odnose na upravne odbore biroa za posredovanje rada.

** Stanje 31. V 1961.

Pri svakom zavodu za zapošljavanje radnika formira se i stalna *komisija za profesionalnu orijentaciju*. Zadatak ovih komisija je da koordiniraju rad zainteresovanih za profesionalnu orijentaciju i da rade na unapređivanju ove društvene delatnosti. Formiranje ovih komisija je u toku. Ima ih 118, a u njima je angažovano 1.060 lica. Najveći broj članova komisija je iz redova prosvetnih radnika (333), zatim iz redova zdravstvenih radnika (113), iz privrednih organizacija (111), organizacija Narodne omladine (104), komora (89), sindikata (80), stručnih udruženja (53), i drugih (117).

¹ O službi za posredovanje rada i delatnosti biroa za posredovanje rada vidi: »Jugoslovenski pregled«, 1958, str. 173—175 (15—17).

² »Službeni list FNRJ«, br. 27/60.

FINANSIRANJE SLUŽBE. Sredstva za službu za zapošljavanje radnika obezbeđuju se iz posebnog doprinosa, koji se izdvaja iz ličnih dohodaka radnika. Doprinos je jedinstven (u 1961. iznosi 0,4%), a određuje se saveznom društvenim planom.

Ako na ovaj način prikupljena sredstva ne bi bila dovoljna, obezbeđuju se dopunska sredstva iz budžeta narodnih odbora i republika.

U 1961. obezbeđen je porast prihoda službe, a time i mogućnosti za realizaciju njenih zadataka. (Tabela 3.)

TABELA 3 — SREDSTVA SLUŽBE ZA ZAPOSŁJAVANJE RADNIKA

Godina	(U milionima din.)	
	I polugodište	Cela godina
1959	2.086	4.172
1960	2.741	5.483
1961	4.804	7.600*

* Procena.

Pre donošenja Zakona o službi za zapošljavanje radnika lokalni organi službe nisu imali sopstvene fondove, niti su ulagana sredstva za aktiviranje službe u vezi sa sprovođenjem priprema za zapošljavanje privremeno nezaposlenih. Sada, međutim, lokalni organi službe raspolažu i upravljaju prikupljenim sredstvima, a jedan deo odvajaju za zajednički — egalizacioni fond u okviru republike i za lične i režijske troškove službe.

MEĐUSOBNI ODNOSI SLUŽBE I PRIVREDNIH ORGANIZACIJA. Odnosi između privrednih organizacija i zavoda postavljeni su na bazi uzajamne saradnje, a u okvirima obaveza koje su utvrđene Zakonom o radnim odnosima. Zakon o radnim odnosima regulisao je obaveze privrednih organizacija u vezi sa prijavljivanjem nepotpunjenih radnih mesta, otkazom i zapošljavanjem radnika preko organa službe, a privrednim organizacijama dao je slobodu u izboru radnika. Zakonom o službi za zapošljavanje radnika ove obaveze su preciznije utvrđene i proširene. Zavodima za zapošljavanje radnika se stavlja u zadatak da, čim prime prijavu o potrebi za novim radnicima, odmah tražene radnike upute privrednoj organizaciji, ili je moraju obavestiti da takvih radnika nemaju. Isto tako, zavodi su obavezni da prijavljene radnike šalju privrednim organizacijama kada one raspišu konkurs, a u slučaju pojave nepravilnosti u radu komisije za prijem novih radnika u privrednoj organizaciji dužni su da o tome obaveste radnički savet.

AKTIVNOST SLUŽBE I REZULTATI RADA

Broj radnika koje preduzeća i ustanove traže preko zavoda za zapošljavanje radnika pokazuje da postoje povoljne mogućnosti za zapošljavanje (tabela 4).

TABELA 4 — SLOBODNA RADNA MESTA PRIJAVLJENA ZAVODIMA

	1957	1958	1959	1960
Svega	525.924	658.729	714.564	709.101
Mesečni prosek	43.827	54.894	59.547	59.092

Najveći broj slobodnih radnih mesta prijavljuje industrija (1960. god. 259.768), zatim građevinarstvo (202.872), poljoprivredu (56.363), trgovina (41.200), saobraćaj (39.929), zanatstvo (35.931), itd.

Broj *prestanaka radnog odnosa*, bez obzira da li su nastali zbog toga što je privredna organizacija dala otkaz radniku, ili obrnuto, ili zbog isteka ugovora o radu, pokazuje stabilnost (tabela 5).

Razdostoj učesća privrednih oblasti u broju prijava prestanka radnog odnosa isti je kao i kod prijavljivanja slobodnih radnih mesta.

TABELA 5 — PRIJAVLJENI PRESTANCI RADNOG ODNOSA

	1957	1958	1959	1960
Svega	231.516	305.082	289.185	294.319
Mesečni prosek	19.293	25.424	24.099	24.527

U porastu je i broj lica koja *traže zaposlenje*, i to kako lica koja prvi put traže zaposlenje, tako i lica koja su bila u radnom odnosu (tabela 6).

TABELA 6 — BROJ LICA KOJA SU TRAZILA ZAPOSLENJE PREKO ZAVODA

	1957	1958	1959	1960
Svega	738.433	866.334	919.021	955.824
Mesečni prosek	61.537	72.195	76.585	79.652

Broj lica *zaposlenih preko službe* za zapošljavanje radnika u stalnom je porastu, jer su sve veće mogućnosti uključivanja privremeno nezaposlenih u proizvodnju (tabela 7).

TABELA 7 — ZAPOSLENI PREKO ZAVODA

	1957	1958	1959	1960
Svega	585.036	658.802	745.087	761.040
Mesečni prosek	48.753	54.900	62.090	63.420

S obzirom na povećane mogućnosti za zapošljavanje novih radnika i službenika, u 1960. se u odnosu na prethodnu godinu smanjio broj lica koja su čekala na zaposlenje (tabela 8).

TABELA 8 — PRIVREMENO NEZAPOSLENA LICA

Godina	Ukupno	O d t o g a	
		bili u radnom odnosu	prvi put traže zaposlenje
1957	115.905	81.169	34.736
1958	132.004	89.143	48.861
1959	161.633	106.177	55.456
1960	152.230	101.278	57.952

Kvalifikaciona struktura nezaposlenih lica pokazuje tendenciju opadanja učešća kvalifikovanih i porast učešća nekvalifikovanih u ukupnom broju nezaposlenih. Ovo je posledica sve većih potreba privrednih organizacija i društvenih službi za stručnom radnom snagom. (Tabela 9).

TABELA 9 — KVALIFIKACIONA STRUKTURA PRIVREMENO NEZAPOSLENIH

	(U %)			
	1957	1958	1959	1960
Stepen stručne sprema				
Kvalifikovani radnici	14,4	12,6	12,2	11,3
Nekvalifikovani radnici	76,2	79,4	80,8	81,9
Službenici	7,3	6,7	6,1	6,0
Omladina za izučavanje zanimanja	2,1	1,3	0,9	0,8

Struktura nezaposlenih lica po *polu* pokazuje da žene čine veći deo. U ukupnom broju nezaposlenih u 1957. bilo je žena 51,4%, u 1958. god. 54,5%, u 1959. god. 51,1%, a u 1960. god. 55,6%. Po kvalifikacionim skupinama učešće žena je različito. U broju nestručnih privremeno nezaposlenih lica žene su u 1960. učestvovala sa 59,7%, a u broju stručnih privremeno nezaposlenih lica sa 22,9%. Zbog minimalne stručne sprema i neradog odlaska iz mesta stanovanja, žene se teže i sporije zapošljavaju.

Najveći broj lica *čeka kratko vreme na zaposlenje*. Na kraju 1960. od ukupnog broja nezaposlenih čekalo je na zaposlenje do mesec dana 23,2%, do dva 39,7%, do tri 52,1%, do četiri 61,3%, a do pet meseci 67,3%.

Starosna struktura privremeno nezaposlenih lica pokazuje da mlađa godišta čine veći broj. Na kraju 1960. godine 44,6% od svih nezaposlenih bila su lica do 25 godina starosti.

Najveći broj privremeno nezaposlenih lica je bez ili sa minimalnim radnim stažom. Na kraju 1960. bilo je bez staža i sa stažom do jedne godine 54,9% od svih privremeno nezaposlenih.

Posebne mere službe u cilju bržeg zapošljavanja radnika. Pored posredovanja u zapošljavanju i odlučivanja o pravima nezaposlenih lica, služba za zapošljavanje radnika je preduzimala i razne druge mere u cilju zapošljavanja nezaposlenih lica. Te mere su zavisile od materijalnih i organizacionih mogućnosti službe i od kvalifikacione strukture lica, a bile su prilagođavane i potrebama privrede za radnicima, tržištu i sl. Prema osnovnim ciljevima koje je trebalo postići, te mere su bile sledeće:

- kreditiranje privrednih organizacija u cilju dobijanja novih radnih mesta sredstvima službe i zajedničkim učešćem;
- otvaranje posebnih ustanova u cilju osposobljavanja i zapošljavanja nezaposlenih;
- razvoj profesionalne orijentacije; i
- organizacija kursova, seminara i škola za stručno osposobljavanje i prekvalifikaciju nezaposlenih prema potrebama privrednih organizacija i ustanova.³

R. M.

³ Detaljnije o rezultatima postignutim na ovim poljima vidi: »Zapošljavanje i materijalno obezbeđenje privremeno nezaposlenih lica«, »Jugoslovenski pregled«, 1961, str. 260—262 (12—14).

POVREDE NA RADU

Reorganizacijom sistema državne uprave i upravljanja privredom, a naročito uvođenjem radničkog samoupravljanja, težište rešavanja zaštite pri radu preneto je na privredne organizacije. Time su naporedo sa jačanjem materijalne baze društva postavljeni organizaciono-društveni čvršći osnovi za brže suzbijanje povreda pri radu i efikasniju zaštitu života i zdravlja radnog čoveka.

Bezbednost života i zdravlja radnika rešavana je, pre svega, kroz sam razvitak privrede, podizanjem novih modernih industrijskih objekata, snabdevanjem radnika zaštitnim sredstvima i dr. Opismenjavanje i prosvetčivanje radnika i rad na podizanju njihovog stručnog znanja, opšte poboljšanje higijenskih uslova života, kao i životnog standarda uopšte i dr. uticali su takođe da se poboljšaju radni uslovi i otklone opasnosti po život i zdravlje u procesu rada.

Osim toga, za efikasnije suzbijanje povreda na radu zainteresovani su i drugi organi i organizacije kao: Savez sindikata, komore, zavodi za socijalno osiguranje, organizacije Narodne omladine i Crvenog krsta i dr., koje svojim radom i zalaganjem doprinose unapređenju zaštite na radu. Na preventivnim merama za suzbijanje povreda na radu u skladu sa savremenim naučnim dostignućima, angažovan je i veliki broj naučno-stručnih ustanova za čijim uslugama privredne i druge organizacije osećaju sve veću potrebu.

Sve veće angažovanje privrednih i drugih organizacija i naučno-stručnih ustanova za suzbijanje povreda na radu uz ulaganje većih sredstava i prenošenje težišta zaštite na neposrednog proizvođača, uslovalo je postepeno opadanje povreda na radu i smrtnih slučajeva.

Više od 1.860 privrednih organizacija organizovalo je do 1960. svoje posebne službe za higijensko-tehničku zaštitu.¹ Posebne pravilnike o higijensko-tehničkoj zaštiti donela je u periodu 1958—1960. godine 3.601 privredna organizacija, odnosno 81% privrednih organizacija koje su po zakonu na to bile obavezne. Problematiku zaštite na radu počeli su sve češće da pretresaju na svojim sednicama organi radničkog samoupravljanja. Osim toga, u velikom broju privrednih organizacija održavaju se kursovi i seminari za upoznavanje problema zaštite na radu.

Svake godine privredne organizacije ulažu i sve više vlastitih sredstava za sprovođenje zaštite na radu. U Sloveniji je, na primer, u 1958. i 1959. u ove svrhe uloženo preko 5 milijardi din., a u Srbiji 1959. godine 3.850 miliona din. za poboljšanje zaštite na radu, a za preuređenje radnih prostorija preko 8 milijardi din.

Analiza uzroka povreda na radu pokazuje da se najveći broj povreda dešava dejstvom tzv. ličnog faktora, a naročito zbog nedovoljnog poznavanja propisa o zaštiti života i zdravlja. Stoga privredne organizacije, pored zaštite putem savremenih tehničkih i higijenskih sredstava, sve više poklanjaju pažnju i ostalim merama — od pravilne orijentacije omladine u izboru zanimanja, pa preko raznih

mera stručnog obrazovanja, specijalizacije itd. — do savremenih mera higijensko-tehničke zaštite.

BROJ POVREDA I SMRTNIH SLUČAJEVA 1958—1960.

Broj povreda na radu u periodu 1958—1960. opada, i pored bolje evidencije, povećanja zaposlenosti i fizičkog obima proizvodnje.

Broj povreda u 1958. iznosio je 96 na 1.000 aktivnih osiguranika, u 1959. godini 90, a u 1960. godini 85. (Tabela 1.)

Najveći porast povreda u odnosu na 1958. zapažen je u poljoprivredi (58%), zatim slede saobraćaj (15%), šumarstvo (12%) i građevinarstvo (8%).

TABELA 1 — POVREDE NA RADU PO PRIVREDNIM DELATNOSTIMA

Privredna delatnost	1958		1959		1960	
	Broj	Na 1.000 osiguranika	Broj	Na 1.000 osiguranika	Broj	Na 1.000 osiguranika
Ukupno	287.352	96	288.243	90	296.592	85
Industrija sa rudarstvom	158.936	159	156.512	147	153.121	133
Poljoprivreda	12.543	54	15.294	59	19.856	70
Šumarstvo	6.398	90	6.741	101	7.163	102
Građevinarstvo	45.633	150	45.589	140	48.709	133
Saobraćaj	19.917	94	20.438	90	23.052	96
Trgovina i ugostiteljstvo	11.438	41	11.549	39	11.828	36
Zanatstvo						
društveni sektor	17.861	99	16.967	86	18.232	82
privatni sektor	3.023	38	2.509	35	1.684	24
Stambeno-komunalna delatnost	3.554	76	4.058	79	3.879	65
Kulturno-prosvetna i socijalno-zdravstvena delatnost	3.603	12	3.845	12	4.566	13
Delatnost državnih organa	4.446	12	4.741	11	4.502	11

Na 1.000 aktivnih osiguranika porast povreda beleži poljoprivreda i saobraćaj. Povrede su izrazito u opadanju u industriji i rudarstvu, a nešto manje u građevinarstvu, stambeno-komunalnoj delatnosti, zanatstvu, trgovini i ugostiteljstvu, u zavisnosti od obima i tempa modernizacije tehnoloških procesa i sprovođenja mera higijensko-tehničke zaštite.

Preko polovine svih povreda koje su se dogodile u 1960. otpada na industriju i rudarstvo. Na veliki broj povreda utiču teški uslovi rada koji su vezani za tehnološki proces u određenim granama industrijske proizvodnje. Povrede na radu u 1960. bile su dosta česte i u građevinarstvu (16% od svih povreda).

Osetno smanjenje povreda na radu u periodu 1958—1960. pokazuje proizvodnja i prerada uglja (18,8%), crna metalurgija (16%), zatim brodogradnja (14%), drvena indu-

¹ Vidi: »Higijensko-tehnička zaštita rada«, »Jugoslovenski pregled«, 1957, str. 397—399 (19—21).

strijia (13%), obojena metalurgija (13%) i industrija građevinskog materijala (11,5%). Na 1.000 aktivnih osiguranika povrede na radu su najviše smanjene u crnoj metalurgiji, brodogradnji, proizvodnji i preradi metala, obojenoj metalurgiji i proizvodnji i preradi uglja.

Na smanjenje povreda uticali su podizanje novih industrijskih objekata i rekonstrukcija starih, sa prostanim, svetlim i dobro ventiliranim halama, snabdevenim potrebnim sanitarnim uređajima, zaštićenim mašinama i ličnim zaštitnim sredstvima.

Od ukupnog broja povreda na radu u industriji u 1960. proizvodnja i prerada metala zauzima prvo mesto (22,4%), zatim slede proizvodnja i prerada uglja (15,6%), drvna industrija (13,4%), prehrambena industrija (6,8%), industrija građevinskog materijala (5,7%) itd. Po učestalosti povreda na 1.000 aktivnih osiguranika prvo mesto zauzima proizvodnja i prerada uglja, zatim slede brodogradnja, i crna metalurgija.

Prosečno godišnje svaki jedanaesti ili dvanaesti aktivni socijalni osiguranik se povređuje, a u industriji svaki sedmi ili osmi.

Broj smrtnih slučajeva koji su nastupili kao posledica povreda na radu pokazuje tendenciju stalnog smanjenja. U periodu 1958—1960. broj smrtnih slučajeva opao je za 167 (tabela 2). Posle kolektivnih nesreća na tunelogradnji u Kokinom Brodu i rudniku Podvisu (1958) posebna pažnja je posvećena suzbijanju njihovih uzroka odnosno sprovođenju zaštitnih mera pri radu sa električnom strujom, eksplozivima i eksplozivnim materijalima.

TABELA 2 — SMRTNI SLUČAJEVI NA RADU PO PRIVREDNIM DELATNOSTIMA

Privredna delatnost	1958		1959		1960	
	Broj	Na 10.000 osiguranika	Broj	Na 10.000 osiguranika	Broj	Na 10.000 osiguranika
Ukupno	696	2,34	655	2,03	529	1,52
Industrija sa rudarstvom	328	3,3	251	2,4	181	1,6
Poljoprivreda	71	3,0	87	3,4	81	2,8
Šumarstvo	18	2,5	26	3,9	16	2,3
Građevinarstvo	154	5,0	117	3,6	82	2,2
Saobraćaj	68	3,2	109	4,8	100	4,2
Trgovina i ugostiteljstvo	12	0,4	13	0,4	19	0,59
Zanatstvo						
društveni sektor	24	1,3	34	1,7	10	0,45
privatni sektor	7	0,9	6	0,8	3	0,43
Stambeno-komunalna delatnost	3	0,6	6	1,2	8	1,34
Kulturno-prosvetna i socijalno-zdravstvena delatnost	5	0,2	3	0,1	9	0,26
Delatnost državnih organa	6	0,2	3	0,07	20	0,61

Najveći pad smrtnih slučajeva zbog povreda na radu u periodu 1958—1960. bio je u građevinarstvu (47%) i industriji (45%), a najveći porast u saobraćaju (47%) i poljoprivredi (14%).

U 1960. preko jedne trećine svih smrtnih slučajeva (34,3%) otpada na industriju sa rudarstvom. Najčešći su smrtni slučajevi na radu i u saobraćaju (18,9%), građevinarstvu (15,5%) i poljoprivredi (15,3%). Na 10.000 aktivnih osiguranika u istoj godini, najviše smrtnih slučajeva bilo je u saobraćaju, a zatim u poljoprivredi i šumarstvu.

Broj smrtnih slučajeva kao posledica raznih povreda u industriji pokazuje tendenciju stalnog smanjenja. U periodu 1958—1960. smrtni slučajevi su opali za 147 ili 45%.

Najveći pad smrtnih slučajeva u periodu 1958—1960. registrovan je u proizvodnji i preradi uglja (64,4%), prehrambenoj industriji (62,6%), drvnoj industriji (48,8%), i proizvodnji i raspodeli električne energije (48,2%).

U 1960. preko jedne četvrtine smrtnih slučajeva koji su nastupili kao posledica povreda na radu u industriji ili 26% otpada na rudarstvo. Zatim slede proizvodnja i oplemenjivanje nemetala (8,8%), proizvodnja i raspodela električne energije (8,4%), crna metalurgija (7,2%), obojena metalurgija (7,2%) i proizvodnja i prerada metala (6,6%).

UZROCI POVREDA

Uzroci povreda na radu mogu se podeliti u dve osnovne grupe: uzroci koji proističu iz same ličnosti nesrećenog, i uzroci koji proističu iz radne okoline.

Prema rezultatima analize koju je izvršila služba socijalnog osiguranja na osnovu 255.271 prijave povreda na radu, utvrđeno je da se u 194.455 ili 76% slučajeva uzrok povrede nalazi u ličnosti povređenog ili proizlazi iz postupka rukovodećih lica, dok je 60.816 ili 24% svih povreda nastalo iz uzroka objektivne prirode.

Od 171.416 povreda čiji je uzrok u samoj ličnosti radnika 88.160 ili 51,5% svih povreda je nastalo usled nesigurnog i neracionalnog načina rada, 56.178 ili 31% usled kršenja propisa o zaštiti pri radu, 17.756 ili 10,3% usled nedostatka profesionalnog iskustva, 3.922 ili 2,3% usled zamora zbog prebrzog ili prekovremenog rada, 1.548 ili 0,9% usled bolesti, pijanstva i fizičkih mana, a 1.497 ili manje od 0,8% povreda usled nedostatka stručne spreme. Od 23.039 povreda za koje su odgovorna rukovodeća lica, 21.146 ili 91,6% su rezultat loše organizacije posla, a 1.893 ili 8,4% nedostatka kontrole.

Pri razmatranju povreda čiji su uzroci objektivne prirode ustanovljeno je da se 16.756 ili 27,6% svih povreda ove vrste dogodilo usled rada u neodgovarajućim radnim prostorijama, 12.560 ili 21% povreda usled nedostatka ili upotrebe neodgovarajućih ličnih zaštitnih sredstava, 8.722 ili 14,3% usled neispravnosti transportnih sredstava, a 5.873 ili 9,6% usled neispravnosti mašina. Uzrok ostalih povreda je neispravnost zaštitnih sredstava, zakrčenost radilišta, neispravnost alata na mehanički pogon, poremećaj tehnološkog procesa, nepravilnost osvetljenja, ventilacije, i dr.

Prema tome, povrede na radu najčešće nastaju usled nepoznavanja materije i mera zaštite pri radu, nedovoljne upućenosti radnika u uslove rada i opasnosti kojima su izloženi na radnim mestima, zatim zbog nestručnosti jednog dela rukovodećeg kadra, zbog nepropisnih radnih prostorija, nedostatka ličnih zaštitnih sredstava, neispravnosti i neznačajnosti mašina, alata, transportnih sredstava, odnosno nepravilne manipulacije.

EKONOMSKI GUBICI

Za ilustraciju veličine ekonomskih gubitaka zbog povreda na radu mogu da posluže troškovi socijalnog osiguranja o smrtnim slučajevima, povredama pri radu i profesionalnim oboljenjima. To su, pre svega, izdaci za naknade umesto ličnog dohotka u dane izostanaka sa posla, zatim troškovi lečenja povređenih odnosno obolelih, zatim invalidnine i invalidske penzije isplaćene radnicima kojima je smanjena radna sposobnost odnosno koji su ostali potpuno nesposobni za rad.

Prema podacima Saveznog zavoda za socijalno osiguranje, izdaci za povrede i profesionalna oboljenja u 1959. prešli su sumu od 7 milijardi (7.289.200.000) din., dok su izdaci za troškove sahrane i porodične penzije iznosili oko 45.000.000 din. (invalidnine i porodične penzije se isplaćuju prosečno u vremenu od 12 godina). Tome treba dodati još da je zbog povreda i profesionalnih oboljenja iste godine izgubljen 5.218.331 radni dan.

Međutim, sve su to efektivni gubici koji se neposredno mogu sagledati, dok su štete u privredi (za koje se ne vodi evidencija) u stvari daleko veće, kao obustave rada usled nesreće na poslu, gubici proizvodnje zbog izostanaka sa posla nesrećenih, materijalne štete na mašinama koje su obično povezane sa nesrećnim slučajevima, kao i niz drugih indirektnih gubitaka.

IZVOR: Dokumentacija Sekretarijata SIV-a za rad.

V. R.

JUGOSLAVIJA NA KONFERENCIJI ŠEFOVA DRŽAVA I VLADA NEANGAŽOVANIH ZEMALJA

Posle uspešno izvršenih priprema u Kairu¹ i Beogradu, Konferencija šefova država i vlada neangažovanih zemalja održana je u Beogradu od 1. do 6. septembra 1961.

UČESNICI KONFERENCIJE

Na konferenciji je učestvovalo 25 zvaničnih delegacija koje su predvodili: predsednik Privremene vlade Alžirske Republike Benheda Ben Jusef, predsednik vlade Avganistana Mohamad Daud, predsednik vlade Burmanske Unije U Nu, predsednik vlade Cejlona Sirimavo Bandaranaike, car Etiopije Haile Selasije I, predsednik Republike Gane dr Kwame Nkrumah, ministar inostranih poslova Gvineje Luj Lansana Beavogi (kao lični opunomoćnik predsednika Republike Seku Turea), predsednik vlade Indije Džavaharlal Nehru, predsednik Republike Indonezije dr Ahmed Sukarno, ministar inostranih poslova Iraka dr Hašim Džavad (kao lični opunomoćnik predsednika vlade Abdel Karim Kasema), jemenski princ Sejful Islam el Hasan (kao lični opunomoćnik kralja Ahmeda), predsednik Federativne Narodne Republike Jugoslavije Josip Broz Tito, šef države Kambodže princ Norodom Sihanuk, predsednik Republike Kipra arhiepiskop Makarios, predsednik vlade Konga Siril Adula i potpredsednik vlade Antioan Gizenga, predsednik Republike Kube dr Osvaldo Dortikos Torado, predsednik vlade Libana Saeb Salam, predsednik Republike Mali Modibo Keita, kralj Maroka Hasan II, kralj Nepala Mahendra Bir Bikram, ministar inostranih poslova Saudijske Arabije Ibrahim Soveil (kao lični predstavnik kralja Sauda), predsednik Republike Somalije Adan Abdullah Osman, predsednik Vrhovnog saveta oružanih snaga Sudana Ibrahim Abud, predsednik Republike Tunisa Habib Burgiba i predsednik Ujedinjene Arapske Republike Gamal Abdel Naser. Pozivi šefovima država Kipra i Tunisa upućeni su u drugoj polovini avgusta 1961, na osnovu saglasnosti svih učesnika na pripremnim sastancima u Kairu, dok je poziv delegaciji Republike Konga upućen u toku konferencije.

U delegaciji Jugoslavije su takođe bili potpredsednik Saveznog izvršnog veća Edvard Kardelj, državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović, predsednik Sabora NR Hrvatske dr Vladimir Bakarić, sekretar Saveznog odbora SSRNJ Veljko Vlahović, državni podsekretar za inostrane poslove Veljko Mićunović, predsednik Komisije za međunarodne veze Saveznog odbora SSRNJ Dobrovoje Vidić, generalni sekretar Predsednika Republike Bogdan Crnobrnja i pomoćnik državnog sekretara za inostrane poslove Josip Đerđa.

U svojstvu zvaničnih posmatrača na konferenciji su učestvovali predstavnici Bolivije, Brazila i Ekvadora i to: ministar prosvete Bolivije Felman Valarde, ambasador Brazila u Bernu de Melo Franko Filho i ambasador Ekvadora u Bonu dr Hoze Hoakin Silva.

Rad konferencije su pratili i predstavnici oko 40 oslobodilačkih, antikolonijalnih i naprednih pokreta iz svih delova sveta, kao i rukovodioci i predstavnici još uvek kolonijalnih naroda u Africi i Aziji.

O konferenciji je izveštavalo preko 1.000 jugoslovenskih i inostranih predstavnika štampe, radija, televizije i filma iz preko 50 zemalja.

ZASEDANJE KONFERENCIJE

Prvo plenarno zasedanje Konferencije šefova država i vlada vanblokiovskih zemalja u Saveznoj narodnoj skupštini otvorio je 1. septembra u 10 časova predsednik Federativne Narodne Republike Jugoslavije Josip Broz Tito u svojstvu predstavnika zemlje-domaćina i šefa jugoslovenske delegacije. Na njegov predlog konferencija je minutom ćutanja odala poštu svima koji su položili svoje živote za slobodu i nezavisnost svojih naroda. U pozdravnom govoru koji je tom prilikom održao, predsednik Tito je odao ličnu zahvalnost okupljenim šefovima država i vlada na zalaganju i doprinosu da se ova konferencija organizuje i održi u tako kratkom vremenu. »U čitavom poslijeratnom periodu mislim da nikad nije bilo tako hitno potrebno«, rekao je, između ostalog, predsednik Tito, »kao danas da države koje ne pripadaju nijednom bloku iznesu što jedinstvenije, jasno i nedvosmisleno, preko svojih najviših predstavnika, svoja gledišta o problemima koji dovode čitav svijet na rub najveće katastrofe u njegovoj historiji.« Pošto je ukazao na potrebu likvidiranja sadašnje podele u svetu, predsednik Tito je rekao: »Ovaj sastanak, po mom mišljenju, treba da dovede velike sile do saznanja da sudbina svijeta ne može da bude samo u njihovim rukama. On treba da pokaže protagonistima sile da većina svijeta odlučno odbacuje upotrebu sile kao način rješavanja raznih važnih pitanja koja nam je prošli rat ostavio u nasljeđe. Ja mogu bez pretjerivanja reći da zemlje koje su zastupljene na ovoj konferenciji, a i mnoge druge koje ne pripadaju nijednoj grupaciji, predstavljaju veliku većinu javnog mnjenja svijeta. One predstavljaju savjest čovječanstva. O tome treba i te kako da vode računa oni koji pomišljaju na ratne avanture.« Govoreći o raznim nagađanjima u inostranoj javnosti o tome da li će konferencija zauzeti prozapadni ili proistočni kurs, predsednik Tito je rekao: »Takva nagađanja su sasvim suvišna, jer se mi nismo ovdje sastali da bismo podržavali blokove, već da bismo jasno precizirali i uskladili svoje stavove o najvažnijim pitanjima koja danas zabrinjavaju svijet. A onda će se vidjeti u čemu se naši stavovi razilaze, a u čemu poklapaju sa jednom ili drugom stranom.« Predsednik Tito je takođe podvukao da su suvišna nagađanja o tome da će na konferenciji biti napadane pojedine zemlje. »Bilo bi pogrešno« — rekao je on — »ako bi ovdje bile napadane pojedine zemlje kao takve iz čisto propagandističkih motiva, umjesto da se izrazi čvrsto neslaganje sa metodima koje neke velike sile upotrebljavaju u svojoj praksi prema drugim zemljama.«

Apelujući na učesnike konferencije da se pitanja koja su sporna među neangažovanim zemljama prepuste bilateralnoj praksi i miroljubivom sporazumevanju, predsednik Tito je, između ostalog, rekao: »Smatram da ćemo mi učiniti veliku uslugu svijetu ako jasno i odlučno ukažemo na put koji vodi ka smirivanju u svijetu, ka slobodi i ravnopravnosti i miroljubivoj saradnji svih naroda.«

Posle izlaganja predsednika Tita, konferencija je jednoglasno usvojila sledeći dnevni red:

1. Razmena gledišta o međunarodnoj situaciji;
2. Uspostavljanje i jačanje međunarodnog mira i bezbednosti
 - a) poštovanje prava naroda i nacija na samoopredeljenje, borba protiv imperijalizma, likvidacija kolonijalizma i neokolonijalizma,
 - b) poštovanje suvereniteta i teritorijalnog integriteta država, nemešanje u unutrašnje poslove država,
 - c) rasna diskriminacija i aparthejd,
 - d) opšte i potpuno razoružanje, zabrana nuklearnih eksperimenata, problem stranih vojnih baza,
 - e) miroljubiva koegzistencija među državama različitih društvenih sistema,
 - f) uloga i struktura Ujedinjenih nacija i primenjivanje njihovih rezolucija;
3. Problemi nejednakog privrednog razvitka, unapređivanje međunarodne privredne i tehničke saradnje;
4. Druga pitanja;
5. Saopštenje konferencije.

¹ Vidi: »Pripreme za konferenciju šefova vanblokiovskih zemalja« *Jugoslovenski pregled*, 1961, str. 283—284 (53—54).

Konferencija je takođe, na predlog predsednika Tita, jednoglasno usvojila svoj Poslovnik, kao i izveštaj komiteta za organizaciono-fnansijska pitanja.

U toku 1, 2. i 3. septembra pre i posle podne, i u toku 4. i 5. septembra pre podne u dvorani Savezne narodne skupštine svi šefovi delegacija održali su svoje govore u okviru generalne debate na plenarnim sednicama konferencije. Na predlog predsednika Sukarna, 4. septembra posle podne održan je u zgradi Saveznog izvršnog veća na Novom Beogradu zatvoreni sastanak, kojem su prisustvovali samo šefovi država sa po jednim savetnikom. Drugi takav zatvoreni sastanak održan je u toku popodneva i noći 5. septembra. Na predlog predsednika Nasera, 2. septembra je obrazovan redakcioni komitet, u koji su ušli predstavnici svih zemalja učesnica na konferenciji, sa zadatkom da izradi predlog deklaracije konferencije. Redakcioni komitet je zasedavao od 2. septembra po podne do 5. septembra po podne u zgradi Narodne skupštine NR Srbije i u tom vremenu je pripremio osnovne dokumente konferencije.

Na plenarnim sednicama konferencije pročitane su i poruke i pozdravni telegrami istaknutih državnika, dok su kao dokumenti konferencije cirkulisale peticije, memorandum, poruke i pisma raznih antikolonijalnih pokreta, demokratskih i progresivnih organizacija, itd. Konferencija je primila preko 900 takvih dokumenata. Između ostalih, na konferenciji su pročitane poruke ili pisma predsednika vlade Iraka Abdela Karim Kasema, predsednika Republike Bolivije Pasa Estensora, predsednika Republike Gvineje Seku Turea, kralja Saudijske Arabije Sauda, predsednika Republike Meksika Lopsa Mateosa, predsednika Sjedinjenih Američkih Država Džona F. Kenedija, predsednika Ministarskog saveta SSSR-a Nikite S. Hruščova, predsednika vlade NR Kine Ču En Laja, predsednika Ministarskog saveta NR Bugarske Antona Jugova, itd.

Na početku XV plenarnog zasedanja 5. septembra pre podne, šef države Kambodže Norodom Sihanuk, predsednik Tito i predsednik Nkrumah upoznali su konferenciju sa odlukom vlada njihovih zemalja da priznaju de jure Privremenu vladu Alžirske Republike. Tom prilikom predsednik Tito je istakao duboke simpatije i osećanja koje narodi Jugoslavije gaje prema alžirskom narodu i njegovoj herojskoj borbi i konstatovao je da je vlada Jugoslavije već više godina priznavala de facto Privremenu vladu Alžirske Republike.

Na ovom istom zasedanju, posle govora predsednika kongoanske vlade Sirila Adule i potpredsednika Antoana Gizenge, konferencija je, na predlog predsednika Nkrumaha, minutom ćutanja odala priznanje i poštu ubijenom predsedniku kongoanske vlade Patrisu Lumumbi.

U govoru kojim je zaključio Konferenciju šefova država i vlada vanblokorskih zemalja, poslednji predstavljač, marokanski kralj Hasan II, izrazio je u ime svih učesnika toplu zahvalnost predsedniku Titu, vladi i narodima Jugoslavije na prijemu u toku boravka u Beogradu i odao je priznanje predsedniku Titu na ulozi koju je imao u oslobođenju i izgradnji zemlje, kao i na podršci koju je uvek pružao oslobodilačkim pokretima u svetu. On je posebno istakao da je čitav svet sa velikom pažnjom pratio rad konferencije. »Nema sumnje« — rekao je kralj Hasan II — »da smo izvršili naš zadatak i da smo radili za stvar koja se tiče sviju nas: za stvar mira u svetu. Povelili smo efikasnu akciju protiv kolonijalizma u svim njegovim oblicima, uskladili smo realno razumevanje naših ciljeva, jačanje veza saradnje i solidarnosti između naših zemalja.«

JUGOSLOVENSKI STAVOVI O OSNOVNIM PROBLEMIMA KOJE JE KONFERENCIJA RAZMATRALA

U svojstvu šefa jugoslovenske delegacije predsednik Tito je održao govor na 9. plenarnoj sednici konferencije 3. septembra pre podne. Ističući da je aktuelna međunarodna situacija »suviše ozbiljna i opasna« i da je »potrebno koncentrisati sve miroljubive napore i snage svi-

jeta, da bi se energičnim akcijama doprinijelo pobjedi mira«, predsednik Tito se u svom govoru uglavnom osvrnuo na pet najvažnijih problema sa kojima se suočava savremeni svet: opšte razoružanje, kriza oko Berlina, kolonijalizam, ekonomski problemi i pomoć nerazvijenim zemljama i aktivna i miroljubiva koegzistencija. Pri tome, šef jugoslovenske delegacije je naglasio da upravo predstavnici neangažovanih zemalja mogu da doprinesu konstruktivnom rešavanju ovih problema, jer se u svojoj miroljubivoj politici oni »oslanjaju ne samo na narode svojih zemalja već i na miroljubive snage širom svijeta, uključujući i narode blokorskih zemalja«.

Govoreći o *razoružanju*, predsednik Tito je konstatovao da su se u načelu svi saglasili sa formulom o opštem i potpunom razoružanju uz strogu međunarodnu kontrolu, ali da i, pored toga, još nema nikakvih znakova da se došlo do nekog efektivnog približavanja gledišta. »Možda je došlo vrijeme« — rekao je on — »da se razmisli i o mogućnosti sazivanja jedne opšte svjetske konferencije o razoružanju, kao načina da se problem krene sa mrtve tačke. To, razumije se, ne znači umanjivanje uloge velikih nuklearnih sila na jednom području gdje će one i dalje imati da snose glavnu odgovornost. To bi samo trebalo da dovede do uslova u kojima bi i te sile mogle, i u neku ruku morale, da prilagode svoje stavove stvarnim potrebama rješenja problema razoružanja.« Šef jugoslovenske delegacije je ukazao i na značaj, koji u sadašnjoj situaciji duboke krize dobijaju početne i delimične mere u razoružanju, kao što su odluke nekih zemalja o smanjenju vojnih izdataka, uz obavezno korišćenje jednog dela ušteđea za pomoć ekonomski nedovoljno razvijenim zemljama, o zamrzavanju vojnih budžeta sa stanjem kakvo je bilo na početku 1960, o ustupanju fisijonog materijala za korišćenje u miroljubive svrhe, o merama dezangažovanja u centralnoj Evropi i na drugim mestima, itd. Predsednik Tito se posebno osvrnuo i na čorsokak u koji su zapali razgovori o obustavljanju nuklearnih eksperimenata. Osuđujući francusko kršenje rezolucije UN o prekidanju atomskih eksperimenata i izražavajući iznenađenje što je sovjetska vlada svoju odluku o obnavljanju nuklearnih eksperimenata objavila na dan početka Konferencije šefova država i vlada neangažovanih zemalja, predsednik Tito je podvukao »da je potrebno učiniti krajnje napore da se pregovori o tom problemu obnove sa svom ozbiljnošću i konstruktivnošću, jer sada je presudan čas da se preduzmu hitne mjere da bi se spriječilo najgore.«

Konstatujući da su *problem Nemačke* i situacija oko Berlina u centru pažnje čitavog sveta, predsednik Tito je rekao: »Spor oko berlinskog problema, koji je sada ponovo aktueliziran, zloslutno zvuči. A rješenje njemačkog problema odugovlači se već 16 godina. Postojanje dvije Njemačke danas je realna činjenica koju nije moguće negirati, pošto je ona nasljeđe rata i šesnaestogodišnjeg poslijeratnog razvoja.« Ukazujući da bi izlaz iz sadašnje krize trebalo tražiti makar i u nekom privremenom rešenju, predsednik Tito je rekao: »Put ka rješavanju problema Njemačke — pri čemu želim da istaknem da ne mislim na već riješeno pitanje granica Odra — Nisa — nije u naoružavanju bilo jedne ili druge strane i u daljem podsticanju zaoštavanja odnosa između Federalne Njemačke i Demokratske Republike Njemačke, već u tome da se postepeno pronalaze razni načini za njihovu miroljubivu i konstruktivnu saradnju, kao i u tome da se potpomaže sve ono što vodi njihovom zbližavanju. Rješenje sadašnje berlinske krize, koja je rezultat jednog nenormalnog stanja, treba tražiti samo u pregovaranju i odstranjivanju onih elemenata koji ovo pitanje čine potencijalnim opasnim žarištem novog sukoba.«

Predsednik Tito je detaljno govorio o *kolonijalnom problemu* kao o svetskom problemu koji igra skoro odlučujuću ulogu u stvaranju današnje do krajnosti napete i zamršene situacije u svetu. On je osudio kolonijalne sile, koje se neće i ne mogu da pomire sa činjenicom da je kolonijalizam odzvonilo i koje ne prežaju ni od najžešćih krvoprolića, terora i pritiska da bi nekako produžile svoju imperijalističku vladavinu. U tom svetlu on se osvrnuo na događaje oko Bizerte u Tunisu, na teror portugalskih

oružanih snaga nad golorukim stanovništvom Angole, na rasnu diskriminaciju u Južnoj Africi, na sedmogodišnju herojsku borbu naroda Alžira za slobodu i nezavisnost, na situaciju u Kongu, na još uvek konfuznu situaciju oko Laosa, na pravo indonežanskog naroda na Zapadni Irijan, kao i na nedavne pokušaje agresivne intervencije na Kubu. On je takođe konstatovao da prenošenje hladnog rata u kolonijalne oblasti naročito otežava proces dekolonijalizacije i rekao: »Likvidacija kolonijalnih odnosa i neokolonijalističkih pokušaja produžavanja njihove suštine u izmijenjenim okolnostima, danas je podjednako u interesu i kolonijalnih naroda i naroda metropola. Svestrana podrška narodima i zemljama koje se bore protiv kolonijalne dominacije, za svoja elementarna prava, u isto vrijeme je i jedan od osnovnih preduslova za efikasno uklanjanje ratnih žarišta i opasnosti koje prijete opštem miru.«

Predsednik Tito je iscrpno izneo i jugoslovenske stavove o imperativnoj potrebi savlađivanja jaza između *ekonomski nedovoljno razvijenih i visoko razvijenih zemalja* i područja i založio se za saradnju u tom pogledu na ekonomskom i tehničkom polju, u prvom redu preko Ujedinjenih nacija, a i putem bilateralnih aranžmana. Ukazujući na diskriminirani položaj u koji se stavljaju neangažovane zemlje stvaranjem na Zapadu i Istoku zatvorenih ekonomskih organizacija, šef jugoslovenske delegacije je rekao: »Zbog toga, a i iz mnogih drugih razloga, smatram da ekonomsku saradnju između nerazvijenih zemalja treba postaviti najšire, i tom saradnjom obuhvatiti sve neangažovane zemlje, a i sve druge nedovoljno razvijene zemlje koje su na takvu saradnju spremne. Smatram da je to potrebno ne radi toga da bi se stvorilo neko novo zatvoreno tržište, nego upravo radi toga da bi se pomoglo uklanjanju prepreke i podijeljenosti u svjetskoj ekonomici i da bi se olakšalo da sve zemlje učestvuju u ekonomskoj saradnji.« Predsednik Tito je takođe govorio o potrebi stvaranja univerzalnih ekonomskih organizacija na raznim područjima ekonomske aktivnosti i sugerirao je da svi važniji svetski ekonomski problemi treba da budu razmotreni na jednoj svetskoj konferenciji u okviru Ujedinjenih nacija.

Iznoseći jugoslovenska iskustva sa politikom *aktivne i miroljubive koegzistencije* između država sa različitim društvenim uređenjem, predsednik Tito je ukazao na pogrešnost i štetnost shvatanja koegzistencije kao manevara i na nespojivost politike koegzistencije sa politikom hladnog rata, sile ili blokova. »Pitanje koegzistencije« — rekao je on — »mora se zato postaviti mnogo šire, u međunarodnim razmjerama. Miroljubiva koegzistencija mora da se primjenjuje među državama, i to ne samo između država i naroda sa različitim društvenim sistemima nego i između država i naroda sa istorodnim sistemima. Mir u svijetu je nedjeljiv i, prema tome, ratovi su podjednako opasni, počeli oni između država sa različitim unutrašnjim uređenjem ili između država sa istim ili sličnim društvenim sistemom. Drugi svjetski rat je to dovoljno jasno pokazao.«

Predsednik Tito se posebno osvrnuo i na *probleme rada Organizacije ujedinjenih nacija* i funkcionisanja njenih pojedinih organa, izražavajući zabrinutost u pogledu pravilnog delovanja te organizacije u budućnosti, s obzirom na iskustva u toku protekle godine. On je izrazio mišljenje da je potrebno preduzeti i izvesne organizacione mere, kako bi se izbegle slabosti iz prošlosti i založio se za predstavnništvo NR Kine i za prijem drugih zemalja u Ujedinjene nacije, kako bi one postale univerzalna organizacija. Predsednik Tito je isto tako predložio da se prošire Savet bezbednosti i Ekonomsko-socijalni savet, kako bi se pružila mogućnost novim članicama UN sa područja Afrike i Azije da budu pravičnije zastupljene. Što se tiče pitanja generalnog sekretara UN, predsednik Tito je izrazio mišljenje da se kompetencije generalnog sekretara ograniče i usklade sa odredbama Povelje UN i da se, na osnovu dosadašnjih iskustava, uz generalnog sekretara obrazuje posebno savetodavno telo od pet ili više članova, koje bi generalnom sekretaru pomagalo u pravilnom tumačenju preporuka i odluka organa UN.

Zaključujući svoj govor, predsednik Tito je rekao: »Kad smo krenuli nezavisnim putem, ne priključujući se grupacijama zemalja u dva suprotstavljena tabora, i kada smo se oduprli politici podjele svijeta i odbacili sve što ona sobom donosi — mi smo izabrali težak put. Pa ipak, imali smo snage da krenemo tim putem i da na njemu istrajemo, propovijedajući i sprovodeći jedan program mira i koegzistencije, koji je danas u svijetu široko poznat i priznat, a zahvaljujući kome smo mi bili u stanju da dajemo i da stalno povećavamo svoj doprinos opštoj stvari. U znaku tog istog programa i naše riješenosti da povećamo svoj doprinos, mi smo se danas okupili ovdje da bismo uskladili naše snage, udružili napore i pomogli svijetu koga stalno guraju na ivicu propasti — da u ovom, dvanaestom času sagleda svu opasnost koja mu prijete, da mobilise sve svoje ogromne moralne snage i energiju za učvršćenje mira u svijetu i proširenje opšte i ravnopravne saradnje među narodima.«

DOKUMENTI I ZAKLJUČCI KONFERENCIJE

Na završnom zasjedanju konferencije, 6. septembra u 2 časa izjutra, izvestilac redakcione komisije, član burmanske delegacije Džems Barington, pročitao je dokumente koje je konferencija usvojila.

U *Izjavi o opasnosti od rata i apelu za mir*, šefovi država i vlada vanblokovskih zemalja izrazili su duboku zabrinutost zbog ozbiljnog i kritičnog pogoršanja međunarodne situacije, podvukli da se ratna katastrofa mora izbjeći i apelovali na Predsednika SAD i Predsednika Saveta ministara SSSR da što hitnije uspostave neposredan kontakt da bi otklonili sukob koji preti i uspostavili mir.

Deklaracija Konferencije šefova država i vlada vanblokovskih zemalja predstavlja osnovni dokument koji su učesnici usvojili. U uvodnom delu Deklaracije, koji obuhvata I, II i III odeljak, izneti su načelni stavovi učesnika konferencije o bitnim problemima savremenog sveta. Poseban značaj tih stavova ogleda se u utvrđivanju materijalne osnovanosti teze o mogućnosti isključenja rata kao sredstva u rešavanju međunarodnih sporova, u definisanju i određivanju osnovnih elemenata politike koegzistencije, kao i u utvrđivanju smisla i značaja neangažovanosti kao jedine alternative totalnoj blokovskoj podeli sveta. U drugom, tj. operativnom delu Deklaracije, koji obuhvata IV odeljak, izneti su zaključci učesnika konferencije o pojedinim otvorenim problemima i istaknuti principi i predlozi za njihovo rešavanje.

U smislu zaključaka konferencije, predsednik Republike Josip Broz Tito uručio je 6. septembra 1961. godine ambasadoru SAD Džordžu Kenanu i ambasadoru SSSR-a Alekseju Jepiševu kopije *pisma*, koje su predsednik Nkrumah i premijer Nehru u ime učesnika konferencije predali *predsedniku Saveta ministara SSSR Nikiti S. Hruščovu* 7. septembra u Moskvi, a predsednik Sukarno i predsednik Modibo Keita *predsedniku SAD Džonu F. Kenediju* 12. septembra u Vašingtonu. U svom pismu šefovi država i vlada zemalja-česnica na Beogradskoj konferenciji upućuju zahtev predsedniku Kenediju i premijeru Hruščovu, kao predstavnicima dveju najjačih sila, da povedu neposredne pregovore kako bi se otklonila opasnost od rata i krenulo putem mira.

Predsednik Tito je u ime učesnika konferencije uputio 6. septembra *telegram predsedniku Saveta bezbednosti*, u kome je skrenuo pažnju na tešku povredu primirja u Bizerti kao posledici odbijanja francuske vlade da poštuje i sprovodi u delo odgovarajuće odluke Generalne skupštine UN i Saveta bezbednosti.

JUGOSLOVENSKA OCENA KONFERENCIJE

U izjavi koju je dao za jugoslovensku javnost neposredno posle završetka konferencije 6. septembra, *predsednik Tito* je istakao: »Sam tok konferencije i broj učes-

nika prevazilaze sva očekivanja prije dolaska šefova država i vlada. To pokazuje da je konferencija po svojoj širini i ulozi u međunarodnim pitanjima dobila jedan veliki i konstruktivan značaj.

Jugoslovenska ocena rezultata Beogradske konferencije i njenog značaja u sadašnjoj međunarodnoj situaciji sadržana su u intervjuu koji je predsjednik Tito dao dopisnicima italijanskih listova »Unita« i »Avanti« 11. septembra. Konstatujući da su na konferenciji došla do izražaja jedinstvena gledišta o najosnovnijim pitanjima koja su od presudnog značaja za mir u svetu, predsjednik Tito je rekao: »Ja smatram da je konferencija odlično uspjela naročito ako se imaju u vidu razna proročanstva da će na njoj biti krupnih razmimoilaženja u mišljenjima i da ona neće uspjeti, i ako se imaju u vidu dosta jaki pritisci koji su vršeni na pojedine šefove država da ne dođu na Beogradsku konferenciju. Pri tome se isticalo da ne bi trebalo da se konferencija drži u Jugoslaviji, zato što se ona ne nalazi u Aziji ili Africi, zato što je socijalistička zemlja, itd. Iako se o nekim problemima moglo više diskutovati, kratkoća trajanja Beogradske konferencije potvrđuje da su postojala potpuno jedinstvena gledišta u svim najvažnijim međunarodnim pitanjima. Jer, na nekim konferencijama diskusije o pojedinim pitanjima često traju danima, a ovdje je čitava konferencija završena za pet dana. To znači da ljudi nisu došli slučajno u Jugoslaviju, da bi u njoj donijeli samo neku deklaraciju u prilog mira, već da su državni neangažovanih zemalja duboko zainteresirani za probleme koji danas ugrožavaju mir i da su im veoma ozbiljno prišli.« Osvrćući se na sam značaj konferencije, predsjednik Tito je rekao da se on sastoji ne samo u činjenici da su se predstavnici vanblokorskih zemalja sastali i saglasili u najvažnijim pitanjima, već i u saznanju velikih sila da je kao rezultat konferencije stvorena nova snaga, koja može i sada i ubuduće da igra ogromnu ulogu. »Mi nismo stvorili treći blok« — rekao je predsjednik Tito — »ali smo stvorili jednu kolektivnu snagu koja će djelovati kroz Ujedinjene nacije.« Istovremeno, on je izrazio uverenje da će ideje sadržane u dokumentima konferencije »značiti impuls za druge zemlje, koje nisu angažovane, a koje zbog kratkoće vremena ili drugih razloga nisu prisustvovala na Beogradskoj konferenciji, da u Ujedinjenim nacijama učestvuju u rješavanju pojedinih pitanja na liniji borbe za mir«.

O rezultatima i značaju Beogradske konferencije govorio je i državni sekretar za inostrane poslove Koča Popović u

svom istupanju u opštoj debati na XVI zasjedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 26. septembra 1961. Osvrćući se na razne zamerke sa strane da učesnici na konferenciji nisu bili dovoljno konkretni, ili da su bili isuviše konkretni, da su tobože hteli da stvore treći blok, pa u tome nisu uspjeli, itd. državni sekretar Popović je rekao: »Mi smo u Beogradu nastojali da staloženo i objektivno sagledamo sadašnje stanje međunarodnih odnosa i njegove uzrocnike. Iznoseći svoje zaključke i ocene mi nismo pretendovali na to da smo kadri i jedino sposobni da predložimo najbolja rešenja za međunarodne sporove. Konstatovali smo da sila i rat nikad nisu bili apsurdniji nego danas kao sredstvo za rešenje međunarodnih problema i da nikad više nego danas nisu ugrožavali sam opstanak čovečanstva. U isto vreme konstatovali smo da nikad u svetu nije postojala jača svest o toj apsurdnosti i jači otpor protiv politike pretnji i ratnih priprema.« Državni sekretar Popović je istovremeno ocenio kao ohrabrujuće odgovore predsjednika Kenedija i premijera Hruščova na pismo šefova država i vlada vanblokorskih zemalja o obnavljanju neposrednih kontakata i pregovora u cilju iznalaženja izlaza iz sadašnje međunarodne krize.

Državni sekretar Koča Popović je takođe istakao zaključak Beogradske konferencije da put mira vodi samo preko akcije za sužavanje prostora međublokorskog sukobljavanja, i osvrnuo se na razna nagađanja u nekim krugovima svetske javnosti o tome da li je konferencija bila više u prilog Istoka ili Zapada. »Ako neki stav smatramo ispravnim po sopstvenom ubeđenju« — rekao je Koča Popović — »nama ni malo ne smeta što isti ili sličan stav ima i neka od velikih sila. Za nas svakako nije nikakav dokaz da je zauzimanje nekog stava štetno samim tim što ga zastupa, recimo, Sovjetski Savez ili SAD. Mi bismo se, naprotiv, iskreno radovali kad bi bilo što više takvih zajedničkih stavova.«

IZVOR: »Borba« i »Politika« od 28. avgusta do 7. septembra; Intervju predsjednika Tita sa dopisnicima listova »Unita« i »Avanti«, »Borba« od 12. septembra; Odgovor predsjednika Džona F. Kenedija na poruku šefova država i vlada, »Borba« od 16. septembra; Odgovor premijera N. S. Hruščova na poruku šefova država i vlada, »Borba« od 23. septembra; Govor državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića na XVI zasjedanju Generalne skupštine UN, »Borba« od 27. septembra; Službena dokumentacija Sekretarijata Konferencije šefova država i vlada neangažovanih zemalja.

M. M.

DOKUMENTI KONFERENCIJE ŠEFOVA DRŽAVA I VLADA VANBLOKOVSKIH ZEMALJA

IZJAVA O OPASNOSTI OD RATA I APEL ZA MIR

1. Ova Konferencija šefova država i vlada vanblokovskih zemalja duboko je zabrinuta što, čak i pored već postojeće zategnutosti, ozbiljna i kritična situacija kao nikada ranije preti svetu neposrednom i zloslutnom mogućnošću sukoba koji bi se kasnije skoro sigurno mogao razviti u svetski rat. U ovo doba atomskog oružja i nagomilavanja sredstava za masovno razaranje takav sukob i rat neizbežno bi doveli do pustošenja dosad neviđenih razmera, ako ne i do uništenja sveta.

2. Ova Konferencija smatra da se ta katastrofa mora izbeći i da je stoga hitno i neodložno potrebno da zainteresovane strane, a naročito SAD i SSSR, odmah obustave svoje ratne pripreme i korake vršene u poslednje vreme, da ne preduzimaju nikakve mere koje bi mogle da otežaju situaciju ili da doprinesu njenom daljem pogoršanju, i da ponovo započnu pregovore za mirno rešenje postojećih razmirnoilaženja između njih, s dužnim poštovanjem načela Povelje Ujedinjenih nacija, kao i da istraju u pregovorima sve dok i oni i ostali narodi sveta ne ostvare potpuno razoružanje i trajni mir.

3. Dok danas odluke koje vode ratu ili miru zavise od tih velikih sila, posledice pogađaju ceo svet. Stoga su sve države i narodi trajno zainteresovani i stalo im je da stavovi i postupci velikih sila budu takvi da čovečanstvu omoguće da napreduje na putu ka miru i blagostanju, a ne ka kobnom uništenju. Znajući pouzdano da oni žele mir, ova konferencija apeluje na Predsednika SAD i Predsednika Ministarskog saveta SSSR da što hitnije uspostave neposredan kontakt da bi otklonili sukob koji preti i uspostavili mir.

4. Ova Konferencija izražava ozbiljnu nadu da će sve nacije, koje nisu ovde predstavljene, svesne krajnje težine situacije uputiti sličan apel vođama dotičnih sila izražavajući i ističući želju i rešenost celokupnog čovečanstva da dočeka ostvarenje trajnog mira i bezbednosti za sve nacije.

DEKLARACIJA ŠEFOVA DRŽAVA I VLADA VANBLOKOVSKIH ZEMALJA

Konferencija šefova država i vlada sledećih vanblokovskih zemalja:

1. Avganistana	14. Kipra
2. Alžira	15. Konga
3. Burme	16. Kube
4. Cejlona	17. Libana
5. Etiopije	18. Maroka
6. Gane	19. Malija
7. Gvineje	20. Nepala
8. Indije	21. Saudijske Arabije
9. Indonezije	22. Somalije
10. Iraka	23. Sudana
11. Jemena	24. Tunisa
12. Jugoslavije	25. Ujedinjene Arapske Republike
13. Kambodže	

i sledećih zemalja zastupljenih posmatračima: 1. Bolivije, 2. Brazila, 3. Ekvadora, održana je u Beogradu od 1. do 6. septembra 1961. godine radi razmene gledišta

o međunarodnim problemima u cilju efikasnijeg doprinosa miru i bezbednosti u svetu i miroljubivoj saradnji među narodima.

Šefovi država i vlada navedenih zemalja sastali su se u trenutku kada se međunarodna situacija pogoršala i kada je svetski mir ozbiljno ugrožen. Duboko zabrinuti za budućnost mira, izražavajući težnje ogromne većine ljudi u svetu, i svesni da u sadašnje vreme nijedan narod i nijedna vlada ne mogu i ne smeju da skinu sa sebe odgovornost za očuvanje svetskog mira, učesnici ove konferencije — pošto su u atmosferi ravnopravnosti, otvorenosti i međusobnog poverenja svestrano razmotrili sadašnje stanje međunarodnih odnosa i tendencija koje preovlađuju u savremenom svetu — izjavljuju sledeće:

Šefovi država i vlada vanblokovskih zemalja,

imajući pred očima krize koje vode svetskom sukobu u prelasku sa starog poretka zasnovanog na dominaciji, na novi poredak zasnovan na saradnji među narodima — poredak koji se temelji na slobodi, jednakosti i društvenoj pravdi koji vode blagostanju;

smatrajući da dinamički procesi i oblici društvenih promena često imaju za posledicu, odnosno predstavljaju, sukob između starog ustaljenog poretka i novih racionalističkih snaga koje izrastaju;

smatrajući da se trajni mir može postići samo ako to suočavanje starog i novog poretka dovede do sveta iz koga je potpuno iskorenjena dominacija kolonijalizma, imperijalizma i neokolonijalizma u svim njihovim vidovima;

i uviđajući činjenicu

da ozbiljne opasnosti koje ugrožavaju svetski mir postoje u ovom periodu sukoba u Africi, Aziji, Evropi i Latinskoj Americi, i da se ne može isključiti mogućnost da suparništvo velikih sila dovede do svetskog požara;

da potpuno iskorenjivanje uzroka sukoba znači iskorenjivanje kolonijalizma u svim njegovim vidovima i prihvatanje i sprovođenje politike miroljubive koegzistencije u svetu;

da se u skladu sa tim načelima u prelaznom i nemirnom periodu mogu postaviti čvrsti temelji saradnje i bratstva među nacijama,

izjavljuju sledeće:

I

Nikada rat nije pretio težim posledicama za čovečanstvo nego danas. I nikada čovečanstvo nije raspolagalo većim snagama za otklanjanje rata kao sredstva za rešavanje međunarodnih odnosa nego što je to u naše vreme.

Imperijalizam slabi. Kolonijalne imperije i drugi oblici stranog ugnjetavanja naroda u Aziji, Africi i Latinskoj Americi postepeno nestaju sa istorijske pozornice. Izvojevani su veliki uspesi u borbi mnogih naroda za nacionalnu nezavisnost i ravnopravnost. Isto tako narodi Latinske Amerike i dalje daju sve veći doprinos poboljšanju međunarodnih odnosa. Velike društvene promene u svetu i dalje podstiču takav razvitak. Sve to ne samo ubrzava kraj epohe stranog ugnjetavanja naroda, nego i miroljubivu saradnju među narodima na principima nezavisnosti i ravnopravnosti čini neophodnim uslovom za njihovu slobodu i napredak.

Ostvaren je ogroman napredak u razvitku nauke, tehnike i sredstava ekonomskog razvoja.

Podstaknuti takvim razvojem u svetu, ogromna većina ljudi sve više uviđa da je rat među narodima ne samo anahronizam već i zločin protiv čovečanstva. Ta svest ljudi postaje ogromna moralna snaga, sposobna da bitno utiče na razvitak međunarodnih odnosa.

Oslanjajući se na to i na volju svojih naroda, vlade zemalja okupljenih na ovoj Konferenciji odlučno odbacuju kao malodušnu, besperspektivnu i suprotnu interesima svetskog napretka tezu da je rat, a i »hladni rat«, neizbežan. One potvrđuju svoju nepokolebljivu veru da je međunarodna zajednica sposobna da svoj život organizuje bez pribegavanja sredstvima koja u stvari pripadaju pređenim epohama istorije čovečanstva.

Međutim, postojeći vojni blokovi, koji izrastaju u sve moćnije vojne, ekonomske i političke grupacije, po logici i karakteru njihovih međusobnih odnosa moraju da izazivaju periodično zaostrovanje međunarodnih odnosa, »hladni rat«, i stalna goruća opasnost njegovog pretvaranja u stvarni rat, postaju sastavni deo stanja u savremenim međunarodnim odnosima.

Zbog svega toga, šefovi država i vlada koje nisu angažovane u blokovima žele na ovaj način da upozore svetsku zajednicu na postojeću situaciju i na neophodnost da se svi narodi založe da se pronađe siguran put ka stabilizaciji mira.

II

Svet u kome živimo karakteriše postojanje različitih društvenih sistema. Zemlje-učesnice ne smatraju da su te razlike nepremostiva smetnja za stabilizaciju mira, ukoliko budu isključene tendencije za dominacijom i mešanjem u unutrašnji razvoj drugih naroda i zemalja.

Probleme svog političkog, ekonomskog, društvenog i kulturnog sistema treba da rešava svaki narod, prema svojim sopstvenim uslovima, potrebama i mogućnostima.

Osim toga, svaki pokušaj da se narodima nametne ovaj ili onaj društveni ili politički sistem silom i spolja, neposredno ugrožava svetski mir.

Zemlje-učesnice smatraju da su u takvim uslovima načela miroljubive koegzistencije jedina alternativa »hladnom ratu« i mogućnosti opšte nuklearne katastrofe, zato ta načela — koja uključuju pravo naroda na samoopredeljenje, na nezavisnost i na slobodno određivanje oblika i puteva ekonomskog, društvenog i kulturnog razvitka, moraju da budu jedina osnova svih međunarodnih odnosa.

Aktivna međunarodna saradnja u oblastima materijalne i kulturne razmene među narodima neophodno je sredstvo za učvršćenje poverenja u mogućnost miroljubive koegzistencije država sa različitim društvenim sistemima.

Učesnici konferencije pri tom ističu da politika koegzistencije znači aktivni napor na otklanjanju istorijskih nepravdi i likvidaciji nacionalne potčinjenosti, uz obezbeđenje samostalnog razvitka svakog naroda.

Svesni da su ideološke razlike nužan atribut razvitka ljudskog društva, zemlje-učesnice smatraju da narodi i vlade treba da se uzdrže od svakog korišćenja ideologija u cilju »hladnog rata«, pritiska ili nametanja svoje volje.

III

Okupljeni šefovi država i vlada vanblokovskih zemalja ne donose konkretne predloge za rešavanje svih međunarodnih sporova, naročito ne onih između dva bloka. Oni iznad svega žele da ukažu na one goruće probleme današnjeg vremena, koji moraju da budu brzo rešeni, kako ne bi doveli do nepopravljivih posledica.

Pri tom, oni naročito naglašavaju neophodnost velikog osećanja odgovornosti i realizma u rešavanju pojedinih problema koji proizlaze iz različitosti društvenih sistema.

Vanblokovske zemlje zastupljene na ovoj konferenciji ne idu za stvaranjem novog bloka, niti mogu da budu blok. One iskreno žele da sarađuju sa svakom vladom koja teži da doprinese učvršćenju poverenja i mira u svetu. Vanblokovske zemlje žele to da čine utoliko više što su svesne da mir i stabilnost u svetu u znatnoj meri zavise od međusobnih odnosa velikih sila.

Svesni toga, učesnici konferencije u principu smatraju da velike sile treba da se odlučnije založe za rešavanje pojedinih problema putem pregovaranja, ispoljavajući pri tom potrebnu konstruktivnost i spremnost za postizanje uzajamno prihvatljivih i za svetski mir korisnih rešenja.

Učesnici konferencije smatraju da su u sadašnjim uslovima postojanje i miroljubiva aktivnost vanblokovskih zemalja jedan od značajnijih faktora za očuvanje mira u svetu.

Zemlje-učesnice smatraju neophodnim da vanblokovske zemlje učestvuju u rešavanju nerešenih međunarodnih pitanja koja se odnose na mir i bezbednost u svetu pošto nijedna od njih ne može da ne bude pogođena ovim problemima niti ravnodušna prema njima.

One smatraju da dalje širenje neangažovanog područja sveta predstavlja jedinu moguću i nužnu alternativu kursu na totalnu blokovsku podelu sveta i zaostrovanje politike »hladnog rata«. Vanblokovske zemlje su ohrabrujući oslonac za sve narode koji se bore za svoju stvarnu nezavisnost i ravnopravnost.

Učesnici konferencije su ubeđeni da će pojava novooslobođenih zemalja dalje doprineti sužavanju područja blokovskih suprotnosti i time ohrabriti sve tendencije kojima je cilj učvršćenje mira i unapređenje miroljubive saradnje među nezavisnim i ravnopravnim narodima.

IV

1. Učesnici konferencije i ovom prilikom svečano potvrđuju svoju podršku »Deklaraciji o davanju nezavisnosti kolonijalnim zemljama i narodima«, izglasanoj na XV zasedanju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, preporučuju da se kolonijalizam odmah bezuslovno, potpuno i konačno likvidira i rešili su da učine zajednički napor da se okončaju svi oblici neokolonijalizma i imperijalističke dominacije u svim njihovim vidovima i manifestacijama.

2. Učesnici konferencije traže da odmah prestanu oružane akcije i represivne mere bilo koje vrste upravljene protiv zavisnih naroda, da bi im se omogućilo da u miru i slobodi uživaju svoje pravo na potpunu nezavisnost i da se integritet njihove nacionalne teritorije poštuje. Svaka pomoć koju bilo koja zemlja bude davala kolonijalnoj sili za takvo ugnjetavanje u suprotnosti je sa Poveljom Ujedinjenih nacija.

3. Duboko poštujući teritorijalni integritet svih država, zemlje-učesnice odupiru se svim sredstvima ma kom pokušaju anektiranja od strane drugih zemalja.

4. Borba naroda Alžira za slobodu, samoopredeljenje, nezavisnost i integritet njegove nacionalne teritorije, uključujući Saharu, zemlje-učesnice smatraju pravednom i nužnom i zato su rešene da narodu Alžira pruže svu moguću podršku i pomoć. Šefovi država i vlada izražavaju posebno zadovoljstvo što je na ovoj konferenciji Alžir predstavljen legitimnim predstavnikom, predsednikom Privremene vlade Republike Alžira.

5. Zemlje-učesnice konferencije s velikom zabrinutošću ukazuju na razvoj događaja u Angoli i na nedopustive represivne mere koje protiv naroda Angole primenjuju portugalske kolonijalne vlasti i zahtevaju da se smesta obustavi dalje prolivanje krvi angolskog naroda i da angolskom narodu ukažu pomoć sve miroljubive zemlje, naročito članice Ujedinjenih nacija, kako bi narod Angole mogao bez odlaganja da ostvari svoju slobodnu i nezavisnu državu.

6. Učesnici konferencije zahtevaju da se odmah prekine sa svakom kolonijalnom okupacijom i da se teritorijalni integritet vrati narodu kome pripada u zemljama gde je taj integritet bio narušen u Aziji, Africi i Latinskoj Americi, kao i da se povuku strane vojne snage sa njihovog nacionalnog tla.

7. Učesnici konferencije zahtevaju da se francuske oružane snage odmah evakuišu sa celokupne tuniske teri-

torije, a u saglasnosti sa legitimnim pravom Tunisa na puni nacionalni suverenitet.

8. Zemlje-učesnice konferencije zahtevaju da se tražni događaji u Kongu ne ponove i smatraju da je dužnost svetske zajednice da i dalje čini sve što je u njenoj moći da izbriše posledice i da spreči svaku dalju stranu intervenciju u ovoj mladoj afričkoj državi i da omogući Kongu da slobodno krene putem svog nezavisnog razvika, zasnovanog na poštovanju njegovog suvereniteta, jedinstva i teritorijalnog integriteta.

9. Učesnici na konferenciji odlučno osuđuju politiku aparthejda koju sprovodi Južnoafrička Unija i zahtevaju da se ta politika odmah napusti. One dalje konstatuju da politika rasne diskriminacije, bilo gde u svetu, predstavlja ozbiljnu povredu Povelje Ujedinjenih nacija i Opšte deklaracije o pravima čoveka.

10. Zemlje-učesnice svečano izražavaju svoje apsolutno poštovanje prava etničkih i verskih manjina na zaštitu, naročito od zločina genocida ili bilo koje druge povrede njihovih osnovnih ljudskih prava.

11. Učesnici konferencije osuđuju imperijalističku politiku koja se sprovodi na Srednjem istoku i izjavljuju da daju podršku punom uspostavljanju svih prava arapskog naroda Palestine u saglasnosti sa Poveljom i rezolucijama Ujedinjenih nacija.

12. Zemlje-učesnice smatraju da uspostavljanje i održavanje stranih vojnih baza na teritoriji drugih zemalja, naročito protiv volje tih naroda, predstavlja grubu povredu suvereniteta tih država. One daju punu podršku zemljama koje nastoje da obezbede napuštanje ovih baza. One pozivaju one zemlje koje drže strane baze da ozbiljno razmotre mogućnosti ukidanja tih baza kao doprinosa svetskom miru.

13. One takođe priznaju da severnoamerička vojna baza u Guantanamo na Kubi, čijem se daljem održavanju suprotstavljaju vlada i narod Kube, krnji suverenitet i teritorijalni integritet te zemlje.

14. Učesnici konferencije ponovo potvrđuju svoje ubeđenje da:

a) svi narodi imaju pravo na jedinstvo, samoopredeljenje i nezavisnost, na osnovu čega oni odlučuju o svom političkom statusu i slobodno idu svojim ekonomskim, društvenim i kulturnim razvitkom bez zastrašivanja ili prepreka;

b) svi narodi mogu za svoje sopstvene ciljeve da slobodno raspolazu svojim prirodnim izvorima bogatstva, a da to ne ide na štetu bilo kakvih obaveza koje proističu iz međunarodne ekonomske saradnje, zasnovane na principu uzajamne koristi i međunarodnog prava. Jedan narod ne može ni u kom slučaju biti lišen svojih sopstvenih sredstava za život.

15. Zemlje-učesnice veruju da pravo Kube i svih naroda da slobodno biraju svoje političke i društvene sisteme, u skladu sa svojim prilikama, potrebama i mogućnostima, treba da se poštuje.

16. Zemlje-učesnice izjašnjavaju se odlučno protiv svakog zastrašivanja, mešanja ili intervencije u vršenju prava samoopredeljenja naroda, uključujući pravo sprovođenja konstruktivne i nezavisne politike u cilju postizanja i očuvanja svog suvereniteta.

17. Zemlje-učesnice smatraju da je razoružanje imperativna nužnost i najhitniji zadatak čovečanstva. Radikalno rešavanje problema, koje je postalo goruća potreba pri današnjem stanju naoružanja, može se, prema jedinstvenoj oceni učesnika konferencije, naći jedino u opštem, potpunom i strogo međunarodno kontrolisanom razoružanju.

18. Šefovi država i vlada ističu da opšte i potpuno razoružanje treba da uključi: eliminisanje oružanih snaga, naoružanja, stranih baza, proizvodnje oružja, kao i ustanova i postrojenja za vojnu obuku, izuzev u svrhe un-

trašnje bezbednosti: da treba da uključi totalnu zabranu proizvodnje, posedovanja i upotrebe nuklearnog i termonuklearnog oružja, bakteriološkog i hemijskog oružja, kao i eliminisanje opreme i uređaja za isporuku, smeštaj i operacije oružja za masovno uništavanje na nacionalnim teritorijama.

19. Zemlje-učesnice pozivaju sve države uopšte, a naročito one koje sada ispituju vasijski prostor, da se obavežu da će koristiti vasijski prostor isključivo u mirosljubive svrhe. One izražavaju nadu da će međunarodna zajednica putem kolektivne akcije uspostaviti jedno međunarodno telo kome će biti cilj da podstiče i koordinira ljudske akcije na polju međunarodne saradnje da bi se vasijski prostor koristio u mirosljubive svrhe.

20. Učesnici ove konferencije pozivaju velike sile da bez daljeg odlaganja potpišu ugovor o opštem i potpunom razoružanju da bi spasle čovečanstvo od strahota rata i oslobodile energiju i sredstva koja se sada troše na naoružanje za miran ekonomski i društveni razvitak celokupnog čovečanstva. Zemlje-učesnice takođe smatraju da:

a) vanblokove zemlje treba da budu zastupljene ubuduće na svim konferencijama za razoružanje;

b) sve diskusije o razoružanju treba da se održavaju pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija;

c) opšte i potpuno razoružanje treba da bude zagarantovano efikasnim sistemom inspekcije i kontrole, s tim da u odgovarajuća tela budu uključeni izvesni članovi vanblokove zemalja.

21. Učesnici konferencije smatraju da je neophodno da se što hitnije zaključi ugovor o zabrani svih nuklearnih i termonuklearnih proba. Zbog toga je neophodno da odmah otpočnu pregovori, posebno ili kao deo pregovora o opštem razoružanju. U međuvremenu treba uspostaviti moratorijum proba svih atomskih oružja, koji će poštovati sve zemlje.

22. Učesnici konferencije predlažu da Generalna skupština Ujedinjenih nacija na sledećem zasjedanju usvoji jednu rezoluciju da se sazove vanredno zasjedanje Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, posvećeno diskusiji o razoružanju ili da se sazove jedna svetska konferencija o razoružanju pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija, koja bi pokrenula rad na opštem razoružanju.

23. Učesnici konferencije smatraju da treba uložiti napore da se otkloni ekonomska nejednakost nasleđena od kolonijalizma i imperijalizma. One smatraju neophodnim da se, putem ubrzanog ekonomskog, industrijskog i poljoprivrednog razvika, ukloni sve širi jaz u životnim standardima između malog broja privredno razvijenih zemalja i mnogobrojnih ekonomski manje razvijenih zemalja. Učesnici konferencije predlažu da se smesta uspostavi i počne da deluje Fond Ujedinjenih nacija za kapitalni razvoj. Oni su se složili da zatraže pravične uslove trgovine za ekonomski manje razvijene zemlje, a posebno da se preduzmu konstruktivni napore da se uklone preterane fluktuacije u trgovini sirovinama i ukinu ograničenja koja negativno deluju na trgovinu i prihode zemalja u razvoju. Onšte uzev, oni zahtevaju da se plodovi naučne i tehnološke revolucije primene na svim poljima ekonomskog razvika da bi se ubrzalo ostvarenje međunarodne društvene pravde.

24. Zemlje-učesnice pozivaju sve zemlje koje su u razvoju da efikasno sarađuju na ekonomskom i trgovinskom polju da bi mogle da se odupru politički pritiska na ekonomskom području, kao i štetnim rezultatima do kojih bi mogli da dovedu ekonomski blokovi industrijskih zemalja. One pozivaju sve zemlje koje su u toku razvoja da sazovu što pre međunarodnu konferenciju na kojoj bi se diskutovali njihovi zajednički problemi i postigao sporazum o sredstvima i načinu uklanjanja smetnji njihovom razvitku; i da diskutuju i saglase se o najcelishodnijim merama koje bi obezbedile njihov ekonomski i društveni razvitak.

25. Zemlje-česnice konferencije izjavljaju da one zemlje koje primaju ekonomsku i tehničku pomoć moraju uživati pravo da odluče kako će je iskoristiti, da same prave svoje planove i određuju prioritet u saglasnosti sa svojim potrebama.

26. Zemlje-česnice smatraju nužnim da Generalna skupština Ujedinjenih nacija putem revizije Povelje nade rešenje pitanja proširenja članstva Saveta bezbednosti i Ekonomsko-socijalnog saveta, da bi sastav i delovanje ova dva najvažnija organa Generalne skupštine dovela u sklad sa potrebama te organizacije i sa proširenim članstvom u Ujedinjenim nacijama. Jedinstvo ove svetske organizacije i obezbeđivanje efikasnosti njenog rada neizostavno zahtevaju iznalaženje pogodnije strukture Sekretarijata UN, vodeći računa da sve oblasti budu srazmerno zastupljene.

27. Zemlje-česnice na konferenciji, koje priznaju vladu NR Kine, preporučuju da Generalna skupština na

следећем заседању прими представнике владе NR Kine kao jedine zakonite predstavnike ove zemlje u Ujedinjenim nacijama.

28. Zemlje koje učestvuju na konferenciji smatraju da nemački problem nije samo regionalnog karaktera, već da može da vrši odlučujući uticaj na budući razvitak međunarodnih odnosa. Uznemirene ovim razvitkom, koji je doveo do sadašnjeg akutnog pogoršanja situacije u pogledu Nemačke i Berlina, zemlje-česnice, u skladu sa apelom šefova država i vlada od 5. septembra 1961, pozivaju sve zainteresovane zemlje da ne pribegavaju niti prete upotrebom sile u rešavanju nemačkog pitanja ili problema Berlina.

Šefovi država i vlada vanblokovskih zemalja odlučuju da se ova Deklaracija uruči Ujedinjenim nacijama i stavi na znanje svim državama-članicama ove svetske organizacije. Ova Deklaracija biće takode uručena svim drugim državama.

PISMO PREDSEDNIKU SAVETA MINISTARA SSSR N. S. HRUŠČOVU I PREDSEDNIKU SAD DŽONU KENEDIJU

»Vaša Ekselencijo,

Mi, šefovi država i vlada zemalja učesnica na Konferenciji vanblokovskih zemalja, koja je održana u Beogradu od 1. do 6. septembra 1961. godine, slobodni smo da se obratimo Vašoj Ekselenciji o pitanju koje je od životnog neposrednog značaja za sve nas i čitav svet. Ovo ne činimo samo u svoje ime već i zbog jednodužne želje konferencije i naših naroda.

Ožalošćeni smo i duboko zabrinuti zbog pogoršanja međunarodne situacije i mogućnosti rata koji ugrožava čovečanstvo. Vaša Ekselencija često je ukazivala na užase modernog rata i primene nuklearnog oružja, koji mogu da unište čovečanstvo i zalagala se za očuvanje svetskog mira.

Nalazimo se na ivici ove opasnosti koja pretila svetu i čovečanstvu. Potpuno smo svesni da Vaša Ekselencija želi, kao i svi mi, da se izbegne tako užasan razvitak situacije koji može ne samo da uništi nade koje svi mi gajimo za napredak naših naroda, nego i da dovede u pitanje

opstanak čovečanstva. Sigurni smo da će Vaša Ekselencija učiniti sve kako bi se izbegla takva katastrofa.

Međutim, imajući u vidu ozbiljnost krize koja ugrožava svet i neophodnu potrebu da se izbegne takav razvoj događaja koji bi ovu krizu mogao ubrzati, slobodni smo da apelujemo na velike sile da obnove i nastave pregovore kako bi se otklonila opasnost od rata u svetu i čovečanstvo krenulo putem mira.

Posebno tražimo da se povedu direktni pregovori između Vaše Ekselencije i predsednika Sjedinjenih Država Amerike (odnosno, u pismu Kenediju, između Vaše Ekselencije i predsednika Ministarskog saveta SSSR), kao predstavnika dveju danas najjačih nacija u čijim se rukama nalazi ključ mira i rata. Ubeđeni smo, budući da ste obojica odani svetskom miru, da će vaši napori putem stalnih pregovora izvesti svet i čovečanstvo iz sadašnjeg čorsokaka i omogućiti mu da stvara i živi za prosperitet i mir.

Sigurni smo da će Vaša Ekselencija shvatiti da je ovo pismo pisano iz ljubavi prema miru i straha od rata kao i neodoljive želje da se pronade rešenje pre nego što se čovečanstvo suoči sa užasnom katastrofom.

Šaljemo pismo iste sadržine Njegovoj Ekselenciji g. Džonu Kenediju predsedniku SAD (odnosno u pismu Kenediju: Njegovoj Ekselenciji g. N. S. Hruščovu, predsedniku Saveta ministara SSSR).

Sa izrazima našeg dubokog poštovanja

iskreno Vaši»

(slede potpisi)

20-GODIŠNJICA USTANKA NARODA JUGOSLAVIJE

Proslava 20-godišnjice ustanka naroda Jugoslavije	193—194	(1—2)
Narodnooslobodilački rat i socijalistička revolucija u Jugoslaviji 1941—1945.	195—200	(3—8)

DRUŠTVENO I DRŽAVNO UREĐENJE

Inspeksijske službe u Srbiji	1—5	(1—5)
Zavod za javnu upravu	5—6	(5—6)
Organizacija privrednog preduzeća	49—54	(7—12)
Opšta politika Saveznog izvršnog veća u 1960.	97—112	(13—28)
Organizacija i rad Saveznog izvršnog veća u 1960.	112—114	(28—30)
Sednice Savezne narodne skupštine	114—116 (30—32) 296—298 (54—56)	
Sednice republičkih narodnih skupština	116—120 (32—36) 298—306 (56—64)	
Sednice Saveznog izvršnog veća	120—122 (36—38) 307—308 (65—66)	
Mesni uredi	145—147 (39—41)	
Gradanski sporovi 1957—1960.	147—148 (41—42)	
Odlikovanja	201—202 (43—44)	
Služba društvenog knjigovodstva u 1960.	241—242 (45—46)	
Normativna delatnost radničkih saveta	289—292 (47—50)	
Izbori i sastav radničkih saveta i upravnih odbora ..	293—295 (51—53)	
Statuti opština i srezova	345—347 (67—69)	
Kretanje kriminaliteta i rad krivičnih sudova	347—350 (69—72)	

STANOVNIŠTVO

Prvi rezultati popisa stanovništva	203—208	(1—6)
--	---------	-------

POLITIČKE I DRUŠTVENE ORGANIZACIJE

Savetovanje predstavnika komunističkih partija u Moskvi i Jugoslaviji	7—8	(1—2)
Međunarodna aktivnost jugoslovenskih sindikata u 1960.	8—12	(2—6)
Savez novinara Jugoslavije 1957—1960.	55—58	(7—10)
II plenum Saveznog odbora SSRNJ	123—124	(11—12)
V kongres Socijalističkog saveza radnog naroda Slovenije	125	(13)
Savez ratnih vojnih invalida Jugoslavije u 1960.	125—126	(13—14)
»Korak nazad« (izvod iz referata Veljka Vlahovića) ..	127—130	(15—18)
Lokalne radne akcije omladine u 1960.	131—132	(19—20)
Članstvo Saveza sindikata Jugoslavije	149	(21)
Matice iseljenika	150—151	(22—23)
Jugoslovenska liga za mir, nezavisnost i ravnopravnost naroda (1960—1961)	152—154	(24—26)
Međunarodna saradnja Narodne omladine Jugoslavije	154—156	(26—28)
Međunarodne veze Saveza ženskih društava Jugoslavije	156	(28)
Konferencija za društvenu aktivnost žena Jugoslavije	243—244	(29—30)
Savet društava za staranje o deci i omladini Jugoslavije ..	245—246	(31—32)
Članstvo Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije	351	(33)
Sastav mesnih i opštinskih odbora SSRNJ	352	(34)
Podmladak Jugoslovenskog crvenog krsta	353—354	(35—36)

PRIVREDA

Savezni društveni plan za 1961. godinu	13—16	(1—4)
Industrijska preduzeća po veličini	16—18	(4—6)
PTT saobraćaj 1957—1960. i nova organizacija JPTT ..	18—23	(6—11)
Potrošački krediti	22—26	(11—14)
Privreda u 1960.	59—65	(15—21)
Nova proizvodnja jugoslovenske industrije	66—70	(22—26)
Novčana primanja i izdavanja privrednih organizacija	70—72	(26—28)
Privreda Jugoslavije 1945—1960.	157—162	(29—34)
Izmenе u spolnotrgovinskom i deviznom sistemu	163—167	(35—39)
Farmaceutska industrija	167—170	(39—42)
Stočarstvo 15. januara 1961.	170—172	(42—44)
Drumski saobraćaj 1957—1960.	209—212	(45—48)
Nerobni devizni prihodi i rashodi	212—214	(48—50)
Razvoj energetike	247—250	(51—54)
Olovo i cink	251—252	(55—56)
Razvoj prevoza i organizacija Jugoslovenskih železnica ..	253—256	(57—60)
Porast zaposlenosti 1957—1960.	309—313	(61—65)
Regresi u privredi	313—316	(65—68)
Sprovođenje stambene reforme ..	317—320	(69—72)
Veterinarska služba	321—325	(73—77)
Potrošnja veštačkih đubriva ..	326—328	(78—80)
Sistem i politika cena u Jugoslaviji	355—361	(81—87)
Smene u industriji	361—363	(87—89)
Šumsko bogatstvo i njegovo iskorišćavanje	364—372	(90—99)
Poslovanje privrednih organizacija	372—376	(99—102)
Proizvodnja, potrošnja i izvoz šljiva	376—380	(102—106)

SOCIJALNA POLITIKA I NARODNO ZDRAVLJE

Zaštita invalida rada	27—30	(1—4)
Zdravstvo u 1960.	133—134	(5—6)
Socijalno osiguranje 1959 — 1960.	215—216	(7—8)
Radnička odmarališta 1957—1960.	257—259	(9—11)
Zapošljavanje i materijalno obezbeđivanje privremeno nezaposlenih 1957—1960.	260—262	(12—14)
Služba zapošljavanja radnika ..	381—383	(15—17)
Povrede na radu	383—384	(17—18)

PROSVETA, NAUKA I KULTURA

Sistem finansiranja školstva ..	31—33	(1—3)
Izdavačka delatnost, časopisi i štampa u JNA	33—35	(3—5)
Crtani film	35—36	(5—6)
Doktorat nauka u 1959. i 1960.	73—80	(7—14)
Prosveta i kultura u 1960.	135—138	(15—18)
Radnički univerzitet »Đuro Salai« u Beogradu	173—176	(19—22)
Idrometeorološka služba	177—179	(23—25)
Nagrade jugoslovenskim filmovima na međunarodnim festivalima u 1960.	180	(26)
Zaštita autorskih prava	217—219	(27—29)
VI jugoslovenske pozorišne igre »Sterijino pozorište« ..	219—220	(29—30)
Vanredno studiranje	263—265	(31—33)
Vojne škole	266—267	(34—35)
Primena nuklearne energije ..	268—270	(36—38)
Jugoslovenski prevodi dela V. I. Lenjina	329—332	(39—42)
Savremena jugoslovenska likovna umetnost	333—334	(43—44)
Gostovanja jugoslovenskih kulturno-umetničkih društava u inostranstvu	335—336	(45—46)

FIZIČKA KULTURA I NARODNA TEHNIKA

Jugoslovenski sportski rekordi u 1960	37—38	(1—2)
Košarka	81—84	(3—6)
Državna prvenstva u 1960.	85—88	(7—10)
Međunarodna takmičenja jugoslovenskih sportista u 1960.	139—142	(11—14)

Boks	181—183	(15—17)
Sportske sudije	183—184	(17—18)
Finansiranje fizičke kulture 1959—1960.	221—223	(19—21)
XII evropski šampionat u košarci	223—224	(21—22)
Jugoslovenski savez organizacija za fizičku kulturu	271—273	(23—25)
XVI evropski šampionat u boksu	274	(26)
Rukomet	337—340	(27—30)

SPOLJNA POLITIKA

Stav Jugoslavije u vezi sa zaostavljanjem krize u Kongu ..	39—42	1—4
Poseita predsednika Republike Gvineje Saku Turca	42—43	(4—5)
Poseita predsednika Pakistana Mohameda Ajuba Kana ..	44	
Poseita ministara inostranih poslova Indonezije dr Subandrija	44	(6)
Međunarodni ugovori zaključeni u drugoj polovini 1960.	45—48	(7—10)
Stavovi Jugoslavije o pitanju Alžira	89—92	(11—14)
Jugoslavija na XI zasedanju Generalne konferencije UNESCO-a	92—93	(14—15)
Diplomatsko-konzularna predstavnstva	93—96	(15—18)
Bilateralni odnosi u 1960.	143—144	(19—20)
Poseita državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića Kanadi	144	(20)
Jugoslovensko-albanski odnosi ..	185—190	(21—26)
Stavovi Jugoslavije o dogodajima u Kongu	190—192	(26—28)
Poseita predsednika Saveta ministara Kraljevine Laos Suvana Fume	192	(28)
Poseita predsednika Tita nekim zemljama Zapadne i Severne Afrike	225—230	(29—34)
Odnosi sa zemljama Zapadne i Severne Afrike koje je predsednik Tito posetio 1961.	231—236	(35—40)
Jugoslavija na Konferenciji Ujedinjenih nacija o diplomatskim odnosima i imunitetima	237—238	(41—42)
Jugoslavija na XVI zasedanju Ekonomske komisije za Evropu (ECE)	238—239	(42—43)
Poseita potpredsednika SIV-a Aleksandra Rankovića Grčkoj	240	(44)
Poseita državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića Holandiji	240	(44)
Učešće Jugoslavije na XV zasedanju Generalne skupštine UN	275—282	(45—52)
Pripreme za konferenciju šefova vanblokopskih zemalja	283—284	(53—54)
Trojni razgovori Tito — Sukarno — Keita	284	(54)
Poseita predsednika Republike Indonezije Sukarna	285	(55)
Poseita predsednika Republike Mali Modiba Keite	285—286	(55—56)
Međunarodni ugovori zaključeni u prvoj polovini 1961.	286—288	(56—58)
Odnosi između Jugoslavije i Brazila	341—342	(59—60)
Poseita predsednika Republike Gane dr Kvame Nkrumah ..	343	(61)
Poseita državnog sekretara za inostrane poslove Koče Popovića SSSR	343—344	(61—62)
Poseita ministra inostranih poslova Republike Italije Antonija Senjija	344	(62)
Jugoslavija na Konferenciji šefova država i vlada neangažovanih zemalja	385—388	(63—66)
Dokumenti Konferencije šefova država i vlada vanblokopskih zemalja	389—392	(67—70)

